

tiszatáj

70. ÉVFOLYAM

”

NABOKOV LEPKEHÁLÓJÁBAN

Martin Amis
Borbély István
Forgács Péter
Hetényi Zsuzsa
Vjacseszlav Kuricin
Vladimir Nabokov
Sári László
Stacy Schiff
Mihail Siskin
Turi Márton
Varga Lóránt
írásai

Kabdebó Lóránt
beszélgetése
Orbán Ottóval

DIÁKMELLÉKLET
Nyerges Gábor Ádám
Orbán Ottó
Magyar rekviemjéről

”

5

2016. május

Tartalom

LXX. évfolyam, 5. szám / 2016. május

Nabokov lepkehálójában

TURI MÁRTON	Nabokov-összeállításunk elé	3
VLADIMIR NABOKOV	Fiatalkori esszék – Jubileum (<i>Medzibrodzky Alexandra</i> fordítása); Cambridge (<i>M. Nagy Miklós</i> fordítása); Ivan Bunyin (<i>M. Nagy Miklós</i> fordítása)	4
VLADIMIR NABOKOV	Tolsztoj (<i>M. Nagy Miklós</i> fordítása)	10
A The Paris Review interjúja Vladimir Nabokovval (<i>M. Nagy Miklós</i> fordítása)		13
FORGÁCS PÉTER	Elemi boldogság	22
BORBÉLY ISTVÁN	Hosszú alvás, ébredés (vázlat)	25
VARGA LÓRÁNT	A döntés	34
VJACSESZLAV KURICIN	Karácsonyi történet. A „Szirin elbeszélései” című cikusból (<i>Medzibrodzky Alexandra</i> fordítása)	42
MIHAIL SISKIN	Nabokov pacája (<i>Iván Ildikó</i> fordítása)	51
STACY SCHIFF	Véra (Mrs. Nabokov) (<i>M. Nagy Miklós</i> fordítása)	61
MARTIN AMIS	Látogatóban Mrs. Nabokovnál (<i>M. Nagy Miklós</i> fordítása)	67
HETÉNYI ZSUZSA	Három Nabokov-regényről (Király, dáma, bubu; Adomán; Ada)	72
SÁRI LÁSZLÓ	A világirodalom legdrámaibb mosogatása (Nabokov mosogat, Kipling kazánt szerel. Mi lesz ebből?)	77
TURI MÁRTON	Fától az erdőt (Szubjektív esettanulmány a túlértelmezés tébolyáról Vladimir Nabokov <i>Jelek és jelképek</i> című elbeszélése kapcsán)	83
Egy szegény fiú eszmélete (Kabdebó Lóránt beszélgetése Orbán Ottóval)		89

mérlegen

BOD PÉTER	„Légy tisztában vele, hogy eltűnsz” (Kertész Imre: A néző, feljegyzések 1991–2001) 96
KERBER BALÁZS	Kapcsolatok és reáliák (Áfra János „Két akarat” című kötetéről) 100
DEMUS ZSÓFIA	Egy ismerős hely átírása (Danyi Zoltán, A dögeltakarító) 103
MOLNÁR ILLÉS	Agyaghalál (Marno János: Hideghullám) 106
KOVÁCS KRISZTINA	Kultusz újratöltve (Mekis D. János: Vers és kontextus: A modern magyar líra mint irodalomtörténeti probléma) 110
OLÁH TIBOR	Esztétikai engedelmesség (Sárkány Péter: A filozófia mint praxis) 115
LUKÁCS BARBARA	Akik az ürességbe készülnek (Sirokai Mátyás A káprázatbeliekhez) 118
ILLUSZTRÁCIÓK	Képek <i>Vladimir Nabokov</i> életéből a címlapon (fotó: Philippe Halsman, 1966, Montreux), a 21., 24., 41., 60., 66., 82., 99., 114., 120. oldalon, a belső és a hátsó borítón.

Diákmelléklet

NYERGES GÁBOR ÁDÁM „Mindenki meghal, igen” (Orbán Ottó Magyar rekviemje)

Nabokov-összeállításunkat *M. Nagy Miklós* és *Turi Márton* szerkesztette.

Nabokov-összeállításunk elé

„És tulajdonképpen mire gondolt, amikor azt mondta, hogy szándékában áll »eltűnni«, »feloldódni«? Nem lehet, hogy a szó szoros és vadul irodalmi értelmében, ami ésszel felfoghatatlan, úgy értette, hogy a művészetébe tűnik el és át, feloldódik a verseiben, és önmaga ködös személyiségéből csak a verseket hagyja meg?” – olvashatjuk Vladimir Nabokov *Vaszilij Siskov* című elbeszélésében (Hetényi Zsuzsa fordítása), és immáron csaknem négy évtizede annak, hogy a méltán klasszikusként számon tartott orosz-amerikai író maga is úgymond áttűnt könyveibe, megtért abba a megnevezhetetlen eredetbe, amely felé egyedülálló történetei gravitálnak.

Amennyiben a szövegeibe „temetkezett” író élete életműve (utó)történeteként folytatódik tovább, úgy Nabokov irodalmi metamorfózisa immáron hazánkban is csaknem teljesnek mondható: az Európa Könyvkiadó életműsorozatának tavalyi befejeztével prózai oeuvre-je magyarul is maradéktalanul hozzáférhetővé vált. Ráadásul ugyanebben az évben *Nabokov regényösvényein* címen napvilágot látott Hetényi Zsuzsa monumentális monográfiája is, mennyi értelmezői stratégiát felkínálva annak érdekében, hogy Nabokov ne csak rejtélyes királyként legyen jelen világirodalmi köztudatunk sakktablájának egy megnyugtatóan távoli mezőjén.

Jelen lapszámában található összeállításunk célkitűzése az volt, hogy az említett örömteli fejleményekhez kapcsolódva, lehetőségeinkhez mérten bemutassunk néhányat abból a számtalan szerepből, amit Nabokov pályája során a prózaíróén túl felöltött, és amelyekkel a magyar olvasóközönség eddig csak elvétve találkozhatott: az ideológiákat és a megbecsült írói elődöket ugyanazon hévvel ostorozó/méltató esszéistáét, a fáradhatatlan lírikusét, a frapáns aforizmákat bőkezűen szóró, hírhedten cinikus humorú és kíméletlen kritikájú interjúalanyét, és persze ott van Nabokov a magánember, akit hozzá hasonlóan egyedülálló személyiségek vettek körül életében. Emellett igyekeztünk valamelyest szemléltetni a szerző nehezen túlbecsülhető ráhatását az orosz irodalom legújabb generációjára, egyúttal az Európa Kiadó vonatkozó pályázatának díjazott alkotásainak bemutatásával jelezni abbéli reményünket, hogy a nabokovi prózapoétikát folytató/újragondoló/kikezdő írói „hasonmások” a jövőben remélhetőleg Magyarországon is féktelen sokasodásba kezdenek.

Ám a szavakat nem áll szándékomban a végtelenségig tovább szaporítani, hiszen jelen sorok olvasója vélhetőleg maga is pontosan jól tudja, milyen egyedülálló élményt jelent Nabokov egymásba fonódó szöveglabirintusaiban kószálni, a mániákusság határáig hajszolt figyelemmel, bizsergő hátgerinccel... A lelkes Nabokov-olvasó azonban már csak ilyen, szeretné másokkal megosztva szóvá tenni ezt az intim titkot, amit legfeljebb csak körülírni lehet, hiszen lényegében ilyen soha véget nem érő, a kimondhatatlan felé igyekvő közelítések Nabokov művei is. Az író most vélhetőleg egy cinikus félmosollyal nyugtázza esetlen soraimat, mielőtt lepkehálóját megragadva tovább nyargalna az elíziumi mezőkön, sosemvolt színekben irizáló pillangók nyomába eredve.

VLADIMIR NABOKOV

Fiatalkori esszék

Jubileum

Az 1917-es októberi forradalom tizedik évfordulójára

A jubileum hullaszaga terjeng a levegőben ezekben a napokban – miért ne ünnepelnénk meg a mi évfordulónkat is? Tízévnnyi megvetés, tízévnnyi hűség, tízévnnyi szabadság – ezek csak megérdemelnek egy jubileumi beszédet, nem?

Értetni kell a megvetéshez. Tökéletesen elsajátítottuk a megvetés tudományát. Már annyira áthatja mindenünket, hogy néha még ahhoz is lusták vagyunk, hogy gúnyolódjunk megvetésünk tárgyán. Rezgő orrcimpák, hunyorgó szemek – majd a hallgatás. Ma azonban a szavaké legyen a főszerep!

Tízévnnyi megvetés... Nem az ember, Szidorov munkás iránt érzek megvetést, aki becsületes tagja egy Kom-pom-pomnak, hanem azt a csúf, bárgyú eszmécskét vetem meg, amely az egyszerű orosz embert kommunista mamlasszá, hangyává változtatja, és létrehoz egy új alfajt, az ún. *formica marxi var. Lenini*¹ változatot. Hányok a kispolgáriság émelyítő érzésétől, amely körbeleng minden bolsevikot. Kispolgári dögunalom árad a *Pravda* szürke hasábjairól, kispolgári düh cseng a bolsevik politikai rikkantásokban, kispolgári balgasággal van tele a szegény bolsevik kicsi feje. Mondják, Oroszország elbutult, és valóban együgyű az ország... Földjét átítatja a vidéki provincializmus – a helyi ficsúr könyvelő, a Verbickijt és Szejfullinát bújó úri kisasszonyok, az otrombán cikornyás színházak és az út porában elterülő, nyájasan pityókás muzsik.

Megvetem a kommunista hitet, mert nem más, mint a silány egyenlőség eszméje, az emberiség nagyszerű történelmének egy lapos fejezete, a földi és a mennyei szépség tagadása; megvetem, mert botor mód a szabad „én”-em életére tör, s mert tudatlanságra, korlátoltságra és önteltségre ösztönöz. Megvetésem ereje abban rejlik, hogy megvetésem közben nem engedem meg magamnak, hogy a kiontott vérré gondoljak. Továbbá abban, hogy burzsoá elkeseredettségemben nem sápítózom elvesztett nevem, házam és az aranyrudak után, amelyeket nem rejtettünk el elég jól az angol WC-ben. Gyilkosságot sosem az eszme követ el, hanem az ember: vele külön kell elszámolni – megbocsátok-e neki vagy sem, ez eredendően más kérdés. A bosszúsomjnak nem szabad bepiszkítania a megvetés tisztaságát. A felháborodás mindig tehetetlen.

Nem csak tízévnnyi megvetést ünneplünk azonban... hanem tízévnnyi hűséget is. Nem úgy vagyunk Oroszország hívei, ahogy az ember hűséges egy emlékhöz; nem olyan szeretettel gondolunk rá, amilyen szeretettel az ember elszaladó gyerekkorára vagy elszálló fiatalságára

¹ Marxista hangya, lenini alfaj (lat.)

gondol – nem. Mi ahhoz az Oroszországhoz vagyunk hűségesek, amelyre büszkék lehetünk, amely komótosan, lassú lépésekkel alakult ki, és vált egykoron hatalmas hatalommá a többi nagyhatalom között. Mi lett ebből az országból, és hová tart ez a szovjet özvegy, Európa nyomorult rokona? Hívek vagyunk múltjához, boldogsággal idézzük meg a régmúlt időket, és egészen csodálatos érzés ragad el minket, amikor messzi földön, izgatott csevejben bukkan fel a név, mely oly kedves szívünknek, mióta csak az eszünket tudjuk. Mi vagyunk Oroszország hulláma, mely áttörte a partot, elárasztottuk az egész világot – bolyongásunk azonban nem mindig bús, férfias honvágyunk ellenére hódolunk az idegen földek élvezeteinek, és át-érezzük az idegen éjszakában elevenünkbe vágó magányt, egy hídon, a téren vagy a pályaudvaron állva. Tudjuk jól, hogy mi mások vagyunk, és bár néha olyan, mintha ezer meg ezer Oroszország kóborolna e féltéken – nyomorultak és rosszindulatúak, vagy épp egymással civódó Oroszországok –, de mégis valami összeköt minket, a közös igyekezet, a közös szellem, amit majd ért és értékkel a jövő történése.

Ugyanakkor ünnepeljük meg a tízévnyi szabadságot is. Az általunk ismert szabadságot, amelyben talán soha semmilyen más nép nem részesült. Abban a különleges Oroszországban, amely láthatatlan körbevesz minket, amely éltet és erősít bennünket, amelyből a lélek táplálkozik, amely szebbé teszi álmainkat – abban az Oroszországban nincsen más törvény, csak a hazaszeretet törvénye, és nincsen más hatalom, csak saját lelkiismeretünk. Bármit mondhatunk róla, bármit írhatunk róla, nincsen titkolni valónk, és semmilyen cenzúra nem állhat az utunkba, ábrándjaink szabad polgárai vagyunk. A mi szétszórt államunk, a mi nomád államhatalmunk ebből a szabadságból nyeri az erejét, és egyszer majd hálát adunk vak Kliónak, hogy belekóstolhattunk ebbe a szabadságba, és igazán megérthettük és átérezhettük a mi hazánkat a száműzetésben.

Ők a szürke, eszeszerszürke jubileumot, mi tízévnyi megvetést, hűséget és szabadságot ünneplünk. Nem teszek szemrehányást a száműzetésnek. Inkább megismétlem egy ókori harcos szavait, akiről Plutarkhosz ír: „Éjszaka, a puszta földeken, messze Rómától, felvertem a sátram, és a sátram volt az én Rómám.”

1927

MEDZIBRODSZKY ALEXANDRA fordítása

Cambridge

Van egy kedves közmondás: idegen földön a csillagok is bádogból vannak. Mennyire igaz! Szép a természet a tengeren túl, de nem a miénk, és lélektelelnek, mesterkéltnek érezzük. Sokáig kell nézegetnünk, hogy elkezdjük érezni és szeretni, eleinte az idegen fák valami üvegházi benyomást keltenek, a madarak mintha rugókon szökdecselnének, az alkonyat pedig csak afféle silány akvarell. Ilyen érzésekkel érkeztem meg az angol vidéki kisvárosba, melyben, mint nagy lélek kicsiny testben, éli a maga büszke életét az ősi egyetem. Számtalan épületének (*college*-ainak) gótikus szépsége sudáran tör az ég felé; vörösen ragyognak az órák lendületes tornyain; stukkócímerekkel ékes ősi kapuin túl pázsitnégyeszőgek zöldellnek a napsütésben; s e kapukkal szemben modern üzletek csiricsaré kirakatai virítanak szentségtörően, mint színes ceruzával skiccelt fizimiskák egy ihletett könyv margóin.

A keskeny utcákon sáros biciklik suhannak mindenfelé folytonos csengőciripeléssel, motorbiciklik kotkodácsolnak, s bárhová nézel, mindenütt ott nyüzsögnek Cambridge városának urai – az egyetemisták: csikos sorompókként villannak fel a nyakkendők, meg a különösképpen gyűrött, cakkos nadrágok, a szürke minden árnyalatában, a majdnem-fehértől a felhősínűn át egészen a vad sötétszürkéig, melyek mind csodás módon illenek a környező falakhoz.

Reggelente ezek a derék fiatalok, füzeteiket és egyen-esőköppönyegüket hónuk alá csapva sietnek az előadásokra, libasorban lépnek be a termekbe, s álmosan hallgatják, mit motyog nekik a katedráról egy bölcs múmia, s fölcsődván, ritmikus dobogással fejezik ki tetszésüket, midőn a tudós szövegelés egyhangú folyamában halacszkaként csobban föl egy-egy szép mondat. Reggeli után, fölőltvén lila, zöld, kék kabátkáikat, elröppennek, miként pávatollas varjak, a bársonyos pázsitokra, ahol estig labdáznak, vagy a folyóra, mely velencei epekedéssel folyik a szürke és barna falak és vasrácsok között – s akkor Cambridge egy időre kiürül: a tagbaszakadt rendőr ásítva dől a villanyoszlopnak, két öregasszony vicces fekete kalapban csivitel az útkereszteződésnél, loncsos eb szundít a napfény rombuszában... Öt óraker azután minden újra megéled, tódul a nép a cukrászdákba, ahol minden asztalkán, mint légyölő galócák halma, mérgező fényű sütemények ragyognak.

Van, hogy üldögélek a sarokban, nézegetem a sok sima arcot, nagyon kedvesek, szó se róla – de mindig valahogy a borotvakrém-reklámokra emlékeztetnek, és hirtelen olyan unalom fog el, olyan sivárnak érzek mindent, hogy legszívesebben kiugranék az ablakon...

Köztük és köztünk, oroszok között mintha üvegfal lenne: nekik megvan a maguk világa, mely gömbölyű és kemény, olyan, mint egy gondosan kiszínezett földgolyóbis. Az ő lelkükben nincs az a lelkesült forgószél, zakatolás, ragyogás, az a fékezhetetlen tánc, az a düh és gyengédség, ami minket isten tudja, milyen mennyekbe és mélységekbe repít; nekünk vannak pillanataink, mikor a felhők a vállunkon pihennek, s a tenger a térdünkig ér – mulass, lélek! Az angol ember számára ez érthetetlen, új s talán csábító. Ha részegen duhajkodni támad is kedve, ez a duhajkodás is sablonos és jólelkű, s a rend őrei csak mosolyogva nézik, tudják, hogy egy bizonyos határt nem fog átlépni. És persze soha a legmámorosabb részegségében sem fogja elveszíteni a józan esztét, nem tárja ki a mellét, nem hajítja földre a sapkáját... Az őszinteség pedig mindig zavarba hozza. Mondjuk, beszélgetsz erről-arról a barátoddal, gyárakról és árakról, s egyszer csak a magad egyszerű módján azt találod mondani, hogy a véred adnád érte, hogy még egyszer láthasd azt a kis mocsaras tavat Pétervár alatt – de ilyet mondani illetlenség: úgy néz rád, mintha elkezdte volna fütyülni a templomban.

Kiderült, hogy Cambridge-ben egész sor olyan egyszerű dolog van, amit egy egyetemistának a hagyományok szerint nem szabad megtennie. Tilos például a folyón csónakázni; nem illik az utcán sapkában mutatkozni – a város a tiéd, büszkén, födetlen fővel járjal benne; nem illendő a kézfogás, és Isten ments, hogy találkozáskor meghajolj a professzor úrnak: zavartan elmosolyodik, mormog valamit, és tán meg is botlik. Sok ilyen szabály van, és a zöldfülű útonútfélen leleplezi magát. Ha meg valami virgonc külföldi mégis a maga módján talál viselkedni, akkor eleinte csak álmélkodik – micsoda egy külön, igazi barbár –, aztán kerülni fogják, nem ismerik meg az utcán. Igaz, akad olykor jótét lélek, aki vonzódik a külföldi vadakhoz, de ő is csak úgy megy oda hozzád, ha nem látja más, félve néz körül, és örökre eltűnik ő is, miután a kíváncsiságát kielégítette. Hát ezért telik meg olykor a szíved fájdalommal: érzi, hogy igazi barátira nem lel itt. S ilyenkor mindent olyan unalmasnak kezdesz látni: a fürge öregasszony szemüvegét is, akinél szobát vettél ki, meg magát a szobát a piszkosveres dívánnyal, a

mogorva kandallóval, a buta vázákkal a buta polcokon, az utcáról behallatszó hangokat: a rikkancsfiúk rikkantásait: pájpa! pájpa!...

De hát: vagy megszoksz, vagy megszöksz, így hát megtanulod észrevenni a szépséget e számodra idegen világban.

Ködös tavaszi estén az elcsitul városkában kószálva érzed, hogy a mi életünk tarka szövetén és minden hiábavalóságán kívül van Cambridge-nek egy másfajta élete: az elbűvölő, vén városé. Tudod, hogy az ő nagy, szürke szemei tűnődve és közömbösen nézik az új nemzedék találmányait, amiként száz évvel ezelőtt Byronra, erre a sánta, nőies hallgatóra néztek, meg az ő idomított medvéjére, mely soha nem felejtette el a fenyvest, melyben született, meg a ravasz muzsikót a mesés Moszkóviában.

Nyolc évszázad suhant el: reánk röpi a tatárok sáskahada; zengett Iván; mint egy rossz álom, végigsöpörtek a zavaros idők országunkon; majd új cárok kéltek mint aranyló ködök; munkálkodott Péter, nekifeszült, s az erdőből kievickélt a napvilágra – és itt mindegyre álltak ezek a falak, ezek a tornyok, változatlanul, és évről évre ugyanúgy gyűltek össze a kecses fiatalok a közös étkezőkben, ahol, mint most is, a magas ablakok festett üvegein át beszüremlő sugarak homályos ametisztekkel fröcskölték be a csempéket – és ugyanúgy sugdolóztak mindig, csak tán a beszédjük volt harciasabb, a sörük részegítőbb...

Ez jár a fejemben, midőn ködös tavaszi estén az elcsöndesült utcákon bolyongok. Kimegyek a folyóhoz. Sokáig állok az ívelt, gyöngyszürke hídon, s a távolban egy ugyanilyen kis híd teljes kört alkot a maga precíz, elbűvölő tükörképével. Szomorúfüzek, öreg szilfák, ünnepélyesen dús lombkoronába öltözött gesztenyék csoportosulnak itt-ott, mintha csak zöld bársonnal hímezték volna őket a megfakult, szelíd ég kanavaszára. Enyhe orgonailat száll a levegőben, a békalencsés víz szagával elvegyülve... És egyszer csak az egész városban ütni kezdenek az órák... Kerek, ezüstös hangok, távoliak és közeliak, elúsznak, összekapaszkodnak a magasban, néhány pillanatra varázsos hálóként függenek a fekete, faragott tornyok fölött, majd szétválnak, s lassan olvadnak szét a távolban s közelben a szűk, ködös utcákban, a gyönyörű esti égben és a szívemben... És ahogy a csendes vizet nézem, melyen a finom visszautkröződések akárha porcelán rajzolatai volnának, egyre mélyebbre merülök gondolataimba – oly sok mindenről: a sors forgandóságáról, a hazámról és arról, hogy a legszebb emlékeim napról napra öregebbek, és egyelőre nincs mire kicserélnem őket...

M. NAGY MIKLÓS fordítása

Ivan Bunyin

Bunyin költészete – a legnagyobb, mit az orosz múzsa az elmúlt évtizedek alatt alkotott. Valamikor, a zajos pétervári években elfojtotta a divatos lantok csillogó pengése; de nyomtalanul elmúlt a költészetnek ez a zajongása – „a szentségtelen szózengetők” mítosza szertefoszlott, elfeledtük őket, hideg jár át bennünket Brjuszov verseinek holt tömbjeitől, ormótlannak tetszik az a balmonti líra, mely úgy becsapott minket újfajta dallamosságával; és csak egyetlen lant remegése, ez a minden halhatatlan költészetre oly sajátosan jellemző remegés izgat minket úgy, mint azelőtt is, vagy még jobban is, mint azelőtt – és milyen furcsa most, hogy azokban a pétervári években nem mindenki számára volt érthető, nem minden lelket

fogott meg annak a költőnek a hangja, kihez fogható nem volt Tyutsev óta. Feltételezem egyébiránt, hogy az úgynevezett „olvasóközönség” köreiben – kiváltképp azon részében, mely hajlamos új vívmánynak látni a szovjet versfaragók műveletlen locsogását – Bunyin költészete manapság sem örvend nagy megbecsülésnek, legjobb esetben úgy tekintenek rá, mint olyan ember nem egészen törvényes szórakozására, ki arra van ítélve, hogy prózát írjon. Szükségtelen vitatkozni ezzel a nézettel.

Bunyin „válogatott verseiből” sok olyan hiányzik, melyet szívesen újraolvasnék. Ezek az elbeszélései mellett jelentek meg, a prózája árnyékában, ott vannak a régi folyóiratokban, a *Nyiva* mellékleteiben, meg egy külön könyvecskében, melyet ugyancsak a *Nyiva* jelentetett meg, szegényesen és trehányul. Szeretném mindezt összegyűjtve látni, Bunyin minden sora méltó a megőrzésre. De köszönet legalább ezért a kötetért (melynek, mellesleg, a külleme is nagyon vonzó), ezért a kétszáz Bunyin-költeményért.

Könnyű leszidni a versfaragót, kipécézni zöngeményeiből a vicces hibákat, a borzalmas hangsúlyokat, a vacak rímeket. De mi módon beszéljünk a nagy költő művéről, mely csupa szépség, mely soha nem hibban el, s ugyan miként fejezhetnők ki verseinek gyönyörűségét és mélységét, képeinek újszerűségét és erejét, hogyan válasszunk tőle idézetet – mikor az idézet után az egész vers menten a papírra kíváncznék? És vannak egyéb nehézségek is: Bunyin verseiben a zene és a gondolat oly eggyé olvad, hogy lehetetlen külön beszélni a témáról s külön a versritmusról. Az ember megrészegül a verseitől, s e varázslatot kár volna megtörni az elragadtatás üres sikolyaival.

Elolvastam a könyvet, félretettem, s most igyekszem hallgatni a reszkető, áldott visszhangot, melyet bennem hagyott. És lassacskán felismerem a sajátos bunyini vezérdallamot, mely legegyszerűbben az ismétlésekben: egy-egy szó sóvár ismétlődésében fejeződik ki: „...daloljatok, daloljatok, tücskök, éji társaim”; „s úszik, úszik a terem a boldogság s a bú elomló dalában”, „galamb burukkol: lép egyet s újra lép”; „csörgők csörgése ömlik, ömlik”. S miután ráleltem erre a ritmikai kulcsra, elkaptam ezt a hangot, már érzem további folyását, az események vagy tárgyak zenei felsorolását, a szinte bűbajos felkiáltást: a két ugyanúgy kezdődő sort: „Csak Sophia reggeli harangja, csak Kijevnek a hangja...”

Bunyin általános hangulata, mely ezt az alapritmust kíséri, meglehet, az alkotás költői érzületének legbensőbb lényege, a legtisztább, legistenibb érzés, melyet ember átélhet, midőn az élet mintázatát szemléli, fülel neszeire, beszívja illatait, átítatódik hőségével, szárazságával, hidegével. Nem más ez, mint a fájdalomig hevülő, az ájulásig sóvár vágy, hogy szavakkal fejezzük ki mindazt a megmagyarázhatatlanságot, titokzatosságot, harmóniát, mely a szépség tág fogalmában benne foglaltatik. „Ó, kínok kínja – mondja maga a költő –, mi kell nekem s neki (a csupasz juharfának „a kékellő, tág pusztaságban”), a pintyeknek, a lombnak? Megérthetem-e, miért kell a kínok kétértelműsége – az égboltot, e zengést és e mély értelmet, mely őt betölti, hangokba, összhangzatba szorítani?” Bunyin mint költő nagysága épp abban rejlik, hogy meg tudja találni ezeket a hangokat, költészete nem csupán e különös költői sóvárgással lélegzik – hogy mindent magába foglaljon, mindent kifejezzen, mindent megőrizzen –, hanem oltja is ezt a sóvárgást. Visszatérve a „szépség” fogalmához, látható, hogy Bunyin számára a „szép” „tünékeny”, a „tünékeny” pedig úgy érzelmi, mint „örök ismétlődést”. Világa, miként lírájának ritmusa is, édes ismétlődésekkel van teli. S e világ bámulatosan tág. „A kutya” című költeményben (mely oly jellegzetesen kezdődik: „Álmodj, álmodj...”) maga a költő mondja, hogy ő, „miként Isten, arra ítéltetett, hogy minden országok s minden idők bánatát megismerje”, az orosz nemesi udvarháza-

két éppúgy, mint a mesés orosz vadvidékekét – „A kijevi fejedelmek, a medvék, szarvasok Oroszországot”, a Jordán völgyeit és „a Názáretbe vezető poros utat”; az olasz gliciniát és romokat, és „Catania tüzét s dalait”; „Théba elfeledett porticusát” az Égei-tenger szigetén; a Nílust és „az eleven, pontos talpnyomot”, mely megőrződött a finom, kék porrétegben, s ötezer évvel megsokszorozta a költőnek adatott életet; a Boszporusz ködét, mely a méz- és vaníliaillatú víz hidegével keveredik; az Indiai-óceánt, hol „csillagtól csillagig imbolyog az elővitorla...”, és „a világ peremét, Ceylont”: Bunyin mindent átérez és mindent átad nekünk. „Föld, föld! Mennyi nyomot hagytam terajad... De soha el nem olthatom a kint, szerelmemét irántad!” Az idegen földekről szóló Bunyin-versek nem valami „leíró költemények”, és nem is efféle „keleti dallamok”, aminőkkel oly dallamtalan kérkednek a másodrangú költők. Nincs bennük semmi egzotikum. Az idegen nép álmát, az idegen legendát és a tájnak a turista számára észrevétlen részletét Bunyin éppoly elevenen, éppoly áthatóan érzi, mint „a korhadt deszka nyirkosságát” saját udvarházában, az éji villámlástól fölfénylő nyirkos kertet, vagy az egyszerű, durva orosz mesét – melyet mindenki másnál jobban képes teremtő lélegzettel megeleveníteni. A témák e gazdagságától nem marad el ritmusainak gazdagsága. Bunyin minden versformában, minden ritmusban bámulatosan otthon érzi magát. A szonettjei, természetes és mégis oly csillogó rímeikkel, könnyedségükkel, ahogy a gondolat beburkolja magát ezzel az oly bonyolult harmóniával, a legjobbak az orosz költészetben. Bunyin a maga páratlanul éles szemével látja a fekete árny peremét a holdfénytől megvilágított utcában, a lombokon átsejlő kékség különös sűrűségét, a lovak hátán csipkeként villózó napfénycsillámokat – és a természet fényeinek e harmóniáját szemlélve a költő átalakítja ezt hangok harmóniájává, mintegy megőrizve ugyanazt a rendet. „Koszos török fezes néger kisgyerek lóg a bődönben, a hajó orrát festi – s a víz tükrös arabeszkeket rajzol a friss, piros lakkra...”

Szóltam már arról, hogy Bunyin számára a szépség az elmúlásban rejlik (ezért ír oly gyakran temetőkről, romokról, pusztaságokról...). S midőn felkiált, „ó, boldog pillanat”, rögtön hozzát teszi: „ó, csalóka pillanat!”. A kakas a templom keresztjén – mely „úszik, folyik, fut, mint a csónak” (csodás bunyini igehalmozás!) – „arról dalol, hogy minden oly csalóka: sor-sunk egy pillanatra ad csupán atyai házat, kedves barátot, családi kört: gyerekeket és unokákat...” S a rahili temetőben „nincsenek se nevek, se feliratok, se jelek...”

Azt gondolhatnánk, hogy a múlandóság ilyen mély átérésének mérhetetlen bánatot kell szülnie. De a nagy költők bánata boldog bánat. Bunyin versei boldogságot árasztanak, jóllehet szavai megannyiszor búsak, keservesek és baljósak. Igen, minden elmúlik – de: „Föld, föld! Édes hívása a tavasznak – tán a veszteségben is boldogság magva bomlik?” És Krisztus is így beszél Anyjának (aki azon kesereg, hogy az egyik virágot a hőség pusztítja el, a másikat kasza vágja le): „Anyám! a napot nem – csak a földet borítja éji sötét: a halál nem a magot emészt el, csak levágja a virágot földi magjáról. S e földi mag nem enyészik. Mit halál levág, azt a szerelem újból elülteti. Örvendezz, kedves! Vigaszod lesz örök időig!” Minden ismétlődik, a világban minden ismétlődés és változás, mely „mindéig költő vigasza”. Ez a szent áhítat, ez a sóváran ismétlődő ritmus Bunyin verseinek bizonyosan a legfőbb csodája. Igen, a világban minden család és veszteség, a hajdani templom romokban áll, pipacos mező borítja el, minden élő kihuny, minden bársonyos porrá omlik a temető kövein – de nem csalóka-e maga a veszteség is, ha mindaz, mi a földön oly tűnékeny, halhatatlan – s ettől boldog – vers-be foglalható?

VLADIMIR NABOKOV

Tolsztoj

Egy kép az antológiában: öreg
meztellás. Továbblapoztam: nem gyúlt
fel képzetem. Ugyan már! Puskin – az már
valami: köpeny, szikla, tengernek
habjai... A szót magát, hogy „Puskin”,
benővi nyomban versek bojtorjánja,
s a múzsa suttogja mind a neveket,
kik körötte sündörögtek: Delvig,
Danzasz, d’Anthes; és édes hangzattal
teli az élete – a líceum
Déliájától a párhaj fagyos
reggeléig. Tolsztojt csillogó legenda
még nem lengi be. Élete nem izgat
minket. Az emberek neve, kik így-úgy
véle voltak, még éretlen cseng: majd az
idő ad nekik misztikus zengzetet;
de az még odébb van: Csertkovot
említve csak béklyóznám versemet.
Így van ez: az emlékezetnek el kell
veszítnie tárgyias emlékét
a múltnak, hogy pletykákból eposz
szülessék, s a csendből dallamok.
De nekünk még, ha tetszik, ha nem, túl
kegyes közelség adatott hozzá
az időben. Meglehet, unokáink
ostobán irigykedni fognak ránk.
A ravaszdi gépezetek olykor
művileg szítják az emlékezést.
Egy gramofonlemez még híven őrzi
hangját: fennhangon olvas, monoton,
sietve, tompán, és megbotlik a szón:
„Isten”, s megismétli: „Isten”, s olvas
tovább, kicsit rekedten – mint az ember,
ki a szomszéd fülkében köhög,

mikor a vonat egy éji állomáson
sóhajtva megáll, ahogy szokott.
Mondják, régi filmek archívumában,
melyek most vaksin hunyorognak, van
egy felvétel Jasznaja Poljanából:
egy semmi kis ember, öregecske,
töppedt, szél borzolta szakállal
fürgén lépked tova, arca haragvó,
az operatőrrel zsémbel. És tetszik
ez nekünk: oly közel van, oly érthető.
Jártunk őnála, mellette ültünk.
Nem ijeszt a zseni, ki házasságról
beszél vagy falusi iskolákról...
Érezve, hogy egy velünk, egyenrangú,
vitakozhatunk is vele akár,
tisztelgő mosollyal szólítjuk meg:
Lev Nyikolajevics, no és mit szól ehhez
vagy ahhoz... Az esti szamovár mellett
megannyi bölcs szónokol: vallások,
filozófiák, államok árnyai villódnak
a patyolat abroszon – mennyi öröm!
De van, mit sehogy el nem képzelhetünk,
akárha jegyzetelnénk egyre lelke
körül, miként tűzvész tudósítói.
A szent bizsergéshez, mi őbenne
a legfőbb, el nem jutunk. Az titok!
Tán emberfölötti!
Az éjszakákról
beszélek, midőn Tolsztoj alkotott;
a csodáról, képek hurrikánjáról,
mely sötét egekben tombolt az
alkotás óráiban... Hiszen élő
emberek születtek akkor! Így adja
át az Úr választottjának ősi, szent
jogát, hogy világokat teremtsen,
s a húsba nyomban lelket leheljen.
És lám, élnek ők: élő mindenük –
szokásaik, modoruk, szójárásaik;
s a hazájuk az az Oroszország,
melyet mi is őrzünk magunkban, mélyen,
hol homályos álmokban rejtezik szótlanul:

Illatok, színek, hangok országa,
a mező fölött csüngő hatalmas fellegé,
szerelmes lópóké, hol megannyi vad
tenyész... Hogy szeretjük mindezt!
S Tolsztoj teremtményeit, ezernyi embert,
kik életünkön csodásan átderengnek,
átszínezve mindent, midőn emlékezünk –
mintha csak valóban mellettük éltünk volna.
A tömegben megismertük Karenint
megannyiszor a fekete fürtjeiről: a kis
Scserbackájával áhított mazurkát
táncoltunk a bálban... És érzem, ahogy
megannyi rím szökken virágba,
és láthatatlan szárny feszít, emel...
Tudom, a halál csak holmi határ;
vagy épp: a halál egyetlen kép nekem:
íme, az utolsó sor is leírva,
s kihunyt a fény az íróasztal fölött.
Még egy látomás visszfénye ott dereng,
de hirtelen: itt a vég, a végleges...
Elment ő is végül, a kényes alkotó, ki
áttetsző szavakba osztotta a létezés
zaját, az egyedül számára tiszta zajt...
Egyszer egy véletlen állomáson
leszállt, és ismeretlen útra fordult,
s aztán – éjszaka, némaság és titok...

1928

M. NAGY MIKLÓS fordítása

A The Paris Review interjúja Vladimir Nabokovval

A kérdések többségét Herbert Gold nyújtotta át nekem 1966 szeptemberében tett montreaux-i látogatása alkalmából. A többi (amelyek meg vannak csillagozva) George A. Plimptontól kaptam postán. Az egész interjú a *The Paris Review* 1967. októberi számában jelent meg.

– Jó reggelt. Hadd tegyek fel önnek negyven-egynéhány kérdést.

– Jó reggelt. Készen állok.

– Önben nagyon erős a Humbert Humbert és Lolita közötti kapcsolat erkölcsstelenségének érzése. Hollywoodban és New Yorkban ugyanakkor gyakran szövődik viszony negyvenen túli férfiak és Lolitánál alig idősebb lányok között. Akár össze is házasodnak, anélkül, hogy különösebb felháborodást váltanának ki ezzel, sőt inkább mindenki biztatja őket.

– Nem bennem erős az érzés, hogy Humbert Humbert és Lolita kapcsolata erkölcstelen, hanem Humbertben. Ez őt izgatja, nem engem. Én füttyölök rá, hogy milyen a közerkölcs akár Amerikában, akár másutt. Különbözik pedig azoknak az eseteknek, amikor negyvenen túli férfiak elvesznek tizenéves vagy épp csak húszon túli lányokat, semmi közük Lolitához. Humbert a „kislányokat” szerette, nem egyszerűen a „fiatal lányokat”. A nimfácskák gyermeklányok, nem pedig sztárocskák vagy „szexibabák”. Lolita nem tizennyolc, hanem tizenkét éves volt, amikor Humbert rátalált. Talán emlékszik rá, hogy amikor tizennégy éves lesz, „korosodó szeretőjének”¹ nevezi.

– Egy kritikus azt mondta önről, hogy „olyanok az érzései, mint senki másnak”. Van ennek értelme ön szerint? Vagy azt jelenti ez, hogy ön jobban ismeri az érzéseit, mint mások az övéiket? Vagy hogy ön más szinteken ismerte meg magát? Vagy egyszerűen azt, hogy önnek különleges az élettörténete?

– Nem emlékszem erre a cikkre, de ha a kritikus ilyen kijelentést tett, akkor az bizonyosan azt jelenti, hogy szó szerint több millió ember érzéseit vizsgálta meg, legalább három országban, mielőtt ilyen következtetésre jutott. Ha így van, akkor tényleg ritka madár vagyok. Ha viszont egyszerűen csak a családja vagy a klubja tagjait vonta kérdőre az érzéseikről, akkor nem lehet komolyan beszélni a megállapításáról.

– Egy másik kritikus azt írta, hogy az ön világi „statikusak”. „Lehet, hogy a megszállottság fesszültté teszi őket, de nem esnek szét úgy, mint a mindennapi valóság világi.” Egyetért ezzel? Van valami statikus abban, ahogy a dolgokat szemléli?

– Kinek a „valósága”? Hol „mindennapi”? Hadd vessem fel, hogy maga a „mindennapi valóság” kifejezés tökéletesen statikus, mert feltételez egy olyan helyzetet, amely állandóan megfigyelhető, lényegileg objektív és univerzálisan ismert. Gyanítom, hogy maga csak kitalálta a „mindennapi valóságnak” ezt a szakértőjét. Se ez, se az nem létezik.

¹ Békés Pál fordítása

– A szakértő létezik (megnevezi). Egy harmadik kritikus azt mondta, hogy ön „lealacsonyítja a hőst”, éspedig „oly mértékben, hogy pusztá számokká változnak egy kozmikus bohózatban”. Én nem értek egyet ezzel; Humbertnek, bármennyire komikus, mégiscsak van egy megható és állandó vonása – a romlott művésze.

– Én másképp fogalmaznék: Humbert Humbert egy hiú és kegyetlen nyomorult, aki el tudja érni, hogy „meghatónak” lássuk. Ez a jelző az igazi, könnyektől szivárványos értelmében csak az én szegény kicsi leánykámra alkalmazható. Amellett hogyan tudnék számok szintjére „lealacsonyítani” olyan alakokat, akiket én magam teremtettem? Az ember „lealacsonyíthat” egy életrajzíró, de nem egy fantomot.

– * E. M. Forster kifejtette, hogy a fő alakjai olykor átveszik az uralmat, és ők diktálják a regény menetét. Volt valaha ilyen problémája, vagy ön mindig tökéletesen ura az eseményeknek?

– Az ismereteim Forster urat illetően egyetlen regényre szorítkoznak, amely nem tetszett; különben pedig nem ő találta ki ezt az elcsépelet kis badarságot a lázadó regényalakokról. Ugyanolyan régi, mint az írópenna, bár az ember persze óhatatlanul együtt érez az ő alakjaival, ha próbálnak kievickélni abból az utazásból Indiába, vagy bárhová viszi is el őket. Az én alakjaim gályarabok.

– * Clarence Brown a Princetoni Egyetemről rámutatott, hogy meglepő hasonlóságok vannak a műveiben. Azt írja, hogy ön „rendkívül repetitív”, és hogy a lehető legkülönbözőbb formákban ugyan, de lényegében mindig ugyanazt mondja. És hogy „Nabokov múzsája a sors”. Tudatában van annak, hogy „ismétli magát”, vagy, más szavakkal, hogy műveiben egyfajta tudatos egységre törekszik?

– Azt hiszem, nem láttam Clarence Brown esszéjét, de ebben lehet, hogy van valami. A derivatív írók azért látszanak olyan sokszínűnek, mert sok más – hajdani és mai – író utánóznak. A művészi eredetiség ugyanakkor csak önmagát tudja másolni.

– * Mit gondol, van egyáltalán valami értelmes célja az irodalomkritikának? Akár általában, akár konkrétan az ön könyveit illetően? Van, hogy tanulságosnak találja?

– A kritika célja az, hogy mondjon valamit egy könyvről, melyet a kritikus vagy olvasott, vagy nem. A kritika lehet tanulságos abban az értelemben, hogy némi információt ad az olvasóknak, beleértve a könyv szerzőjét is, a kritikus intelligenciájáról vagy becsületességéről, vagy mindkettőről.

– * És a szerkesztő? Találkozott már olyannal, aki tudott önnek irodalmi tanácsokat adni?

– „Szerkesztőn”, gondolom, a korrektort érti. Ezek között ismertem végtelenül tapintatos, finom és kristálytisza embereket, akik úgy vitattak meg velem egy pontosvesszőt, mintha becsületbeli kérdésről lenne szó – mint ahogy egy művészeti kérdés gyakran az is. De találkoztam néhány pöffeszkedő, leereszkedő, brutális alakkal, aki próbált „tanácsokat adni”, amikre mindig csak egy mennydörgő „stet” volt a válaszom.

– Ön egy lepkegyűjtő, aki becserkészi az áldozatait? Ha igen, akkor a nevetése nem ijeszti el őket?

– Ellenkezőleg, a renyhe biztonság állapotába ringatja őket, amit egy rovar akkor érez, amikor holt levélnek álcázza magát. Bár semmi esetre sem vagyok a műveimről szóló írások möhő olvasója, történetesen emlékszem egy esszére, melyet egy ifjú hölgy írt, aki entomológiai szimbólumokat próbált találni a prózámban. Akár szórakoztató is lehetett volna az esszéje,

ha rendelkezik némi csekély tudással a lepkékről. Sajnos, teljes tudatlanságról tett tanúbizonyságot, és az általa használt zagyva kifejezések csak bosszantón abszurdak voltak.

– *Hogyan magyarázná az úgynevezett orosz „fehér emigránsoktól” való távolságtartását?*

– Nos, történelmi értelemben magam is „fehér emigráns” vagyok, mivel minden orosz, aki, miként az én családom is, a bolsevik zsarnokság első éveiben hagyta el Oroszországot, miután ellenezte az új rendszert, tág értelemben „fehér emigráns” volt és marad. De ezek a menekültek olyan sok társadalmi csoportra és politikai frakcióra bomlottak szét, mint az egész nemzet a bolsevik puccs előtt. Nem tartok kapcsolatot „feketeszásasokkal”, mint ahogy úgynevezett „bolsevizálókkkal” vagy „rózsaszínekkel” sem. Ugyanakkor vannak barátaim az értelmes alkotmányos monarchisták között éppúgy, mint értelmes szociálforradalmárok között. Apám régi vágású liberális volt, és nem bánom, ha engem is régi vágású liberálisnak bélyegeznek.

– *Hogyan magyarázná a mai Oroszországtól való távolságtartását?*

– Mint az újabban reklámozott hamis olvadással szembeni mély bizalmatlanságot. Mint a jövőt elvárhatatlan gyalázatok folyamatos átérzését. Mint tökéletes közömbösséget mindazzal szemben, ami egy mai hazafias *szovjetszkij* embert mozgat. Mint mély megalégedést, amiért már 1918-ban megéreztem a leninizmusban rejlő *mescsansztvó*-t (kispolgári önelégültséget, nyárspolgáriságot).

– ** Hogyan értékeli ma Blokot és Mandelstamot és a többi jelentős költőt, aki az ön távozását megelőző években alkotott Oroszországban?*

– Fiatalon, több mint fél évszázaddal ezelőtt olvastam őket. Blok költészetét azóta is szenvedélyesen szeretem. A hosszú költeményei gyengék, a híres *Tizenketten* pedig borzalmas, valami hamis primitív hangon szól, melybe a költő feszengve bugyolálta be a művét, a végén rábiggyesztve még egy rózsaszínű, kartonpapírból kivágott Jézus Krisztust is. Ami Mandelstamot illeti, őt is kívülről tudtam valamikor, de nem voltam olyan szenvedélyes rajongója. Ma, tragikus sorsának prizmáján át nézve nagyobbak tetszik a költészete, mint amilyen valójában. Mellékesen jegyzem csak meg, hogy az irodalomprofesszorok ma is különböző iskolákba sorolják ezt a két költőt. Igazából csak egy iskola létezik: a tehetségé.

– *Tudom, hogy az ön műveit olvassák és támadják a Szovjetunióban. Mit szólna hozzá, ha ki is adnák netán?*

– Ó, állok elébe. Ami azt illeti, az Editions Victor épp kiadja a *Meghívás kivégzésre* című regényem eredeti, 1935-ös orosz kiadásának reprintjét, egy New York-i kiadó (a Phaedra) pedig a *Lolitá*-t a saját orosz fordításomban. Biztos vagyok benne, hogy a szovjet állam boldogan fogja hivatalosan elismerni azt a regényemet, amelyben mintha a hitleri rendszert jósolnám meg, és a másikat is, amiről pedig azt gondolhatják, hogy élesen elítélem benne az amerikai motelrendszert.

– *Volt valaha kapcsolata szovjet állampolgárokkal? Ha igen, miféle?*

– Gyakorlatilag semmilyen, igaz, egyszer, a harmincas évek elején vagy talán a húszas évek végén, színtiszta kíváncsiságból beleegyeztem, hogy találkozzam a bolsevik Oroszország egyik ügynökével, aki azon ügyködött, hogy emigráns írókat és művészeket csábítson vissza az akolba. Kettős neve volt, Taraszov és valami, és írt egy *Csokoládé* című regénykét, és úgy gondoltam, elszórakozok vele egy kicsit. Megkérdeztem tőle, megengedik-e majd, hogy sza-

badon írjak, és elhagyhatom-e Oroszországot, ha mégsem tetszik ott nekem. Azt felelte, annyira lefoglal majd az, hogy mennyire tetszik ott nekem, hogy időm se lesz az újbóli távozás gondolatát fontolgatni. Amellett, mondta, tökéletesen szabadon választhatok majd a számos téma közül, melyek feldolgozását Szovjet-Oroszországban bőkezűen engedélyezik az íróknak, úgymint kolhozok, gyárok, fakisztáni falvak – ó, se szeri, se száma az izgalmas témáknak. Közöltem, hogy én unalmasnak találom a kolhozokat etcetera, és nyomorult csábítóm hamarosan letett rólam. A zeneszerző Prokofjevvel több szerencséje volt.

– *Amerikainak tartja magát?*

– Igen. Olyan amerikai vagyok, mint az április Arizonában. A növény- és állatvilág, a nyugati államok levegője a kapocs számomra az ázsiai és sarkvidéki Oroszországgal. Természetesen túl sokkal tartozom az orosz nyelvnek és az orosz tájaknak ahhoz, hogy megérinthessék a szívemet holmi amerikai regionális írók, vagy az indián táncok, vagy a töklepény spirituális tartalma; ugyanakkor elfog valami meleg, könnyed büszkeség, amikor megmutatom a zöld amerikai útlevelemet az európai határokon. Az amerikai ügyek durva kritikája sért és dühít. A belpolitikában erős antiszegregacionalista vagyok. A külpolitikában határozottan a kormány oldalán állok. Ha pedig kételyeim támadnak, mindig egy egyszerű módszert követek: azt a döntést pártolom mindenben, ami a legkellemetlenebb a Vörösöknek és a Russelleknek.

– *Van olyan közösség, melybe érzése szerint beletartozik?*

– Nem igazán. Egészen sok olyan embert tudnék megnevezni, akiket kedvelek, de ezek, ha a való életben, egy valódi szigeten összegyűlnének, nagyon vegyes társaságot alkotnának. Amellett, mondjuk, egészen jól érzem magam olyan amerikai értelmiségiek társaságában, akik olvasták a könyveimet.

– ** Mi a véleménye az egyetemi világról mint alkalmas vagy alkalmatlan környezetről egy író számára? A cornelli tanárkodása konkrétan miben segítette vagy épp hátráltatta az írói munkáját?*

– Egy elsőrangú egyetemi könyvtár, kényelmes kampusszal körülötte, kiváló hely egy író számára. Persze, ott van az ifjak oktatásának problémája. Emlékszem, egyszer, nem a Cornellben, két szemeszter között, az egyik hallgató egy tranzisztoros rádiót hozott az olvasóterembe. Majd kijelentette, hogy 1) klasszikus zenét hallgat, 2) hogy „halkan” hallgatja, és hogy 3) „nyáron különben sincs sok olvasó”. Én ott voltam, mint egyfős sokaság.

– *Hogyan jellemezné a kapcsolatát a mai irodalmi közösséggel? Edmund Wilsonnal, Mary McCarthyval, a folyóirat-szerkesztőkkel és kiadókkal, akikkel kapcsolatban áll?*

– Az egyetlen alkalom, amikor bármilyen íróval együtt dolgoztam, huszonöt évvel ezelőtt volt: Puskin *Mozart és Salieri*-jét fordítottam Edmund Wilsonnal a *New Republic* számára; meglehetősen paradox emlék ez számomra annak fényében, hogy Wilson olyan bolondot csinált magából tavaly, amikor volt bátorsága megkérdőjelezni, hogy értem a *Jevgenyij Anyegin*-t. Mary McCarthy viszont éppenséggel nagyon kedves volt hozzám nemrégiben, szintén a *New Republic*-ben, bár határozottan az az érzésem, hogy igen sokat adott hozzá a maga angyalgökeréből Kinbote szilvapudingjának gyér világához. Girodiast jobb, ha most nem említtem. Az *Evergreen*-ben válaszoltam az Olympia Press antológiájában megjelent skorbutos cikkére. Egyébiránt minden kiadómmal kiváló a kapcsolatom. Catharine White-tal és Bill Maxwell-lel a *The New Yorker*-ből olyan meleg barátságot ápolok, hogy arról még a legarrogánsabb szerző sem tudna hála és öröm nélkül beszélni.

– *Mesélne egy kicsit a munkamódszeréről? Előre meghatározott vázlat szerint dolgozik? Egyik részről a másikra ugrál, vagy egyenletesen halad a mű elejétől a végéig?

– A mű mintája megelőzi a művet. Van egy keresztrejtvény, amelyben úgy töltöm ki az üres részeket, ahogy épp kedvem tartja. Ezeket a részeket kartotéklapokra írom, amíg az egész regény el nem készül. Ebben tehát rugalmas vagyok, de az eszközeimet illetően nagyon kényes: mindig vonalas Bristol kartotéklapokat használok és jól kihegyezett, nem túl kemény, rádiós ceruzát.

– Létezik egy bizonyos képe a világról, amelyet szeretne kibontakoztatni? A múlt nagyon is jelenvaló az ön számára, még egy olyan, a „jövőben” játszódó regényben is, mint a Baljós kanyar. Nosztalgistának mondaná magát? Melyik időben élne a legszívesebben?

– A csendes repülőgépek, kecses légiciklik és felhőtlen, ezüstsínű egék eljövendő világában, amelyben párnázott föld alatti utak rendszere hálózza be a földet, s a teherautókat mint Morlockokat számúzik majd oda. Ami a múltat illeti, nem bánám, ha a téridő különféle szögleteiből sikerülne elővarázsolni bizonyos elveszett tárgyakat, például a buggyos nadrágot és a hosszú, mély fürdőkádat.

– Tudja, nem muszáj feltétlenül válaszolnia minden Kinbote-szerű kérdésemre.

– Soha nem vezet jóra, ha elkezdjük kihagyni a trükkös kérdéseket. Folytassuk!

– A regényírás mellett mi az, amit a legjobban szeret – vagy szeretne – csinálni?

– Ó, hát természetesen lepkékre vadászni és tanulmányozni őket. Az irodalmi ihlet örömei eltörpülnek annak gyönyöre mellett, amikor az ember felfedez egy új szervet a mikroszkóp alatt, vagy egy új fajt az iráni vagy perui hegyekben. Nagyon is lehetséges, hogy ha nem lett volna forradalom Oroszországban, teljesen csak a lepkekutatásnak szentelem magam, és soha egyetlen regényt sem írok.

– Mi a legjellegzetesebb poszoszty a mai irodalomban? Előfordul, hogy ön is érzi a poszoszty bűnének kísértését? Vagy netán el is követett ilyen bűnt?

– A poszoszty-nak sok árnyalata van. Nyilván nem írtam le őket elég világosan a Gogolról szóló kis könyvemben, ha ön úgy gondolja, bárkinek is fel lehet tenni a kérdést, hogy csábítja-e a poszoszty. Vulgáris közhelyek, a nyárspolgáriság minden megnyilvánulása, utánzatok utánzatai, álmélységek, a nyers, idióta és becstelen álirodalom – ezek persze nyilvánvaló példák. De ha meg akarjuk találni a poszoszty-ot a mai irodalomban, a freudi szimbolizmusban kell keresnünk, a molyrágta mitológiákban, a társadalmi és humanista üzenetekben, a politikai allegóriákban, az osztályok vagy a fajok jelentőségének túlzott kiemelésében meg azokban a zsurnaliszta általánosításokban, amiket mindannyian ismerünk. A poszoszty szólal meg az olyan kijelentésekben, mint „Amerika nem jobb, mint Oroszország” vagy „Mindannyian osztozunk Németország bűnében”. A poszoszty virágai virítanak az olyan kifejezésekben, mint „az igazság pillanata”, „karizma”, „egzisztenciális” (már ha komoly értelemben használják), „dialógus” (a nemzetek közötti politikai tárgyalások értelmében) és „szótár” (ha épp egy idiótáról van szó). Egy lélegzet alatt említeni Auschwitzot, Hirosimát és Vietnámot felforgató poszoszty. Egy nagyon elit klubhoz tartozni (amely egy zsidó nevet visel – a pénztárosását) sznob poszoszty. Egy-egy trehány könyvkritika gyakran poszoszty, de feldereng a poszoszty bizonyos kifinomult esszéikben is. A poszoszty nevezi Blank urat nagy költőnek, és Bluff urat nagy regényírónak. A poszoszty egyik kedvenc táptalaja mindig a Művészeti Kiállítás volt: ott

olyan úgynevezett szobrászok művelik, akik épületbontó munkások szerszámaival dolgoznak, idióta forgattyús tengelyeket építenek rozsdamentes acélból, zen öntvényeket, poliszti-rén búbostyúkokat, klotyóbéli *objet trouvé*-kat, ágyúgolyókat, húsgombóckonzerveket. Megcsodálhatjuk az úgynevezett absztrakt művészek gabinetti-falmintáit, a freudi szürrealizmust, dérfoltokat és Rorschach-pacákat – ez mind ugyanolyan silány, mint az akadémikusok „Szeptemberi reggel”-e vagy „Firenzei virágáros lány”-a volt fél évszázaddal ezelőtt. Hosszú a lista, és természetesen mindenkinek megvan a maga *béte noire*-ja, a maga fekete macskája ebben a sorban. Az enyém egy légitársaság reklámja: egy alázatos nyomorult felszolgálja az ételt egy fiatal párnak – a nő elragadtatottan nézi a szendvicskét, míg a férfi sóváran bámulja a légikísérő hölgyet. Ja, és természetesen a *Halál Velencében*. Láthatja, milyen széles a skála.

– *Vannak olyan kortárs írók, akiknek a munkáit nagy élvezettel követi?*

– Van néhány ilyen író, de nem nevezem meg őket. Az anonim élvezet senkit sem sért.

– *Van, akit kínkeservesen követ?*

– Nincsen. Sok elfogadott író számomra egyszerűen nem létezik. Nevük üres sír fölé van vésvé, könyveik makettek, abszolút senkik az én olvasói ízlésem szerint. Brecht, Faulkner, Camus és sokan mások számomra abszolút semmit sem jelentenek, és le kell győznöm a gyanút, hogy összeesküvést szőttek az agyam ellen, amikor látom, hogy a kritikusok simán elkönyvelik „nagy irodalomnak” Lady Chatterley kopulációit vagy a tökéletesen hamis Pound úr pretenciózus badarságait. Úgy vettem észre, hogy ő egyébként már elfoglalta Schweitzer doktor helyét egyes házakban.

– ** Mint Borges és Joyce csodálója, ön is hasonló élvezettel ámtja az olvasót mindenféle trükkökkel, szójátékokkal és fejtörőkkel. Mit gondol, milyennek kell lennie a kapcsolatnak olvasó és író között?*

– Nem emlékszem semmilyen szójátékra Borgesnél, igaz, csak fordításban olvastam. Mindenesetre az ő finom kis meséi és miniatűr minótauroszaik semmiben sem hasonlítanak Joyce nagy gépezeteire. Nem találok sok fejtörőt az ő legragyogóbb regényében, az *Ulysses*-ben sem. Másfelől ki nem állhatom a *Finnegans Wake*-et, amelyben a cikornyás szöszöveget rákos burjánzása aligha tudja jóvátenni a folklór és a szimpla, túlságosan szimpla allegória borzalmas jovialitását.

– *Mit tanult Joyce-tól?*

– Semmit.

– *Ne már!*

– James Joyce semmilyen módon nem volt hatással rám. Az első rövid találkozásom az *Ulysses*-szel 1920 körül történt a Cambridge-en, amikor egy barátom, Peter Mrozovski, aki hozott egy példányt Párizsból, a szobámban fel-alá trappolva felolvasott egy-két csípős részletet Molly monológjából, amely, *entre nous soit dit*, a könyv leggyengébb fejezete. Tizenöt évvel később, amikor már kiforrott író voltam, és nemigen kívántam se megtanulni semmit, se lemondani bármiről is, végül elolvastam az *Ulysses*-t, és roppantul tetszett. A *Finnegans Wake* viszont hidegen hagy, mint minden dialektusban írt regionális irodalom – legyen az akár a zseni dialektusa.

– *Nem készül könyvet írni James Joyce-ról?*

– De nem csak róla. Szándékomban áll kiadni egy sor húszoldalas esszét különböző művekről
 – *Ulysses*, *Bovaryné*, Kafka *Átváltozás-a*, *Don Quijote* stb. Mindegyiknek a cornelli és harvardi előadásaim képezik az alapját. Kéjesen emlékezem, ahogy ízekre szedtem a *Don Quijote*-t, ezt a kegyetlen és nyers régi könyvet, hatszáz hallgató előtt a Memorial Hallban, némely konser-
 vatívabb kollégáim nagy riadalmára és bosszúságára.

– *És mi a helyzet az egyéb hatásokkal? Puskin?*

– Valamelyest, de nem jobban, mint ahogy, mondjuk, Tolsztojra és Turgenyevre volt hatással Puskin művészetének büszkesége és tisztasága.

– *Gogol?*

– Ügyeltem rá, hogy ne tanuljak tőle semmit. Tanárként Gogol gyanús és veszélyes. A legrosszabb munkáiban, amilyenek az ukrán írásai, fabatkát sem ér; a legjobbakban pedig utolérhetetlen és utánozhatatlan.

– *Bárki más?*

– H. G. Wells volt a kedvencem gyerekkoromban. Igazi, nagy művész. *A szenvedélyes barátok*, az *Ann Veronica*, *Az időgép*, a *Vakok országa* – ezek mind sokkal jobbak, mint bármi, amit Bennett, Conrad vagy éppenséggel Wells bármelyik kortársa alkotott. A társadalmi elmékedéseit persze nyugodtan át lehet ugrani, de a szerelmei és fantasztikus történetei ragyogóak. Volt egy szörnyű pillanat az egyik vacsoránál a szentpétervári házunkban, amikor Zinaida Vengerov, a fordítója, egy biccentés kíséretében közölte velem: „Tudja, az én kedvencem öntől *Az elveszett világ*.” „A háborúra gondol, amit a marsiak elveszítettek”, szólt közbe apám gyorsan.

– *Tanult valamit a hallgatóitól a Cornellen? Vagy tisztán csak anyagi okokból tanított? A tanítás megtanította valami fontos dologra?*

– A tanítási módszerem megakadályozta, hogy igazi kontaktus alakulhasson köztem és a hallgatóim között. Legjobb esetben visszamondtak ezt-azt az agyam tartalmából a vizsgákon. Minden előadásomat nagy szeretettel, kézzel írtam, majd legépeltem, és komótosan felolvastam a diákok előtt, néha megállva, hogy átírjak egy mondatot, néha pedig megismételve egy bekezdést – az emlékezet ösztökélése végett, ami ugyanakkor ritkán váltott ki bármilyen változást a szavaimat lejegyző csuklók ritmusában. Örültem, hogy van néhány gyorsírásszakértő a hallgatóságban, remélve, hogy átadják az általuk eltárolt információt kevésbé szerencsés társaiknak. Hasztalan próbáltam elérni, hogy hús-vér megjelenéseimet felváltsák magnóra vett szövegekkel, amiket az egyetemi rádión keresztül sugároznának. Ugyanakkor gyönyörűséget leltem az elismerő kuncogásban, amely felhangzott az előadóterem valamely meghitt zugából az előadásom egyik-másik pontján. A legnagyobb jutalmat az olyan hajdani diákjaimtól kapom, akik tíz vagy tizenöt évvel később egyszer csak levelet írnak nekem, és elmondják, hogy most már értik, mit kívántam tőlük, amikor arra kértem őket, hogy képzeljék el Bovaryné rosszul lefordított frizuráját, vagy a szobák elrendezését Samsáéknál, vagy a két homoszexuálist az *Anna Kareniná*-ban. Nem tudom, tanultam-e bármit is a tanításból, de az biztos, hogy felmérhetetlen mennyiségű izgalmas információt gyűjtöttem össze, miközben tucatnyi regényt elemeztem a diákjaim számára. A fizetésem, ahogy azt történetesen ön is tudja, nem volt éppen királyi.

– *Van valami, amit szeretne elmondani arról, mennyiben segítette a munkáját a felesége?*

– Tanácsadóként és döntőbíróként ő felügyelte a munkámat, amikor az első prózai műveimet írtam a húszas években. Minden elbeszélésemet és regényemet legalább kétszer felolvastam neki. Aztán gépelés és korrektúrázás közben újraolvasta őket, meg akkor is, amikor ellenőrizte a fordításokat több nyelven. Egy napon 1950-ben, a New York állambeli Ithacában ő volt az, aki leállított, és azt kérte, hogy gondoljam ezt át még egyszer, amikor a technikai nehézségek és a kételyeim miatt a *Lolita* első fejezeteit a kerti égetőbe akartam dobni.

– *Milyen a viszonya a műveinek fordításaival?*

– Azon nyelvek esetében, amiken én és a feleségem tudunk olvasni – az angol, az orosz, a francia és valamelyest a német és az olasz – az az alapelv, hogy minden mondatot szigorúan ellenőrzünk. A japán vagy török fordítások esetében igyekszem nem elképzelni a katasztrófákat, amelyekkel bizonyára minden oldal tele van.

– *Milyen tervei vannak?*

– Írok egy új regényt, de erről nem tudok beszélni. Egy másik tervem, amit már egy ideje dédelgetek, hogy megjelentetem az egész *Lolita*-forgatókönyvet, amelyet Kubricknak készítettem. Jóllehet Kubrick épp eleget átvett belőle ahhoz, hogy jogilag a forgatókönyv szerzőjének tekinthessem magam, a film épp csak egy homályos és szegényes bepillantást ad abba a csodás műbe, amelyet elképzeltem, és jelenetről jelenetre megírtam hat hónap alatt egy Los Angeles-i villában. Nem azt akarom mondani, hogy Kubrick filmje gyenge; a maga módján elsőrangú, de egészen más, mint amit megírtam. A mozi gyakran hozzáad egy kis *poszloszty*-ot a regényhez, amelyet eltorzít a maga görbe tükrében. Kubrick, azt hiszem, elkerülte ezt a hibát, de sohasem fogom megérteni, hogy miért nem követte az útmutatásaimat és az álmaimat. Nagy kár; de legalább annyit szeretnék elérni, hogy az emberek olvashassák az én *Lolita*-forgatókönyvemet az eredeti formájában.

– *Ha ki kellene választani egy, csakis egy könyvet, amiről emlékezni fognak önre, melyik lenne az?*

– Az, amit épp írok, pontosabban, aminek a megírásáról most ábrándozom. De persze a *Lolita*-ról fognak emlékezni rám. Meg a *Jevgenyij Anyegin*-ről írt munkámról.

– *Mit gondol, van valamilyen feltűnő vagy titkos hiányossága íróként?*

– A természetes szókincs hiánya. Fura dolog ezt bevallani, de így igaz. A birtokomban lévő két eszköz közül az egyiket, az anyanyelvemet, nem használhatom, és nemcsak azért, mert nincs orosz olvasóközönségem, hanem azért sem, mert fokozatosan elhalványult bennem az orosz nyelv közegében való verbális kalandozások izgalma, miután 1940-ben angolul kezdtem írni. Az angol nyelvem, a második eszköz, amely mindig a rendelkezésemre állt, ugyanakkor meglehetősen merev és mesterkéltséggel, éppenséggel talán megfelelő egy napnyugta vagy egy rovar leírásához, de nem tudja leplezni a szintaxis szegényességét vagy a konyhanyelv hiányosságait, amikor a legrövidebb útra lenne szükségem a raktár és a bolt között. Egy öreg Rolls-Royce nem mindig hasznosabb egy egyszerű dzsipnél.

– *Mi a véleménye az írók mostanában bevett rangsorolásáról?*

– Igen, észrevettem, hogy ebben a tekintetben a hivatásos kritikusaink valóságos bukmékek lettek. Ki a menő, ki került ki a pikszisből, és hol van már a tavalyi hó. Mindez nagyon szórakoztató. Kicsit sajnálom, hogy rólam megfeledkeznek. Senki sem tudja eldönteni, hogy középkorú amerikai szerző vagyok, vagy egy öreg orosz – vagy egy kortalan nemzetközi torzszülött.

– Mit bánt meg a legjobban a pályafutásából?

– Hogy nem jöttem hamarabb Amerikába. Jó lett volna New Yorkban élni a harmincas években. Ha lefordították volna akkor az orosz könyveimet, az talán megdöbbenette és megtanította volna valamire a lelkes szovjetbarátokat.

– Származik valami jelentős hátránya a mostani hírnevéből?

– A *Lolita* híres, nem én. Én egy homályos, duplán homályos író vagyok, akinek nem lehet ki-ejteni a nevét.

M. NAGY MIKLÓS fordítása

NABOKOV DIÁKJAI KÖRÉBEN, 1948.

Néhány mártír meditációba merül, kezüket összekulcsolják a fejük mögött. Egyikük tompa tekintettel, reménnyel és gyűlölettel telve mered rám, a tiltott tudás forrására. Egy szemüveges lány az asztalomhoz lép, és megkérdezi: „Professzor, Kafka szóval azt szeretné, hogy azt írjuk... Vagy csak a kérdés első felére kell válaszolni?” A C mínuszok nagy diákszövetsége, a nemzet gerince rendíthetetlenül körmöl tovább. [...] Mikor elcsípem a nekem szegezett pillantásokat, a szemek rögvest áhítatosan a plafon felé fordulnak. Az ablakok bepárasodnak. Fiúk hámozzák ki magukat pulóvereikből. Lányok rágják gyors ütemben rágóikat. Tíz perc, öt perc, lejárt az idő. (Nabokov egy 1964-es interjúban a vizsgáztatásról)

I. helyezett*

FORGÁCS PÉTER

Elemi boldogság

Először a csendre gyanakodott. Aztán a sötétre. A nemhangra, a nemfényre. A nemlétre. A nihilre. Akkor még így gondolta, mert boldogtalan volt. Pontosabban most is boldogtalan, de már másképp gondolja. Az éveken át tartó kísérletezés meg az öszszegyűlt több gigabájtnyi adat azt sejteti, hogy a boldogság csírája mégiscsak valahol a lét határain belül keresendő. Ez végül is jó hír egy magafajta boldogságvadász számára. Hiszen Gergő az volt, boldogságvadász, vagyis hát annak tartotta magát. Amióta az eszét tudta, nem is csinált mást. Megállás nélkül kutatta a boldogságot.

Mert arról, hogy mi nem az, többet tudott a kelleténél. A nemboldogságok ezernyi arcát ismerte, sőt, elemezte, rendszerezte őket, viszont azzal is tisztában volt, hogy kizárásos alapon soha nem jut el a megoldásig. Tudta, hogy a nemboldogtalanság állapota nem jelent feltétlenül boldogságot. Amikor kicsi gyerekként ott kuporgott félelemtől szűkülve a kamra ajtaja mögött, hogy részegen őrzöngő apja rá ne találjon, nagyon, de nagyon boldogtalan volt. Hiába tapasztotta fülére a tenyerét, mégis hosszú percekken át hallotta a szülői perpatvar beszűrődő hangjait, anyja kétségbeesett sikoltozását, a pofonokat. Aztán az apja, miután kitombolta magát, az ágyra dőlt és elaludt. Újra csend lett. Bársonyos tapintású nemhang. Hát ezért gyanakodott akkoriban a csendre. De később belátta, hogy a csend nem boldogítja. Éppen csak a boldogtalanságát enyhíti némileg.

Ekkortájt gondolt a sötétre is. Sokszor üldögélt a kamrában vagy a szekrényben, esetleg bemászott az ágy alá, csendben várva, hogy leszálljon az este. A sötétedéssel együtt általában megérkezett az apja is. Részegen. Büdösen. Vérszomjasan. Szemlátomást nem volt boldog. Az anyja sem. És őt sem boldogította a sötét. Csak biztonságban érezte magát. Kevésbé volt boldogtalan, mint a nemsötétben.

Évekkel később, valamikor kamaszkora hajnalán, volt egy pillanat, ami a boldogság közvetlen közelébe sodorta. A lányt Lucának hívták. Osztályelső volt és gyönyörű. Apró, kék vizű gleccsertavak tükröződtek a szemében. Huncut mosolya mögül ki-kivillant a fogszabályzója. Kedves volt, pedig többnyire utálták, mert neki minden sikerül. A megyei matematikaverseny felkészítője után valahogy egymás mellé sodródtak kifelé jövet a gimnáziumból. Átsétáltak a parkon. A tavon vadkacsák libegtek. Színük egybeolvadt a vízre hullott falevelek őszi tónusával.

– Miért van mindig nyakig begombolva az inged, Gergő?

* Az Európa Könyvkiadó „Nabokov és én” című novellapályázatának díjazott alkotásai

A lány óvatosan a fiú felé nyúlt és kigombolta inge felső gombját. – Lazíts!

Gergőt teljesen váratlanul érte ez a közvetlenség. Így eddig még soha nem érintette meg lány. Zavarában nem is tudta, hirtelen hogyan reagáljon, hát megkérdezte:

– Luca, te ugye boldog vagy?

A lány először meghökkent.

– Ezen még sosem gondolkoztam – válaszolta mosolyogva. Aztán ráeszmélt, hogy végül is ezt kedveli Gergőben a legjobban: a követhetetlen észjárását.

Közben egy hattyú landolt a tó vizén, hullámokat vetve a szárnyával. Luca csodálattal figyelte a manővert. Gergő oda sem nézett. Még mindig a lány válaszára rágódott. Alig várta, hogy hazaérjen. Nyomban előhalászta fiókjából a Boldogságvadász feliratú füzetet, és lejegyezte aznapi tapasztalatait. Az Elemi boldogság rovatba ez került: „szag (illat), tapintás (érintés), tekintet (pillantás)”. Aztán, némi töprengés után, beírta a „felső gomb”-ot is, kérdőjellel. A Furcsaságokhoz bejegyezte: „Van, aki nem töri a fejét azon, boldog-e, vagy sem (pl. Luca)”.

Az esetet követően Gergő még napokig felül kigombolt ingben járt iskolába, bár a Luca által említett lazaság fölöttébb kényelmetlennek tűnt számára. De mindenképpen a dolog végére akart járni. Érezte, rábukkant az elemi boldogság nyomára, ezért igyekezett a lehető legtöbb időt a lány közelében tölteni. Egyre csak bámulta őt, majd a legváratlanabb pillanatokban odasomfordált hozzá, és átszellemülten beleszipantott hosszú, gesztenyebarna hajába, vagy alig észrevehetően megérintette a karját.

– Gergő, az isten szerelmére, szállj már le rólam! Te nem vagy normális!

Lucának ez a már-már hisztérikus kirohanása a többiek figyelmét is ráirányította a fiú furcsa viselkedésére. Nyomban közellenségé is nyilvánították. Amikor Gergő hazaért, első dolga volt, hogy az Elemi boldogság rovatból kihúzza a „felső gomb”-ot. Attól kezdve újra nyakig begombolt inget viselt. Még otthon is. A látszólagos kudarc egyáltalán nem szegte a kedvét, sőt, még nagyobb elszántsággal kutatott tovább. A gimnázium utolsó évére megérett benne a felismerés (amit egyébként Lucának köszönhetett), hogy az elemi boldogság apró magvait valószínűleg jelentéklennék tűnő mozzanatok rejtik.

Apja közben módszeresen halálra itta magát, s valahol egy klinika rideg falai között szenderült örök álmra. Gergő nagyon neheztelt rá, mert a temetés körüli hercehurca elvonta a figyelmét az érettségire való felkészüléstől. Meg amúgy is, ő már évekkal azelőtt rájött, és be is jegyezte a füzetébe, hogy „az alkohol nem boldogít”. Anyja túlélte a lelki és fizikai terrort, bár néha csak hajszálon múlt az élete. Férje halála nem rendítette meg, de nem is töltötte el örömmel. Egyszerűen tudomásul vette. Se boldogabb, se boldogtalanabb nem lett tőle. Jól elvult a fiával kis, kétszobás lakásukban. Gergő, miután leérettségizett (matekból jelesen, a többiből épphogy átcúsúzott), már több mint egy hónapja azzal foglalatzkodott, hogy az addigra már többkötetes „Boldogságvadász” füzetek tartalmát elektronikus formába öntse. Ami-

kor minden adatot bemásolt a laptopjába, újraolvasta az egészet, hátha elkerülte a figyelmét néhány rejtett összefüggés. Még mindig a boldogságot kutatta. Nap mint nap.

Az augusztusi hőségben vibrált a levegő. Lomhán vonszolta magát a nyári délután. Gergő a sarkig kitárt ablak előtti asztalnál ült, és a laptop képernyőjét vizslatta. Az ablakon túlról madárcsivitelés szűrődött be. Akaratlanul is odanézett, hiszen a hetedik emelet magasságában ritkán fordult elő az ilyesmi. Két fecske cikázott önfelédten az óceánkék levegőben, eltávolodva, majd újra közeledve a nyitott ablakhoz. Gergő a fejét jobbra, majd balra billentve, arcán a rácsodálkozás gyermeki mosolyával, megbabonázott tekintettel követte a madarak röptét. Ujjai révedt mozdulatlanságban pihentek a billentyűzeten. Egyszerre súlytalannak érezte magát. Áttetszőnek. Nem gondolt semmire. Még a boldogság kereséséről is megfeledkezett. Lassan felállt, fellépett a székre, onnan az asztalra. Talpa alatt megreccsent a laptop. Aztán tett még egy lépést. Végre felfedte a titkot.

NABOKOV EGY BERLINI OROSZ SPORTEGYLET KAPUSAKÉNT, 1932.

Nagyon szerettem kapus lenni. Oroszországban és a latin országokban e derék tudományt mindig különlegesen ragyogó dicsfény övezte. A kiváló kapust, aki tartózkodó, magányos és szenttelen, révült kislány kísérik az utcán. Ugyanolyan rajongás tárgya, mint a torreadór és a sztárpilóta. Szvettere, ellenzós sapkája, térdvédő, a rövidnadrág farzsebéből kidudorodó kesztyűk a csapat elé helyezik. A kapus magányos sas, a rejtélyek embere, az utolsó védő. (Vladimir Nabokov: *Szólj, emlékezet!* Pap Vera-Ágnes fordítása)

II. helyezett

BORBÉLY ISTVÁN

Hosszú alvás, ébredés

(VÁZLAT)

Mottók

„Lehetséges, hogy fennáll a dolgok közt valamiféle isteni rend és összefüggés; (...) csakhogy (...) az időnk múlásában (...), a valóságban, semmi ilyen átfogó, egységes vagy világos formában kifejezhető összefüggés nem nyilvánult meg.”

(*Ottlik Géza*)

„Ha belegondolunk, formája van mindennek. A forma elől nincs menekvés.”

(*Salman Rushdie*)

Bevezető

Gyűlnek, gyülekeznek a különböző helyekről előhívott dolgok, miközben egyikőjüknek-másikójuknak nemcsak a térbeli, hanem az időbeli távolságot is le kell küzdenie. Vajon melyik nomád megérkezése a körülményesebb? A rövid tudósításé, amely ugyan megjelent ebben a folyóiratban, de már rég elfeledték: noha itt írták a közelben, névtelen szerzőjének még a csontjai is elporladtak azóta, és bár olvasható ma is, egyre több betű, szó, mondatrészlet körvonalazódik belőle csupán bekötött, könyvtári példányok megsárgult lapjain, amilyen lassan befejezi tárgyiasulását asztalomon, mivel e címmel idestova százötven éve nem adtak ki lapot. Vagy pedig a kéziraté, amely újnak látszik, de egyúttal távolinak: a hotel, ahol a költő sokáig élt és alkotott, és amelyre annyiszor hivatkozik, most is megvan, de nagyon messze innen – ablakomon túl a sárgult levelekkel tarkázott kert, a fehérre meszelt falú szomszéd ház, a keskeny kocsút, a másik utca házainak-kerítéseinek folytonosságihiányos sorfala, a többi lemeztelenedőfélben lévő kert, lábuknál a kis patak, ahol iszapba temetik magukat a téli álomra készülő halak, a határban az elnéptelenedett legelő, a kifordított barázdáikkal a napra feketéllő szántók, aztán az idővel átláthatóvá fogyó kiserdő és a sötéten magába forduló fenyves, mögöttük a szelíd ívű dombok s a kö-zéjük tolakodó, sebes sodrású zöld vizét kanyargós medrében örvényekkel marasztaló folyócska, majd az egymás vállába kapaszkodó, tölgyerdőkkel borított hegyek,

csúcsaikon a korai hó viseltes-foltos leplével, végül a kelő Hold halvány korongját pillanatonként megcsonkoló felhőfoslányok választanak el attól a várostól.

Vajon melyik szöveg kerül elő tehát könnyebben? Amely – e sorban elsőként tanúsítva egyúttal a határok átjárhatóságát, példázva a nyelvi, kulturális különbségek leküzdhetőségét, valamiféle, egyelőre még kifejtetlen maradó, általános érvényű jelentés nevében, mindenesetre forma és tartalom avitt illúzióját kínálva illúzióért cserébe – gördülékenyre és kortalanra csiszolt szórakoztató-borzongató-tanulságos elbeszélést tartalmaz. Így érkeznek sorban, rendben. Amelyben mindez, darabosabb előadásban, dísztelenebb eszközökkel, társul egyfajta meteorológiai és orvosi kuriozitással szolgáló, ám elsődlegesen mégis tudományos ismeretterjesztőnek minősülő szándékkal, még ha ugyan meglehetősen korlátozott hatókörű, mulandó szavatosságú is az, éppen a lehetőségei szűkösségének megfelelően, képességei-készségei tudatában, illetve esetlegesen nagyra törő intenciója ellenére. Csakhogy időbe telik, időigényes a folyamat. Amelyet az eltelt idő távlatából kétségtelenül úttörő szociológiai tanulmány kísérleteként lehet számon tartani, ami módszertani kezdetlegességével, célirányos egyszerűségével is képes méltánylandó eredményeket felmutatni, értelemszerűen nem pusztán dokumentatív szempontból, mivel az archiváló objektivitást jóleső anakronizmusként járja át a közvetlen megfigyelés áradó személyessége, a tapasztalatok mögött rejtőző bensőségesség. És eltökéltséget kíván, a kiválasztás tudatából eredő határozottságot. Amely ehhez képest mármár ötletszerűen különmemű, más és más fajsúlyú hasznos multságok – különös megfigyelések, sajátos észlelések, váratlan társítások, meglepő következtetések, merész feltételezések, homályos sejtések... és folytatható a sor – tetszőleges hosszúságú, mélységű számbavételét kínálja, legalább ennyire változatos témakörök között csapongva. A hívó szó megtette a hatását. Amelyben a szaktudományos igényű néprajzi elemzés a tényekből, a kiegészítő adatokból olyan összefüggéshálózatot próbál megteremteni, ami a legjelentéktelenebbnek vagy leginkább idegenszerűnek, távolinak tetsző részletet is magába foglalja, egyszersmind értelmezve valamennyit: feltárva és feltöltve azokat. Ugyan az utazás kiszámíthatatlanságán ez mit sem változtat. Talán a lapszálon jegyzetelt regény, novellás- és verseskötet, vagy a számfüles gépirat, a hangyabetűs autográf szöveg – azaz a dokumentumok után az úgynevezett művek közül néhány. Akárhogy is, vándorlásuk azért véget ér. Netán az a kommentár, értelmezés, bevezetés vagy függelék, amely mint feljegyzés, amely mint vázlat, amely mint előtanulmány lapult eddig egy dossziében, egy fiókban, egy szekrény mélyén. Mivel formát nyernek újra vagy végre, segítenek nekem.

És melyik tárgynak, helynek, építménynek, alaknak kell kibontakozásakor több és nagyobb nehézséget leküzdenie?... Lám, újabb megtört gerincű, vaskos könyvek közelednek. Vers, próza és dráma, különös válogatás, hozzák magukkal a történetüket, színes képekkel, sok szereplővel, egymást keresztező mellékszálakkal, téridőtől független helyszínek és idősíkok egymásra tolásával, látomásaik végtelenhatványozta, varázslatos egybejátszásával. Nemsokára a karomat kell mindössze

kinyújtanom és kézbe foghatom, fellapozhatom bármelyiket. Aztán tollak, ceruzák, radírok tűnnek fel, a törlés legalább olyan fontos tehát, és írógép-klaviatúra, kattogása visszhangozhat a csupasz falak között, majd számítógép-billentyűzet, mire vezet ez a modernizáció?, a monitor tükre egyelőre homályos, csupán magamat lát-nám – optikai csalódás –, ha közel hajolnék. Megjelennek, kibontakoznak, láthatóvá válnak, jönnek a maguk feltartóztathatatlan-bizonyos, tervszerű-monoton egymás-utánjában, realizálódnak, félhomályos szobákban, termekben papírok és füzetek landolnak kisebb-nagyobb asztalokon, amik előtt, fölött vagy mögött, kissé oldalt, a poros ablaküvegek másik oldalán nemigen látni senkit: ezeknek az épületeknek a környéke kihalt, a kisház többi helyisége üres, és a szálló folyosói is néptelenek, a könyvtárak olvasótermében pedig már csak az ő lámpája ég. Herceg Andrást egyedül hagyták, magára maradt, ő hajol a papírlapok, könyvek fölé, s ha olykor föltekint, vagy a szemközti sivár tűzfalakat, vagy a ködben ázó kerti fákat, vagy a sötét-ségen átpislogó nagyvárosi fényeket láthatja – hogy reménytelenség-érzését tovább fokozzák vagy csillapítsák valamelyest, igen.

Lassan minden a helyére kerül előttem, az asztalán, a papírjain és körülötte. Még a csend kell, a másik és a többi, amint átjárja őket, beléjük ivódik. A grafit súrlódása a lapok felszínén, a toll sercegetése, miközben tintát présel a rostok közé, a leütések tompa kalapács-robaja, a meglendített sín csúszásának-elakadásának mechanikus zöreje, a sorvégi csengetés, és a gombnyomásra feltámadó követhetetlen tombolás: az elektronikus áramkörök érzékfeletti lüktetése a képernyő villódzásában, a kom-puter testének finom remegésében. A láz kell még, az egyfolytában emésztő belső forróság, a mellkasra nehezedő szívszorító fájdalom, a szédület, a köd, a homály és tompaság, amely a tudatot üli meg, a szorongás, amely a lélekre telepszik, a fáradt-ság, a nappali sötétség, az álomtalan éjszaka, az otthontalanság, az ideiglenesség, a hiábavalóság és feleslegesség érzése-élménye, amint manifesztálódnak egy folyvást reszkető kézben és fénytelen-üveges szempárban, vagy egy idővel deres tarkára szürkülő szakállban és végleg mosolytalan-merevvé szikkadó arcban. A befelé figye-lő tekintet kell, amely az érzéketek útját követi nyomon a testben, az izoláció, a bel-ső emigráció vagy száműzetés, a világból való kivonulás vagy kirekesztés...

És bár még mindez nagyon vázlatos, és sok részletet kell kiegészíteni és befejez-ni, a szövegek, dokumentumok, művek, jegyzetek mögött – bennük, általuk – élő ember mozdul, emeli a kezét, szorítja az íróeszközt, üti a billentyűket, érinti fino-man a klaviatúrát – és áll fel az asztaltól, csukja be a könyveket, megy ki a házából, hogy maga mögött bérelt lakást, félhomályos olvasótermeket, olcsó hotelszobát, lép ki a szabadba, udvarra, utcára, térre, tesz egy lépést, majd egy következőt az úton, hogy attól kezdve, döntései és választásai erőterében, a körülmények és a véletle-nek játékpályáin, a történetei millió- és millióféleképpen folytatódhassanak tovább.

Hiszen ő, mit sem törődve azzal, hogy világa nem érte el a teljes és végleges tár-gyiasultságot, és itt is, ott is tudatosítatlan és érintetlen részleteket őriz, már ezzel a kezdéssel vastagon otthon van az életben. Ami viszont rendjén is való: a majdani

regénynek (Herceg András a *Palace Hotel* című regénynek az egyik fő szereplője) – mely lezárt, teljes és végleges formájú – az otthonossága természetes feltétel és követelmény a számára az első pillanatoktól fogva. Adottság ugyanakkor, amellyel a rendezetlen viszonyok között sincs az egyszerű tudomásul vételen kívül egyéb teendője – igaz, egy másik szinten, később, a keletkező-múló, elsődleges idegenszerűség formálódásakor a maga javára kell fordítania. Továbbá távlati cél, egyike a legfontosabbaknak, amelynek megteremtése érdekében a kapcsolatok, kötődések percenként kínálkozó végtelen variációinak áradatában minden tőle telhetőt el kell követnie, de amely – ebben a létrehozásáért vívott heroikus-közönséges küzdelemben – kimondatlanul, mégis a leghatározottabb érvénnyel megszabja majd, befolyásolja törekvései jelentős részét.

Az élet dolgai, miközben rendeltetészerűen felépítik ezt a világot a maga titokteljes rétegzettségében – mely állandó változásban van –, nem függenek ennek anyagi összetételétől, mibenlététől, szerkezeti állapotától. Egyelőre nincs hatással rájuk sem átláthatatlan mélysége, amely a kezdet és vég határhelyzete között próbálja integrálni az időt, sem eleven szépsége, amely mint valami kimeríthetetlen-feltáratlan háttérsugárzás, eltérő intenzitással járja át, foglalja el és sajátítja ki a tér valamennyi meghatározott pontját. Mivel ezek a folyamatos jelenidejűséggel bíró, apróbb-nagyobb, megfogható, megfogalmazható, leírható dolgok – sejtéseikkel, ígéreteikkel, lehetőségeikkel együtt – a működésbe lépésükig olyan, holt, mindentől elzárt elemi részecskék, amelyek egymást átható, kölcsönösen megtermékenyítő alkotóelemekké, eleven komponensekké egy nagy elgondolás részeként válnak, amikor végre, egyetlen kivételes pillanat kataklizmájában vagy éppen a vajúdszületés elhúzódo kínjában-gyönyörében, felszabadulnak a bennük rejlő teremtő és pusztító energiák...

Herceg András világa így épül tehát – így épült, így építhető – fel belőlük a szemem láttára, ott, a távoli városban, saját törvényszerűségeinek engedelmességgel, illetve az ő akaratából, valamint most és ezután, itt, az én közreműködésemmel.

A tárgy kifejtése

Hangok és szavak következnek. Mondatok. Metaforák. Tézisek. Naplók. Levelek. Párbeszéd. Történetek. Töredék. Amit lehet tudni.

1. számú melléklet (A tudósítás és a kézirat)

Herceg András egy becsületes, magát meglehetősen bíró paraszt Nógrád vármegyében, országbírája Szentiványi Ferenc őexcellenciája jobbágya, április 13-diken 1802. a maga falujából Majdonból Nógrád vármegyében korán reggel elindult Málnapatakra deszkákat venni, s végezvén dolgát, déltájban visszaindult a szálmatercsi pusztán keresztül Bercete nevű falu felé, hol az öccsével bizonyos krumpliföld bevétele felől akart értekezni.

Midőn innen hazafelé a hegyen keresztül utazna, egy sűrű hófelleg kezdett emelkedni, mely elől ő egy kőszikla üregbe vonta magát, melyben mintegy három ember férhetett volna el. Itt álomba merült, mely egész 8-dik augusztusig tartott ugyanazon esztendőben, és így egész 16 hétig, anélkül, hogy azon idő alatt legkisebbet is evett volna. Minekutána felébredt, nagyon bágyadtnak s erőtlennek érezte magát, s látta, hogy azon az oldalán, amelyen feküdt vala, minden ruhája elrothadt. Nagynehezen elvándorgott a házához, ahol alig akarták befogadni. Egész 8 napig visszatérése után az állkapcájában való nagy fájdalmak miatt, nem tudta a száját felnyitni, és csak valami kevés levest ehetett. Negyednap múlva felvette az oltáriszentséget azután ismét 3 napig aludt. Ismét felébredt magától, minekutána egy fejében lévő kelevény megfakadt volna, melynek gennyedtsége mind a két fülén bőven folyt ki. Ezután lassan-lassan magához jött az ember, visszanyerte előbbeni erejét, s már tökéletes egészségben van, úgyhogy azólta gyermekeket is nemzett.

*

Oktalan, ismétlem, szomorúságom ma is oktalan.
 Mint tegnap volt, és holnap lesz. Ezért nem a tegnapi
 szülte: ma volt tegnap még. És nem előleg a holnap
 számláról: holnap ma lesz újra. (Tehát ugyanaz marad,
egy-nap, holnap volt és tegnap lesz, ma, örökre, ma.)
 Mondom, nincs oka és értelmetlen. De kitart velem,
mindig-egy órák, percek, pillanatok közepette, hogy
 míg az időtlen idő munkáját végzi be, társ legyen,
 kísérő és sorsos -----

2. számú melléklet (A dokumentumok)

Magyarországon, Nógrád vármegyében április 13-án – de ennek már idestova kilenc éve – eltűnt egy Herceg András nevű ember. Kár volt érte, mert becsületes ember volt, amellet elég jó módú, és csak nemrégiben nősült. Tűvé tették érte az egész országot, újsághirdetés útján is kerestették, de hiába. Senki sem tudta, hova lett Herceg András. Az öccse elmondta, aznap délelőtt náluk járt, az ő falujukban (erről a felesége is tudott), délben pedig, mikor eljött tőlük, azt mondta, hogy most hazaindul. Miután semmiféle életjelt nem adott magáról, hozzátartozói végül halottnak hitték, gyászba öltöztek, és misét mondattak az elhunyt lelki üdvéért.

Aztán eljött augusztus 8-a, és egy kőszikla üregében megmoccant valami. Megmozdult és kinyújtózott. Nyújtózás közben érezte, ahogy felbízserg benne az élet. Mikor már talpon volt, akkor kezdett motoszkálni benne a kérdés: „Én az ifjabb Herceg András vagyok? – Azt hiszem, igen.” De aztán, ahogy kibotorkált a barlangból, és látta, milyen vakítóan kék az ég, a levegő szinte remeg a hőségtől, ismét el-

fogta a bizonytalanság: „Nem, mégse lehet, hogy én vagyok Herceg András. Mert ha én Herceg András vagyok, akkor hogy lehet az, hogy most nyár van? Hát nem hófúvás volt, mikor bemenekültem ebbe a barlangba, és elaludtam?” Az illető kezdett fokozatosan magához térni. „No – gondolta –, majd elvállik mindjárt, mi az igazság. Mert ha én vagyok Herceg András, kétellem ugyan, de ha mégis, akkor a feleségem biztos meg fog ismerni.” Hanem az igazság próbára tevése még odébb volt, hiszen az illető mozdulni is alig bírt, jártányi ereje is alig volt, nemhogy a lábát szedni tudta volna. Üggyel-bajjal mégiscsak elvergődött valahogy a faluba; az asszony éppen sárgarépát pucolt a verandán. Ahogy meglátta az emberét, örömeiben és ijedtében eldobta a kést, és már röpiül is feléje ölelésre tárt karral, könnyező szemmel. „Lassan, te! – suttogta elhaló hangon az illető. – Még felborítasz!” És ha nem szól rá, az asszony azzal a szerelmes hevével talán csakugyan ledöntötte volna a lábáról ebben a mostani, harmatnál is gyöngébb állapotában. A fogadtatásból mindazonáltal látható, hogy mégiscsak ő Herceg András.

De sajnos korai még az öröm, nyájas olvasó! Mert az a szegény kikoplalt ember nem bírta felnyitni a száját az állkapcsában hasogató nagy fájdalmak miatt, később leesett a lábáról, végül már csak hálni járt belé a lélek, megáldozott még utoljára, és újból elaludt isten szent nevében. Harmadnap, amikor már mindenki lemondott róla, fölfakadt a fejében egy mérges kelevény. A megindult genny pedig kifolyt a két fülén. Mihelyt az a ciszta kinyílt és úgy-ahogy kitisztult, Herceg András kezdte visszanyerni korábbi erejét, lassacskán rendbe is jött, azóta pedig már több gyermeket nemzett, még ma is él tökéletes egészségben.

*

Fiatal házas korában érte az eset, több mint húsz esztendővel előbb, egy áprilisi délután három fertály háromra. Északnyugot és nyugot-dél felé nehéz felhők borították el az eget, de őt, ki a hegyen át testvérének falujából igyekezett haza, – fenyegetni nem látszottak.

Sajnálkodva az ezen tájékon lakó embertársain, hol sokáig lebegett a felhő, úgy vélte, hogy magának nem az egyenes utat veszi őhöz, hanem egészen nyugot-dél felé fog tartani. Azonban egyszerre fordulást tett a felhő, s egyenesen neki s hegyének vágott oly szörnyű erővel s dühösséggel, hogy a főlszakadó hóföregtegben az életben megmaradás minden reménységét semmivé tette volna, ha csak nem talál magának alkalmas menedéket a sziklakő hasadékaiban.

Ily vihart száz esztendőn felül élt öregek nem láttak életökben, s lehetetlen az elképzelése ezen szörnyű időnek, mert egészen tudhatni és érezhetni ezt látni kellett, ő ezt utolsó ítéletnek gondolta lenni.

A barlangban az oltalmas sötétben s melegben elaludni hamar nem volt nehéz neki.

Mikor pedig később észére jött, ruháját rongyosnak, egyszerre kezét s lábát jeges hidegnek találta, a fejét súlyos nehéznek, és száját kinyitni nem volt ereje, felállni s menni oly neheze esett, mint a kis gyermeknek, mikor először próbál maga járni.

Kinn a Nap tüze vakította lankadt szemeit, langyos szellő ütötte fonnyadt bőrét, az idő nyárra mutatott.

Oly nagyon megtöretett egész testében, hogy hazatérve a házában alig ismertek rá, arca beesett, termete lefogyott, háta meghajlott, – négy hónap telt el mióta elveszett s holtnak hitték, és most ismét doctort kellett hívni. Mivel nem szólt, nem evett, nem ivott, aludni kívánczolt csak tovább. A harmadik napon estvéli 3 óra tájban aztán felébredt, és a konyhába küldetett.

Ami a diétát illeti: früstükre makkavét foghagymás és zsályás téjjel – ebédre rizskása vagy árpakása levest igaz sáfránnyal jó sűrűen – fokhagymás pecsenyét, veres bort – ozsonnára dünsztölt birsalmát s több efféléket rendelt a doctor. A szomjúság oltására ismét vagy rizskása levét vagy veresbort citrommal vagy berkenye levét adatta.

Azonban a következő reggelen megint elgyengült Herceg András. Hívták tehát a papot, kinek – látván, hogy siralmas alakjában isten akarata szerint nyer vigaszt s nem orvosi ápolgatás vagy patikaszerrek által, – az utolsó szentségben kellett őt részesíteni.

Mikor békében elaludt, a kezét fogta ifjú felesége, s sírt hevesen.

De a harmadik napon ismét arra ébredt, hogy megpattant valami a fejében, s fülből valószínűleg patakszik. A doctor többek közt a Ratanthiát Extractumban, vagy e helyett a Tormentilla és Chamomilla Extractumát, néhány esetben a Nux Comicának Infusumát v. Extractumát, sat. használta a baj elfojtására.

Végére egynéhány hét múltán egészséges állapotát teljességgel volt szerencséje visszaszerezni, hogy betegségéből felgyógyulván a maga idején munkálkodjék tovább becsülettel s szorgalommal családjá boldogulásán.

A hosszú aluvás történetét pedig későbbben gyermek fiai s lányai kedvére mesélte intő példaként, mondván ifjúkorában elvesztett valamit, ami az övé volt, még sem bírta, s megnyert valamit, amit bírhat ugyan, még sem lett az övé.

(Egy figyelmetes és tudós orvosnak tudósítását közöltük Herceg András csodálatos elalvásáról és gyógyulásáról, mely históriának híre nem csak Magyarországon, de más országokban egyaránt elterjedt, – kit is beteg lyánkáját gyógyítván volt alkalma a doctornak kikérdezni.)

*

A következő nagy család, melyet még az öregapa kormányoz, 7 tagból áll. A legidősebb Herceg András, a családfő apja 5 éve özvegy, 64 éves, András gazda, a családfő 22 éve nős, 42 éves, Anna, a felesége 39. András, a legidősebb fiuk 21 éves, 1 éve házas, ki feleségével, Erzsébettel (18 éves), első gyermeke születését várja, és a szokások ellenére külön házba készül költözni. A családfőnek és feleségének még 4 gyermeke született, melyből kettő, Éva és Imre pici korában elhalt, Mária, az első leányuk 19 éves, még nem férjes, László, a második fiuk 14 éves. András gazdának 5 testvére közül hárman élnek – Anna, István és Teréz –, részint ugyanebben a falu-

ban, ketten szinte a közvetlen szomszédságban, egy pedig más községbe házasodván, távolabb a szülői háztól.

A még majdnem egészen munkabíró öregapa, kinek hatalma és tekintélye a család minden tagja előtt kikezdehetetlen, a közösséget erővel, tapasztalattal s főként jó tanáccsal szolgálja. Az ő státusza szilárd, köszönhetően a hosszú, tevékeny élete során felhalmozott tudásnak a gazdálkodás mindenféle területein, valamint a veleszületett kedélyéből s természetéből adódó józan bölcsességnek, továbbá a tiszteletnek és megbecsülésnek, amit ifjúkora mesészerű kalandjával kivívott, melyről különben téli estéken az összegyűlt hallgatóság előtt szívesen tart fordulatos, ízes beszámolót, tanúsíthatjuk. Ez: az étlen-szomjan, több héten keresztül tartó, színes álmoktól terhes alvás története, a világtól elzártan egy barlangban, ennek utána pedig kálváriája: betegsége és gyógyulása a halál torkában, orvosi, jogi és egyházi igazoltatása.

Az asszony és a két fiú főként a mezei munkákban és a jószág körül segítenek a gazdának, kivált, míg a legidősebb fiú, immár saját családdal, a maga feje szerint önálló gazdaságot nem alapít. A nagy lány, míg férjhez nem adják, leginkább a házat tarja rendben, és a ház körüli munkákban vesz részt.

*

Hogy az emberek most korábban vénülnek, mint régen, ezt egy egészségügyi lap nagy részben azoknak a fölfedezéseknek tudja be, melyek az embert kényelmében akadályozzák. Ilyen pl. a telephon, hiszen ennek a csengettyűje örökösen a fülünkbe cseng. Ilyen a villamos világítás, mely erős fényével közvetlen szemünk látóidegét, közvetve pedig agyvelőnket ingerli. De ide sorolandók a vasúti hálókocsik is, melyek rázásukkal teszik beteggé testünket és idegrendszerünket. Továbbá nyilvánvalónak látszik, hogy a gyors étkezés megrontja a gyomrot, a nagy városi örökös láрма pedig megrabolja álmunkat.

A vénülés okai közül 30-40 évvel ez előtt az ilyen jelenségek hiányoztak. A hosszú élet példáival gyakorta lehetett találkozni. Köszönhetően az egészséges, vidéki magyarországi klímának, a nyugodalmas életnek, jó féle ételeknek, italoknak és hosszú alvásnak. Egy szerencsés fekvésű helységben (Majdon, Nógrád) pl., mely hegy, völgy és erdő között fekszik, távol mocsaraktól, a víz kősziklából fakad, igen éltető, tápláló és erősítő, hol az emberek mértéktartó, munkás szegénységben élnek, 1870 és 1880 között a 85 és 100. évüket heten érték meg. Torma János 85, Lázár István 88, Herceg András 90, Halász Éva 91, Erős Mihály 92, Mező András 95, Horváth Rozália éppen 100 évesen csukta le örökre a szemét.

Hogy a vallási meggyőződésnek és a tudomány fölismeréseinek mi közük lehet egymáshoz, mutatja a falu plébánosának jegyzetben idézett visszaemlékezése. E szerint a Herceg András emlékére tartott gyászmisén, melyet az elhunyt gyermekei és nagy számú unokái mondattak, a 117. zsoltár 17. versét vette textusul: „Nem halok meg, hanem élek, és hirdetem az Úrnak dolgait”. A megemlékezett aggastyán fiatalkorában azzal vált nevezetessé, hogy halálos betegségből menekült meg hónapokig tartó mély alvásának és álomlátásának köszönhetően, s lett később hosszú éle-

tében az egyik legmegbecsültebb családapa és legderekabb gazdálkodó a faluban. A textus pedig annál nagyobb figyelmet érdemel, mivel maga Dávid király az ember életét csak 70-80 esztendőre határozta meg, de a tapasztalat megmutatja, hogy az egészséges szülőktől született, mértékletes és rendtartó emberek s nevezetesen a korán kelők, hosszabb életet érhetnek meg ennél, míg ellentétben a bőségben és mértéktelenségben élők, azok Dávid fájdalmait korábban tapasztalják.

*

Bevarrott ujjú, rövid férfiing, pálhás, gallérpántja bojtos madzaggal zárul, a gallér mellett „pöcök”, ujjá vége nyitott, varrásait és ujjá végét hímzés borítja.

(A vásznat vállon át kettéhajtották, a nyaknál T-alakú nyílást vágta rajta. A vállba bevarrt ujjak vége, a kézfe és az ujjak alatt az oldalak találkozására is nyitott volt. A hónaljba kis négyzetes, karöltőt bővítő toldást, pálhát varrtak. A nyak T-alakú hasítékát rendszerint madzaggal összekötötték. Amikor két külön darabból szabták az ing elejét és hátát, a nyak hasítékát keskeny nyakpántba, gallérba fogták. A vállvarrások közé, a gallér mellé kis háromszögletű toldást, pöcköt illesztettek, hogy a kivágás íve kövesse a nyak vonalát. A rövid derekú, nyitott ujjvégű változatot borjúszájú ingnek nevezték.)

Eredetijét a Néprajzi Múzeum textilgyűjteménye őrzi. Feltehető kora miatt – valószínűleg a 19. század első felében készült – a gyűjtemény megbecsült darabja, még erősen megrongált állapotában is, minthogy a jobb oldala szinte teljesen szétfoslott. Adományozója a majdoni özv. Herceg Andrásné az 1940-es években.

Befejezés

Hangok és szavak következnek. Remények. Hosszú alvás, ébredés. Lehetek én N. N., X vagy Y, A vagy B, akárki, kívülálló, szemlélő vagy szereplő. Kudarcs.

(Mindennek vége lesz tehát. Az összegyűjtött dolgok, ó jaj, visszaszélednek a helyükre. A szintek összeecsúsznak, a sorok kifakulnak, Herceg András eltűnik. A szövegek egymás után visszatérnek oda, ahonnan vétettek. A papírok, a tollak, a könyvek bezárulnak a szobákba, a szobák az épületekbe, az épületek megfordulnak, és ellibegnek. Ellibeg minden. Széthullik a harmónia, a gondolat. És ismét csak nyomaszt a világ tarkabarka tartalmatlansága.)

IRODALOM

A Vázlatban előforduló mottók, jelöletlen idézetek forrásai: Ottlik Géza: *Iskola a határon*; Salman Rushdie: *Az éjféli gyermekei* (ford.: Falvay Mihály); Vladimir Nabokov: *A műncker* (ford.: Bratka László); *Hazai Tudósítások*; Johann Peter Hebel: *Kincsesládikó* (ford.: Halasi Zoltán); *Regélő magyar századok*; Frédéric Le Play: *A vidéki Magyarország élete* (ford.: Pál Ferenc); *Hasznos tudnivalók*; *Paraszti élet Majdonban. A majdoni Tájház-Falumúzeum állandó kiállításának katalógusa.*

III. helyezett

VARGA LÓRÁNT

A döntés

Azt hiszem, nem tehetek mást: leírom, ahogy volt, legalábbis, ahogy mindezt átéltem. Ha nem így tenném, akkor nem értettem volna meg belőle semmit, még ha ez a nagyinak tűnő megértés oly csekélyke is, mint egy porszem, vagy egy régen elfelejtett és már soha eszünkbe nem jutó gyerekdal.

Két éve történt. Svájcban jártam, és a járást szó szerint kell most érteni. Az apostolok lován szeltem át az öreg kontinentet, vagy legalább is egy szeletét. Vezeklésnek szántam, és – amikor éppen nagy szavakra áhítoztam – zarándoklatnak neveztem. A tények tükrében azonban nem volt más, mint magányos gyaloglás a Jura hegység lábánál őrt álló francia Besancon-tól az Alpok túloldalán szintén bástyaként strázsáló olasz Ivrea városáig. Gyalog, a Szent Bernát-hágón át, keresztül az Alpokon. Eszement természetjárók és időmilliomosok vállalkoznak ilyen utakra. Egyik sem vagyok, mégis úgy éreztem: itt az ideje, hogy tegyek valamit; valamit, vagy bármit, ami kimossa fejemből a kétségeket, azt a szoros és biztos marokkal fojtogató gondolatot, mely szerint életem nem ér egy petákot sem. Nincs önismereti válságom – nem szoktam ilyen fárasztó dolgokkal foglalkozni –, még azt sem állíthatom magamról, hogy elégedetlen lennék mindazzal, ami eddig a hátam mögé került. Csupán nem látom a következő lépést, azt a néhány métert, mely ez eddig tisztán kirajzolódtott előttem. Író vagyok. Vagyis mások ezt állítják rólam, és mivel ez a nagylelkű megszólítás meglehetősen kellemesen hat rám, készségesen elfogadom a rám tukmált címkét. Hiszen nincs benne nagy hazugság. Írok, és a leírt sorok megjelennek itt-ott. Hol egy újság, hol egy válogatáskötet lapjain látom viszont a nevem, a szó technikai értelmében tehát tényleg író vagyok, de a hangsúly itt a technikain van, mert sajnos – és ez a sajnos úgy sajog bennem nap mint nap, mint egy akác húsba tört tüskéje – én nem tartom magam írónak. Írok, de nem vagyok író. Őrületségnek tűnik és mégsem az. Mindenki érzékelt már ezt, úgy hiszem. Nincs ember, aki ne pillantotta volna meg legalább életében egyszer az önmagáról alkotott kép és a világ rá rótt jelzőrengetege közötti rést, és ne mondta volna ki magában a mondatot: Azt ti csak hiszitek. Kívül magabiztos, belül tanácstalan orvosok; a reflektorfényben zseniális, a függöny mögött gyomorgörcsös lámpalázban szenvedő színészek; az óvodában mintaszülőként viselkedő, otthon kétségbeesett kamaszként a plafonra néző apák és anyák élnek mindenhol, és közöttük járok én is, aki írónak látszik, de

valójában nem az, talán egy egyszerű írástudó, vagy még az sem: szókökler, semmi több. Évek óta éreztem, hogy ezt valamikor rendbe kell tennem, tisztáznom kell magamban. Mert fáj, ha más hisznek rólam, mint amit én hiszek önmagamról, fáj a tény, hogy hazudok másoknak, és ezáltal becsapom önmagam is, mert minden leírt soromban érzem a tökéletlenséget, és ezért minden leírt sorommal egy lapátnyi őszintétlenséget hányok a világ elé kitett halomra, mely nem észleli, nem látja, nem érzékeli a hamisságot, a rossz sorokat, a silány jelzőket, a zavaros gondolatokat, az ostoba és együgyű üzeneteket. Félrevezetek mindenkit, és ezt az állapotot meg kell szüntetnem! Lehet, hogy soha többé nem írok, lehet. De arra is van esély, hogy végre én is úgy látom magam, mint engem mások: írónak, valódi írónak. Ez a terv, ezért indultam el. Bő három hét és az Alpok nyújtják a díszletet, hogy végre döntésre juszak, de legalábbis rálássak hibáimra, önmagamra, mint életem legnagyobb hibaforrására.

Aznap reggel a Genfi-tó partján álló Vevey-ből indultam. Egy ismeretlen ismerősről kaptam szállást, akivel soha nem találkoztam, és akivel azóta sem sodort össze a sors. Bérelt lakásának magányos, puszta falait ismerhettem meg személyesen, semmi több. A srác éppen szabadságát töltötte valahol, és volt olyan nagylelkű, hogy egy éjszakára felajánlja üresen álló otthonát. Postaládájának falára ragasztotta a kulcsot, melyet én ugyanott rejtettem el távoztomban. A lakásban nem találtam fényképet róla, ezért nem ismerném meg, ha mellém állna a metrón, vagy együtt ücsörögnénk egy fogorvosi rendelőben. Jótevőm fizikai teste soha nem öltött formát előttem, és úgy vélem, hogy ez már így marad az idők végezetéig. Nem is baj. A fehér úrt majd kitölti a képzeletem. Ezzel a gondolattal ereszkedtem le a tó partjához. Tervem az volt, hogy aznap erős tempót diktálok és Montreux-t, valamint a tavat magam mögött hagyva belépek a Rhône völgyébe.

A vízparton balra kanyarodtam és nekieredtem egy új napnak. A magán és céges vilák kerítése és a jachtokat fogva tartó mólók között zegzugos betonjárda húzódott. Szeszélyétől függően hol bekanyarodtam a házak közé, hol újra a parton találtam magam. Reggel fél hat volt. A hegyek között nem könnyen kel fel a nap, akár tizenegy is lehet, mire megpillantod, de a fénye már kora reggel mindenhol ott van, ide-oda verődik a hegyek között, megcsillan a havon, megperdül egy magas hegycsúcson, játszik az istenadta, hiszen megteheti. Nyárhoz képest csípős idő volt és bár nem fújt a szél, a tó felől mégis érződött valamiféle csendes áramlás, mely láthatatlanul, mégis jól érezhetően mozgatta meg a vizet, a rajta himbálódzó hajókat és a kezemet, mely kabátom zipzára felé tapogatózott. Jó órája követtem a mólók és kerítések kiismerhetetlen sormintáját, mire összefutottam valakivel. Egy csapat kocogó kanyarodott elém. A miniatúr bojt egy középkorú férfi vezette. Kisportolt testalkatából, mozdulataiból, szabályos lélegzetvételéből kitűnt, hogy nem először veszi rá magát egy kis reggeli futásra. Mögötte három vöröslő fejű, levegőért kapkodó férfi vergődött – a legalacsonyabbról egy laikus számára is lerítt, hogy hamarosan

mentő viszi el. Zihálva követték a mellettem elhaladó férfit, egyikük rám nézett, és szemében – talán utólag magyaráztam bele, nem tudom – a kétségbeesés, az önsajnálát és a szégyen különös elegyét pillantottam meg. Képzetelem meglódult, a főnök-beosztott viszony infarktuszig kiszolgáltatott eme szájalmas köteléke pár másodpercen belül egy ködös körvonalú történeté formálódott. Ha lenne kedvem (vagy esetleg tehetségem), most egy egészen jó kis novellát lapátolhatnék össze. Ha lenne. De nem volt. Nem igazán.

Egy óra múltán megélnékült a part. A szállodákból, villákból különböző nemű és korú – de mindenképpen jól szituált – férfiak és nők sétáltak le a partra, hogy a víztükrön és a szemközti csipkés kontúrokkal ékeskedő hegyeken merengjenek még reggeli előtt. Egy sétányra jutottam, a villákat sövénybokrokkal kordában tartott park rendezett zöldje váltotta fel, közelebb jöttek a hegyek, a víz kékje acél szürkévé változott – közeledtem a tó csücskéhez. Felszaporodtak a kocogók, egymásba karoló párok ráérős galambokként billegtek a parton, és nekem az a határozott érzésem támadt, hogy elérkezett a reggeli ideje. Kiszúrtam magamnak egy üres padot, hátizsákomat örömmel támasztottam le, hogy pár perc múlva már egy tegnap este még frissnek mondható baguette közepénél járjak. Még mindig a kocogókön merengtem. Gondolataim akaratlanul is a körjük fonódó történetet táplálták, talán ezért nem vettem észre azonnal a két öregot.

– Beszél angolul? – kérdezte tőlem valaki a pad túloldaláról.

– Igen – ocsúdtam fel révedzésemből.

– Remek. Leülhetnénk ön mellé?

– Hogyne – húzódtam egészen a pad bal oldalára.

Ketten voltak. Idős párocsonka. A nő kifogástalan – nem ősz, de egyenesen hófehér – frizúrája tökéletes összhangban volt ujjatlan, halványsárga, térd alá érő ruhájával, szigorú vonásaival és élénken csillogó szemével. Bal karján fekete retikül fityegett, jobbán pedig egy korban hozzá illő idős úr ácsorgott. Bár a hölgy kért tőlem szabad helyet, a férfi telepedett le mellém. Lassan mozgott, azon emberek komótoságával, akik pontosan tudják, hogy miért érdemes rohangálni, de főként azt, hogy miért nem.

– Köszönjük – helyezkedett el mellettem az öreg, majd az őt kísérő hölgy is leült, térdén eligazította a ruha kéretlen ráncait és sóhajtva hátradőlt, hogy a szemközti hegyekbe révedjen.

– Nincs mit – mosolyogtam egy futó pillantás kíséretében a férfira. A mosolygás mindig hasznos, legalábbis nekem sokszor kifizetődött. Az öreg visszamosolygott. Arca egy mélabús szelindekéhez hasonlított. Már csak tarkóját fedte némi haj, melynek fejbúbbon strázsáló utolsó véderői süntüskékhez hasonlatosan meredtek a kék ég felé. Fekete, az öregurak slamposágát idéző, has fölött megkötött nadrágot, sötétbarna inget és vajszínű, kinyúlt kardigánt viselt.

Pár perccig némán ültünk. Kivégeztem reggelim maradékát, és már indultam volna, mikor az öregúr megszólalt.

– Mi járatban a hegyek között, ha nem zavarom a kérdésemmel?
Mehökkenve pillantottam oldalra. Nem számítottam csevegésre.

– Átutazóban.

– Hátizsákkal?

Bólintottam. Helyes észrevétel: – Pontosabban átgyaloglóban.

A férfi nevetett. Ráérős, lassú, erőtől duzzadó nevetése volt.

– Csak itt, át a hegyen? – mutatott a tó túloldalán fehérülő csúcsok felé.

Nem tudom, mi ütött belém, de beszélni kezdtem. Elmondtam az egészet. Megesik az ilyen egy vándor életében. Kiönti a lelkét egy vadidegen előtt, és nem szégyell mindent bevallani. De hát miért is szégyenkezne, hiszen éppen hallgatóságának vadidegensége, a soha nem láttam, és soha többé nem fogom viszont látni misztikus státusza adja az erőt a kitárulkozáshoz. Nem kell kiépíteni az ismerősök előtt szokásszerűen felhúzott falat. Ez az ismeretlenség szabadága, és én kitárulkoztam.

Mikor befejeztem, a két öreg egy ideig csak hallgatott. Már éppen arra a következtetésre jutottam, hogy nem kellett volna terhelnem őket egy számukra felesleges élet bajaival, mikor a férfi újra megszólalt.

– Tulajdonképpen miért akar maga írni?

Furcsa kérdés volt, mert bár már magamnak is feltettem ezerszer, mégsem tudtam rá a választ.

Megvontam a vállam: – Hát, azt én sem tudom. Azt hiszem, csak úgy, mert... – tetováztam.

– Mert?

– Mert amikor írok, úgy érzem, hogy... nem is tudom.

– Úgy érzi, hogy végre él – bólintott az öreg.

– Olyasmi. De mégsem. Nem hoz kielégülést. Valami hiányzik. Éppen ezért gyalogolok „csak itt, át a hegyen”.

Az öreg ismét nevetett.

– Kinek ír, ha lehetne egy indiszkrét kérdésem?

– Ezt nem értem. Hát az olvasóknak, ki másnak?

– Ó! – fújta a hangot egészen a tóig. A pad túlsó felén eddig szótlanul ücsörgő hölgy irányából halk kuncogás kacskaringózott felém.

– Kedves barátom. Itt van a kutya elásva – mondta kis szünet után, majd csöndben maradt, mintha ezzel le is zárta volna a beszélgetést.

Egy ideig vártam, de aztán nem bírtam tovább: – Hol?

– Ahol éppen ül.

– Ezt nem értem.

– Ezt még én sem értem, papa – vetette közbe a hölgy.

– Fent, a toronyban, abban a szűk kis börtöncellában, amit koponyának hívunk.

A fejében van a baj kedves, ifjú barátom.

– Nos, ezt eddig is tudtam – vontam meg a vállam.

– Dehogyan tudta – legyintett az öreg. – Ha tudta volna, akkor most nem itt kóborolna. Látja, az első kérdésekre kibökte a probléma gyökerét, mint a disznó, aki a legmélyebb avarból is kitúrja a szarvasgombát. Áh, az ember mindig tudja, mi a valódi baja, csak soha nem meri bevallani magának. Őszintétlenség. Örök probléma.

– Szóval tudom? Tudom, hogy miért nem megy az írás?

– Persze. Egy perce mondta ki. Hiszen maga az olvasónak ír – tárta szét kezét az öreg, mint valami prédikátor, aki a végítéletet jelenti be éppen.

– Ki másnak írnék? – mímeltem kezemmel az ő mozdulatát.

– Önmagának! Ki másnak? Önmagának! Ó balga ifjúság! – nézett az égre.

Csend lett, csak a tó locsogott előttünk apatikusán.

– Magamnak? – kérdeztem tétován. – Annak mi értelme lenne?

– Csak annak van értelme – horkantott hangosan. – Tudja, én szeretem a lepkéket.

– Nem, nem – vetette közbe a hölgy a pad túloldaláról. – Ő nem szereti a lepkéket, hanem rajong értük. Ha megoldható lenne, annak örülne leginkább, ha én is lepke lennék.

– Badarság. Ezt kikérem magamnak! – legyintett az öreg.

– Kérd csak, drágám, de valld be, ha tehetnéd, feltűznél egy gombostűre és évekig tanulmányoznál egy nagyító alatt, feltéve, ha van, aki gépel helyettem.

– Szóval, szeretem a lepkéket – fordult látványos mozdulattal felém az öreg. – Képes vagyok rozoga térdekkal naponta tíz kilométereket le-fel rohagálni ezeken a lejtőkön, hogy egyet elkapjak. Tudom, örültség, de mégis ez van. A lepkék hihetetlenül szép, kecses élőlények. Ilyenkor jut eszembe Isten, ha egyáltalán eszembe jut. Gyönyörűek. Komoly szakértőjük vagyok. No, nem minden lepkének, csak egy alfajának, de annak viszont igen. Tudja, miért gyűjtöm őket? Miért rohagálok utánuk, miért nyaggatom drága feleségemet, hogy furikázzon fel velem a hegyekbe, ahol le vadászhatom őket?

Kérdőn ingattam a fejem.

– Magam miatt, ifjú barátom. Kizárólag magam miatt. A lepkéket egyáltalán nem érdekli, hogy vadászom rájuk, az pedig végképp hidegen hagyja őket, hogy rajongok értük. Sőt, nem is tudnak róla – nevetett. – Az egyetlen, aki erről tud, az én vagyok. És higgye el nekem, ez elég. Sőt, ennél nem is kell több. Amikor maga az olvasóknak ír, az olyan, mintha én a lepkék kedvéért tanulmányoznám őket. Fölösleges és ostoba dolog. Ifjú író barátom, megelőlegezem magának ezt a címet, ha nem haragszik, hány éves is maga?

– Nos, már nem vagyok annyira ifjú. Negyven múltam.

– Szóval ifjú. Remek. Tehát ifjú barátom, ha valóban író akar lenni, akkor nem a közönségnek ír, nem az anyjának, a szerelmének, a kritikusoknak (főképp nem a kritikusoknak), hanem önmagának. Nincs más alany, csak az én. Ha bárkinek ír, hazudik, mert nem azt írja le, amit gondol, nem úgy írja le, ahogy gondolja, nem őszintén. A teljes őszinteség csakis önmagunkon belül lehetséges, mert minden kifelé

megnyilvánult szó már kozmetikázott, minden másnak célzott gondolat már vesztett az őszinteség erejéből. Magának írjon. Ne törődjön azzal, hogy ki mit gondol majd, mi lesz a véleményük, tetszik-e nekik vagy sem, amit leír. Ez az alkotás halála. A művészet halála. Azt hiszik, hogy a művészek adakoznak, és ezáltal feltöltlenek másokat, hogy önzetlenül átadják tudásukat, de ez ostobaság. A valódi művészek önmagukat elégtik ki a lehető legmélyebben, egészen csontjuk legbelső velejéig. Önmagukat szórakoztatják, önmagukat teljesítik ki. Persze, ennek van egy mellékhatása is: az, hogy mindez másoknak tetszik, de inkább úgy mondanám, hogy tetszhet. Ám ez csak mellékhatás. Itt van a lényeg. Az elásott kutya. Mert amíg egy művész nem eléggé önző ahhoz, hogy felismerje: önmagának alkot, addig nem tud valódi önmaga lenni, és amíg nem valódi önmaga, addig (hát nem látja ebben a gyönyörűséget, olyan, mint egy pillangószárny önmagát ismétlő mintázata) nem képes adni másoknak. Egyetlen olyan valódi, igazi, értékes alkotás sem látott napvilágot, melyben ne lett volna benne alkotójának tiszta, nyílt, felvállalt, önzetlen önzősége. Amíg nem önmaga gyönyörűségére ír, addig minden leírt szó halott, drága barátom. Tudja, én nem mindig szeretem az embereket.

– Igazán megengedő vagy ma magaddal, papa – vetette közbe a hölgy. Az öreg legyintett.

– Úgy is fogalmazhatnék, hogy sokszor nem szeretem őket. Nem járok klubokba, sehol nem vagyok tag, nincs politikai állásfoglalásom (csak elhatárolódásaim vannak), nem nézek filmeket, nem olvasok rossz könyveket, nem iszom. Tudja, miért?

Halványan ráztam csak meg a fejem.

– Mert ez vagyok én. Nincs oka. Nincs mögötte elmélet, ostoba ideológia. Ilyennek dobott ki a történelem. Ilyen vagyok, és kész. Ezért. Maga szerint miért szeretem a pillangókat?

Vártam a válasszal, de aztán mégis kiböktem: – Csak?

– Pontosan – csapott a térdére szokatlan gyorsasággal az öreg. – Csak! Azért, mert szeretem. Pont. Nincs tovább. Látom, érti. Pontosan így kell írnia, ha valóban jókat akar írni. Nincs külvilág, csak maga van. Nincs olvasó. Az olvasó az utolsó a sorban. Írja meg önmagát, önmagából, az önmaga szórakoztatására, és ha elkészült, de tényleg csak akkor, megmutathatja másnak is.

– Mert? Akkor mi lesz? – néztem rá tétován. Féltem a választól. Féltem, mert sejtettem azt.

– Ki tudja? – emelte égnek kezeit az öreg. – Ki tudja? Mi köze van ahhoz magának? Talán tetszik nekik, talán nem. Lehet, hogy sikeres lesz, de lehet, hogy soha nem olvassa senki. Mit érdeklí ez magát, ha önmagának ír? A valódi író ekkor születik. Azokban a percekben, amikor nem érdeklí az olvasó, a világ, a kritika, a siker vagy a kudarc. A valódi író azért ír, mert imád írni, mert élvezetet, erőt merít belőle, mert gyönyörködteti az, mert körbetáncolja közben az élet, mert önző. Egy igazi író semmi másra nem figyel, csak arra, hogy a fejében megjelenő képeket tehetségéhez mérten a legpontosabban rögzítse saját gyönyörűségére, mert akkor a legnagyobb

az élvezet, ha minden apró rész, szó, jelző, főnév, kifejezés, hasonlat passzol. Egy igazi író, ha kell, napokig gondolkodik akár egyetlen szón is, hogy az pontosan lefedje az érzést, és mindezt önmagáért, a letagadhatatlan, kikerülhetetlen őszinteségért. Író akar lenni? Legyen őszinte! Az őszinteséget pedig csak belül lehet megkezdni. Aki bent hazudik, mindenhol hazudik. Aki bent igazat mond, idővel kint sem tud már hazudni.

Az öreg mély levegőt vett.

– Talán ennyi elég is lesz – vetette közbe anyáskodóan a hölgy.

A tavat bámultam. Fejemben képek kavarogtak, sűrűsödtek és tisztultak, mint egy önmagát is kiismerhetetlenséggel vádoló ködfátyol. Az öreg szavai fellazítottak belül valamit, és az elszabadult rész most rettentő gravitációval pörgött tudatom peremén.

– Őszinteség – suttogtam magam elé.

– Figyeljen ide, fiam! Egészen egyszerű a dolog. Éljen! Nem tehet mást. Foglalkozzon azzal, ami örömet okoz. Ha ez az írás, akkor írjon! Önmaga gyönyörűségére. Nekem itt vannak a lepkék, meg a sakk (a sakkot is nagyon szeretem). A megismerésük, kutatásuk, a bennük való elmerülés minden perce élvezet számomra. Ezért foglalkozom velük. Ez az én őszinteségem. Hazudhatnék magamnak, foglalkozhatnék mással is, lehetnék például ügyvéd, mint apám, csak hogy több hasznom legyen, de akkor nem lennék őszinte magamhoz és minden tettemben lenne egy kis hazugság, mert aki magának hazudik, a világnak is hazudik. Írjon őszintén, írjon magának, és nézze meg, hogy boldog-e közben. Ha igen, akkor máris író. Nem kell hozzá több.

– Lassan mennünk kell – állt fel a hölgy. Rám mosolygott, és ez a mosoly idős partnerének minden szavát aranyba foglalva azt súgta: Figyeljen oda, mert ez az igazság.

Az öreg is feltápászkodott. – Na, jól telebeszéltem a fejét. – Felhúzott jobb szemöldökével kérdően nézett rám, mintha várna tőlem valamit.

– Őszinteség – bólintottam komolyan.

– Ez az! – mosolyodott el és baljával vállon paskolt. – Ez az! A vizionlátásra!

Felálltam volna, hogy illően elbúcsúzzak, de a két öreg már park mélye felé sétált. Zúgó fejjel dobtam hátamra a zsákom. A parti sétány időközben korzová vedlett. Utamnak eredtem. Néhány méter múltán az eddig sűrű, precíz formára nyírt bokorsövény szabadjára engedte a szemet, hogy megpillantsam a széles pázsit mögött trónoló ötemeletes épületet. A teraszokon, kitűzött lepkék, sárga napernyők virítottak, a tetőn art nouveau betűk hirdették: Montreux Palace.

Ismertem ezt a hotelt. Ismertem. Igen, ismertem, és az öreget is, aki itt lakik.

Mintha csak egy láthatatlan üvegfalba ütköztem volna, úgy vert gyökeret a lábam. Sikoltani szerettem volna, de torkomat nem hagyta el hang. Sarkon fordulva rohantam vissza a padhoz, majd onnan egyenesen a bokrok mentén a hotel irányába. Még láttam őket, amint kart karba öltve átsétálnak a főbejárat előtti úton. Rá-

érősen bandukoltak. Mintha beszélgettek volna, az öreg hölgy talán fel is nevetett, és az öreg, igen, az öreg mindenképpen kacagott.

A hotel mögött megcsillant a hegyeken átverekedő nap első sugara. Hunyorogni kezdtem, de tovább néztem őket, majd a kibuggyanó könnyek és a szem makacs ki-tartása között egyensúlyozva eljött egy varázslatos pillanat, amikor választhattam, és döntésem nyomán halványan ugyan, mégis jól kivehetően láttam, hogy *áttetsző* volt a testük.

VÉRA ÉS VLADIMIR NABOKOV

Horst Tappe fényképe, 1967, Montreux

VJACSESZLAV KURICIN

Karácsonyi történet

A „SZIRIN ELBESZÉLÉSEI” CÍMŰ CIKLUSBÓL

A szerzõtől

„A karácsonyi történet” című novella az egyik mellékterméke annak a húsz éven át tartó (és úgy tűnik, ezzel véget is érő) munkámnak, amelyet Vlagyimir Nabokov életének és műveinek szenteltem, és amely egy vastag könyv formájában fog napvilágot látni. Ez esetben a „mellék” nem „másodrendű”, hanem „párhuzamos” jelentést takar. Mint kiderült, Vlagyimir Vlagyimirovics kolosszális életművének elolvasása olyan benyomásokat keltett bennem, amelyek nem, hogy egy kötetben nem férnek el, de egy műfajba sem suvaszthatók bele. Egyszerűen van, ami nem fér bele a tudományos, de még a kvázi-tudományos „diskurzus” kereteibe sem. Az olvasás egyes tanulságait okos dolog lenne olajfestményen megörökíteni, vagy filmet készíteni belőlük. Ezek az eszközök azonban, sajnos, nem állnak a rendelkezésemre. Egy elbeszélés sorait azonban átjárja az elillanó, titokzatos szirénszellem, amelyet nem képes a kutatás szivárvány lombikjaiba zárni – ezért próbálkozom ezzel a formával.

Álmaimban egy egész könyvnyi történet bontakozik ki előttem, amelyben ugyanazok a szereplők (orosz lakosok és német vendégek), illetve, ugyanaz a cselekmény helyszíne (Berlin, ahol Vlagyimir Szirin elbeszéléseinek az oroszlanrészre is játszódik, itt még egy zárójelet kell tennünk magyarázat gyanánt – ugyanis Nabokov ezen az álnéven publikálta prózáját külföldön a harmincas-egyvenes években.) Tehát ez amolyan szirini tematika és szirini stilisztika, „játék Szirinnel”. Lehetőségem volt ezeket az elbeszéléseket egy igen szívélyes hallgatóság előtt felolvasni, és a minőséget érintő kérdéseket leszámítva, amelyeket ebben a projektben taglalni alapvetően nem érdemes, a következő kritikát kaptam: a műzsám mintha túlságosan is jóindulatú lenne. Ezzel szemben, Szirin hőseinél, függetlenül az írás végtelen finom szövetétől, általában minden dugába dől. Nem állítom, hogy teljesen egyetértek ezzel a tézissel, de azért szem előtt fogom tartani a jövőben.

Hatalmas, sárga masinák zavarják meg meseváros nyugalmát! Apja biztosította róla, hogy a kis városka néhány nap múlva kinő majd a földből, most azonban mindent elleptek ezek a gépek, mint hatalmas csőrű, nagy madarak... talán nem tudják, hogy egy várost terveztek ideépíteni?

Izgatott sugdolózás keveredett az izzadt folyosói éjszakába. Velka felriadt, hirtelen felült az ágyában, a homlokára csapott, majd halkán suttozta: „A teringettét!”

Hiszen nyilván azok a masinák fogják a mesevárost felépíteni. Hiszen nem gomba az, vagy fa, hogy csak úgy magától kinőjön a földből. Velka még nagyon aprócska volt, és bár színötös az iskolában, sokszor nehezebbre esett megérteni a legegyszerűbb dolgokat. Vagyis megértette őket, csak nem fogta fel rögtön. „Tompagyú”, szokták mondani. Igaz, azért annyira nem volt már kicsi, mint, ahogy a nagymamája gondolta, aki egyébként nem volt hajlandó elfogadni, hogy a színház zöld épülete mellé halmozott barna, kérges edények a Szadko című opera díszletéhez tartoznak, amelyet Velka pókhendi unokatestvérével, Kszanával együtt látott.

Beköszöntött az ősz, szerte a városban kiakasztották a viharjelző léggömböket, a színház mellett pedig aranylevél-lavinát gurítgatott a szél. A levelek megtépták a díszletet, majd alámerültek a Krjukovij csatornába, ahol a hidegre fittyet hányva, ott pöfékeltek egy turistahajó. Az idegenvezető tenorja elhallatszott hozzájuk is: „A mi városunkban csak magának Alekszandr Szergejevicsnek kétszáz címe van.” A mama egészen mulatságos... Mintha Velka nem értene, hogy a díszletet külön kartonrészekből rakják össze, nem pedig csak úgy kinő a falból. Ahogyan a meseváros sem nő ki csak úgy magától a téren.

Másnap hazaindultak ebédelni, de Velka észrevétlen a városháza felé terelte magukat. Anyja nem figyelt, olyan erősen szorította Velka kezét, hogy szinte már fájt (a fiú megmozgatta a kézfejét, hogy enyhítsen a nyomáson), és hagyta, hogy leterítsék az útról: csak a városházához érve lepődött meg, hogy a másik irányból érkeztek az utcájukhoz. A masinák felfelé nyújtogatták csőrüket, amelyek Velka sejtése szerint igazából daruk voltak. A téren mindenfelé barna, bordázott fatáblakötegek heverték, mikor Velka elment az egyik rakás mellett, hanyagul megkopogtatta a fát, majd felnézett az anyjára:

– Bódékat fognak építeni. – A mama bólintott. Arca kimerült és borús volt, az orra mintha megnyúlt volna.

– Közeledik az ünnep – mondta Velka.

– Az ünnep még odébb van... másfél hónap – válaszolta az anyja. – Meglásd, addigra meggyógyulsz. Mindenfelé mászkálunk majd, elmegyünk a cirkuszba is.

– Meg hokimeccsre, apa megígérte – mondta Velka.

– Rendben.

– De a vásár már megnyílik egy hónappal az ünnep előtt.

– Körülbelül.

– Apa azt mondta, hogy pontosan egy hónappal előtte.

– Rendben, tehát közeledik az ünnep.

A vitrinekből foltos rénszarvasokon ülő Télapók – itteni nyelven a Mikulások – integettek. Amikor Velka elrepült Pétervárról, még nem készültek fel az Újévre a boltok. A fiúnak mostanában alig volt étvágya, elmajszolt néhány lepényt, amelyet a jólelkű, ám mindössze tíz orosz szót ismerő Klára néni sütött, aztán visszamászott az ágyába, és lehunyta a szemét. Szemhéja mögött fürge foltok cikáztak fel s alá, mint valami Télapó nélküli rénszarvasfogat, újra és újra. Velka erősen megdörzsölte

a szemét, bár ezt megtiltották neki, de a varázslatos képek olyan erővel tomboltak a fejében, ezüstös-higanyos, körkörös legyezőt mintázva, mint valami képernyőkímélő! A számítógépnél nem lehetett sokáig ülni, pihenés után egy fél óra tévzés volt engedélyezett. Tegnapelőtt megnézte egy film elejét, amely egy orosz-lánkölyökről és egy marslakóról szólt. Aztán tettek egy sétát az anyjával a templomnál, ahol a puha, fekete aszfaltot ezüstös dér lepte be. Rőt Lukas megint focilabdával érkezett, amelyet egyenesen a templom falának rugdostak. Az anyja először meg akarta nekik tiltani, de aztán látta, hogy minden gyerek ezt csinálja. Velka alig beszélt németül, csak ősszel, a második osztályban kezdődtek a nyelvórák, de Lukasszal rögtön összebarátkoztak. Lukas hozott még magával egy apró, ám annál okosabb zseblámpát: nem csak a templom egyenetlen köveit tudta vele megvilágítani, fehér, sárga vagy vörös fénnel; a lámpa reagált a hangjára is: „Rot!” – mondta Lukas, vagy „Gelb!”, és a zseblámpa engedelmeskedett.

Ugyanaznap, vagy talán a következőn, mikor Velka a tankönyvét bújta vacsora előtt, rálelt egy versikére a szöveggyűjteményben, amelyet nemrég kívülről mondtak fel az apjával.

*Iván Kalapácsovics vadászatra ment,
csatlakozott az uszkárja, ki a kalapácsot meglátta,
lenyelte azt egészbe, és a mocsár elnyelte.
A kerítés meg tönkrement...*

A versikét egy kérdés követte: „Milyen módon jeleníti meg a szerző a hős nevét?” Velkát hirtelen elfogta a honvágy, hiányzott neki Pétervár, az egész osztálya, a padtársa, Mitya Korocskin, és Mitya nővére, Ljuda, aki pont Velka előtt ült, és akinek egész első alatt meg akarta húzni a copfját, bár végül sose tette, de most szeptemberben végre meghúzta, mire Ljuda megpördült, és hegyes ceruzáját erősen belebökölte Velka karjába. Szigorú tekintete cikázott, bár abban a pillanatban nem is nézett Velkára, csak bökött.

Minden gyerek irigykedett rá, hogy elutazott Berlinbe, főleg most, hogy közeledik az Újév, és a német utcákon megjelennek a mesés karácsonyi vásárok. Egyszer Henrietta Davidovna mutatott egy filmet az osztálynak ezekről a vásárokról, és Velkának egészen megdobbant a szíve, amikor meglátta a nagy fenyőkoszorúkat, a vörös arcú embereket vörös sapkában, amint szürcsölik a forró teát, a nyalánkságokkal és kolbászokkal teli faragott bódék között.

Velka tudta már, hogy karácsony idején a világon egészen egyedülálló kolbászokat készítenek Németországban, néhány akár másfél méter hosszú is lehet. Az anyni, mint két iskolai vonalzó egymás mellé téve. Apa egykor megígérte, hogy elviszi Velkát Berlinbe a következő nyáron – és valamikor karácsonykor is. Aztán minden összekavarodott, és rögtön, már az első negyedév után ideutaztak. Velka lassan húzta a ceruzáját a papíron, és arra gondolt, hogy talán Mitya és Ljuda már nem is em-

lékeznek rá, hogy talán Mitya azóta már új padtársat kapott. Eszébe jutott az iskolaudvaron helyreállított fiú szobra, amint lábujjhegyen áll egy hegyen, és elszántan a távolba mered. Velka megmozgatta a vállát, hátrahúzta a lapockáit, mintha szárnyak lennének, a magasba nyújtózkodott, majd egy kövér, vörös vércsepp hullt az uszkar képére a könyvben, és minden elhomályosult. Anyja odafutott, korán ágyba tették, hamar el is aludt, de éjszaka felébredt, és sokáig forgolódott a kényelmes párnák között. A folyosóról beszüremlett egy halovány fénysugár, és az utcán is elhaladt néhány autó, lámpáik éles fénye felkúszott a plafonra. A fiú szerette volna elérni, hogy a két fénysugár találkozzon és egybeforrjon, de csak nem sikerült!

Velka már mindennap megkérte az anyukáját, hogy a kezelés után a városháza irányába menjenek haza. Négy sor, egy kaptafára készült bódé épült a bordázott fatáblákból, és az egyik reggel már fenyőfa ágak és vörös szalagok díszítették őket. A következő nap az egyik ajtón megjelent egy felirat: „KAKAÓ”, egy másiknak a tetején pedig egy asztal teáskannával, majd néhány nappal később a bódénál egy szedett-vedett gnóm család üldögélt egy tál mézeskalács mellett – pontosan olyan sütemények voltak, mint amivel Klara néni tömte tele Velkát. Velka már egyáltalán nem evett édeset, egy héttel korábban mondhatni mézeskalács-mérgezést kapott, hiszen olyan puha bézs az alja, és olyan finom a csokoládé teteje. Befalt vagy négyet, és utána órákig émelygett.

Velkát egyre ritkábban vitték a templomi játszótérre. Az apjával inkább meszszebbre sétáltak el ebéd után, a vasúton túl elterülő kihalt parkba, amelyben volt egy kerek tó is, meg három emlékműszerű betonoszlop, és rengeteg fa – köztük vörös fenyő, legalábbis apa szerint, és tölgyek, ezeket Velka maga is meg tudta különböztetni a lehulló levelek és a termés alapján. Igaz, tölgymakkból csak kevés esett le, az is nedves és rohadt volt, ráadásul a beigért liba-hattyúk is hiányoztak a tóról.

– Talán elreptültek melegebb éghajlatra?

– Nem tudom, lehet, hogy van itt nekik valami menedék a környéken.

A hulló, testetlen hó az ember tenyeréhez érve elolvadt: Velkának volt zsinegre kötött kesztyűje, ami bele volt varrva a kabátjába, de az apja úgy gondolta, hogy ilyen időben nem kell kesztyű. Az esti tanulás elmaradt, Velka korán ágyba került, és hamar elaludt egy hangoskönyvet vagy apját hallgatva, aki *A kis haramia kalandjai* című könyvből olvasott fel.

Televíziót sem nagyon néztek már, néhanapján apa megnézett egy focimeccset, ha az orosz válogatott játszott, közben elégedetlenül pufogott, és fel-felkiáltott, hogy „A teringettét!”. Velka egy darabig nézhetette vele a meccset, de nemsokára elküldték aludni, és mindenki elégedetlenkedett. Velka aggódott apjáért, akinek egyáltalán nem tetszett a meccs (Velka nem nagyon fogta fel a játékot: mármint értette ő, hogy mi az a gól, és hogy mi haszna van, de nem nagyon vette a szívére.). Később behallatszott anyja korholása is a résnyire nyitott ajtón: „Hogy vagy képes focit nézni...” Apja azonban csak krárogott válaszul, majd szó szót követett, és a vita elburjánzott, mintha festéket fröcsköltek volna szét a falon.

A következő nap Velka és az apja megálltak a parkba vezető úton, és figyelték a vonatokat a hídról. A szerelvények nem messze a hídtól bukkantak elő a kanyarból, a vonatokat már messziről hallani lehetett, de a kanyar előtt volt egy vízmosás, amelyet havas örökzöld borított be. Tapsolással kellett megsaccolni, hogy mikor tűnik elő a gőzmozdony. Az első két kört az apja nyerte, aztán egy darabig nem jött vonat, leszállt az éj, a vöröses hold alábukott a gyapjas fellegekben, mint egy karácsonyi dísz. Velka gondolatban elkalandozott, eszébe jutott a gyerekkora, amikor együtt díszítették a nagymamájával a karácsonyfát, és a mama egyszer elejtett egy hatalmas, hófehér karácsonyi gömböt. A dísz ezer darabra tört szét, és a mama egészen furcsa hangon felkiáltott, vagy inkább felsikított... Pontosan így visítózott a pökhendi Kszana is, mikor a noszovkai dácsán Velka ráhajított egy élő békát. A nagymama karjaiba vette a kisgyermek Velkát, leültette a díványra, és elszaladt seprűért, ekkor azonban alig észrevehető füst jelent meg a fellegekben, és Velka érezte, ahogy a lába alatti híd földéjében egyre erősödik a morajlás, úgyhogy összezecsapta tenyerét, apja elkésett.

A mozdony hangosan füttyült, és a hídról be lehetett látni a kabinok vörös belsejébe, ahol egy hasonlóan vörös, félmeztelen kazánfűtő-vitéz gürcölt, alig elférve a szűk fülkében.

– Apa, majd utazunk vonattal?

– Majd elvonatozunk Potsdamba. Nincs messze, alig egy óra. Meggyógyulsz, és máris indulunk.

– És valahova messzebb? Azt ígérted, hogy messzebb is megyünk...

Velka már háromszor járta meg a Pétervár–Nyizsnij Novgorod utat vonaton, oda-vissza, és nagyon tetszett neki, ahogy a vonat lassan eltávolodik a fényben úszó perontól, amely tele van tálcát hordozó, tátott szájú kereskedőkkel; tetszett neki a vagonajtók könnyed szisszenése, a teáscsésze csörömpölése a csészealjra, amelyeket, apa szerint, már csak a hosszú vonatutakon használnak. Szerette, ahogy a kanyargó mezei út keresztezi a síneket, és a sorompónál vesztegelő morgó motorost, vastag szemüvegében.

– Messzire? Most nem tudunk messzire utazni... Nemsokára haza kell mennünk. Talán majd nyáron.

– És nyáron visszajövünk ide?

– Valószínűleg. Még nem tudom pontosan. Egyelőre sétálgassunk Berlinben. Még néhány nap, és felépülsz, aztán majd sokat kóboroghatunk. Felmászunk a TV-toronyba, onnan az egész várost lehet látni!

– És a hokival mi lesz?

– Hiszen nem vagy egy nagy szurkoló... De ha akarsz, elmehetünk egy hoki-meccsre. Velka valóban nem volt egy nagy sportőrült, de Ljuda és Mitya bátyja hokizott, ezért akart kimenni egy meccsre Berlinben, hogy később mesélhessen róla.

– Apa, megígérted, hogy veszel egy Berlin-térképet.

– Igen-igen, a térkép, mindenképp.

- Vegyük meg még ma!
- Rendben, úgyis van egy bolt a közelben.

Rögtön az érkezésük után szerettek volna beszerezni egy térképet. Berlinben Velka egyből könnyebben vette a levegőt, és mikor a magas, szemüveges főorvos közbeszúrt a beszélgetésbe egy „naden jóh”-t, az egész család elment az állatkertbe. A bejáratnál volt néhány légiiesen ugrádozó kecske, mintha számítógéppel készült volna az összes, az egyik fa mögül pedig kidugta a fejét egy jól megtermett zsiráf, és vetett egy szigorú pillantást Velkára. A fiúnak görcsbe rándult a gyomra, mint még sose, és elvesztette az eszméletét, csak este ébredt fel az ágyában, a rózsaszín plafon alatt különböző arcok jelentek meg és tűntek el: Klara nénié, anyáé, egy ismeretlen bajuszos férfié, és végül a zsiráf ravasz fizimiskája: ezután búcsút mondtak a messzi kirándulásoknak, és vele együtt a térképnek is.

Este Velka felfegyverkezett nagyítóval, vonalzóval és ceruzával, majd szétnyitotta a térképet. Mostanában kedvet kapott a vaskos, pétervári atlasz nézegetéséhez, amelyet az apja kapott jó munkájáért. Minden egyes térkép megismétlődött egy az úrból – egy műholdról – készült fénykép formájában. Velka felismerte az udvaron lévő játszótér az egyiken, igaz, az anyja állította, hogy az csak egy felhő árnyéka, és hogy egy játszótér máshogy nézne ki. Ebből a térképből tudta meg Velka, hogy a Kazanszkij-szigeten lakik (még apja, anyja és a nagymamája sem tudta ezt!), Mitya és Ljuda azonban, akik egy apró hídon túl laknak, alig öt percre, már a Kolomenszkij-sziget lakói. Amint belekezdett a szövevényes utcák és az apró német betűk kibogozásába, rögtön megszédült, elöntötte a fájdalom, és könnyezni kezdett a szeme... Ennek dacára sikerült részletesen feltérképeznie Klara néni házának a környékét, és észrevette, hogy a parkon túl, ahová apjával járni szoktak, van egy erdő és egy nagy tó, azon túl pedig egy hokipálya!

- Igen, ez az. Még út is vezet oda. Viszont legalább másfél óráig tart odajutni.
- Anya azt mondja, hogy hamarosan jobban leszek.
- Igen, igen, biztosan így lesz.
- Nézd, csak egyenesen kell menni a híd után, nem kell letérnünk az útról.
- Igen, akkor úgy megyünk. – Ekkor az apja hangja elakadt, arca elvörösödött, megköszörülte a torkát, köhögött, majd kiszaladt a szobából.

A városházi meseváros minden bódéjánál pezsgett az élet, a falakat girlandokkal díszítették, a tetőkön varázslatos népséggel lehetett találkozni: amott magányos angyal lógatta az orrát; lejjebb egy szürke jávorszarvas húzott maga után két Télapót egy szánon; amott egy kockás mellénybe bújtatott mókus diót rágcsált (illetve csak készült rágcsálni, de apa azt mondta, hogy majd akkor indítják el a felhúzó játékot, ha beindul a vásár); egy róka és egy farkas pedig gyanakodva várta, hogy kiderüljön, mi is az ő szerepük ebben a kitalált világban. Mindenütt kék kabátba bújt munkások mászkáltak fel-alá szerszámaikkal, fekete-kék csöveket és tömlőket húztak maguk után, az egyik bódé tetején pedig egy Velkánál alig idősebb, vidám fiúcska ült, nagy csavarhúzóval a kezében. A következő esti séta közben Velka észrevett

a városháza mellett egy félreeső emelvényt, amelyen két, hatalmas, terepszínű oszlop emelkedett, kiköpött úrrakétának néztek ki. Apjával közelebből is megvizsgálták, és rájöttek, hogy egy kartonkastély két tornyát látják, amelynek reggel kezdtek az összeszerelésébe. Velka újra megpillantotta azt a keshedt, kócos fiút, kigombolt kabátban, még sapka sem volt rajta: buzgón rohangált a munkások között, és most is valami szerszám volt a kezében.

A reggeli, orvoshoz tett látogatások abbamaradtak, ám Velka elfelejtett bevinni néhány saját játékot, cserébe a gyerekszobából elhozott plüssmackóért és teknősért, amiket más gyerekek hagytak ott. Anyja azonban azt mondta, hogy lesz még alkalma pótolni a játékokat. Velkának fájt a hasa, jobban, mint általában, és egyre gyakrabban kellett meglátogatnia a mosdót, amely a lakáshoz képest magasabb szinten épült, fel kellett menni három lépcsőfokot, maga a WC pedig még egy lépcsőfokkal magasabban volt, felette a plafon alatt apró ablak, amelyen túl látszott a tiszta, kék ég, és behallatszott a madarak éles visítozása. Az egyik egyszer megpróbált berepülni a kis ablakon keresztül, amikor Velka épp a WC-n trónolt, de nem sikerült neki átfúrnia magát, úgyhogy csak krákogott, és csapkodott a szárnyával, egy gyűrött tollat hullajtott Velka térdére, amely nedves volt és bűzlött, Velkát pedig elfogta a hányinger.

Anyja elmagyarázta, hogy azért vannak fájdalmai, mert kevesebb orvosságot kap: Velka a gyógyulás útjára lépett, egy kicsit türelmesnek kell lenniük, még néhány kezelés, és minden rendben lesz. Velkának már éjszaka is WC-znie kellett, néha akár kétszer is. Klara néni hozott egy fém éjjeli edényt, amelynek csorba oldalán egy félig lekopott darázs képe látszódott. Végül az edényt leselejtezték, és Velka anyja átköltözött a fiú szobájában lévő díványra, éjszakánként elkísérte a WC-re, és a szomszédos fürdőszobában várakozott. Velka egyszer félálomban ment ki a mosdóba, és a WC-n ülve újra elsenderült, közben pedig mintha az anyja énekelt volna. Vontatott, idegen, de mégis a saját, mély hangján énekelt, valamit egy éjszakai folyóról, amelyen koszorúk úsznak lefelé, és arról, hogy egy hajadon kamillából koszorút fon... Velka felriadt: az anyja valóban énekelt az ajtón túl, közben valaki leoltotta a lámpákat a mosdóban, és meleg, nehéz sötétség telepedett a helyiségre, csak a kis ablakban villant fel egy-egy sárga folt. Velka úgy érezte, az anyja hangja a kozmosz mélyéről érkezik, mintha épp kozmikus kalózok rabolnák el, és hurcolnák az világmindenség mélyére – ekkor felkiáltott.

Egy estével korábban Velka épp a szobájában pizsmogott a gyurmájával, amikor véletlen kihallgatta a szülei beszélgetését, egy mondat leszakadt a párbeszédéből, és egy szellő hátán berepült a szobába. „Herr Weiss azt mondja, hogy harminc százalék az esélye.” „Az elég lesz.” Hallatszott apja magabiztos, szigorú, ám mégis idegen hangja. A szülei beszéde mintha megváltozott volna az elmúlt napokban, hangjuk egyszerre volt hangosabb és halkabb, mintha eltört, aztán pedig megjavult volna a hangerő-szabályozójuk. „Harminc százalék – az sok. Elég lesz, menni fog neki, erős gyerek.”

Velka akkor nem fogta fel (az a fránya tompa agya!), hogy ki az „erős”, matematikából azonban jó volt, a legjobb az osztályában, és pontosan tudta, hogy harminc százalék – az nem sok. Meg is akarta mondani az apjának, de a gyurmafigura (Velka egy TV-tornyot formázott ki belőle) összeomlott a kezében, és az alsó, körülbelül harmincszázaléknyi alapra hullott a felső, elvékonyult gyurmaoszlop, majd az idő is összeomlott vele, és csak ebben az éjsötét WC-ben simult ki újra, mint amikor viszapattan egy erős rugó. Velka is és az anyja is kiabált: ő is elszenderült és álmában dalra fakadt. A napok összefolytak, Velka sokáig aludt ebéd után, csak alkonyatkor ébredt fel, már nem voltak hosszú séták a vasúthoz, közben a városházához pedig mintha valaki odaálmodott volna egy Mikulást, ami akkora volt, mint a kartonkastély. A boltok kirakatain százalékok különböző feliratai jelentek meg – farkacskákkal és szarvacskákkal, pirosak és zöldek; Velka megpróbálta őket összeadni, de az összeg hamar elérte a százat, aztán az ezret, és Velka belezavarodott a számolásba.

Klara néni konyhájában egy nagy kalendárium lógott a falon: Velkával már néhány nappal korábban bejelölték kézzel azt a hétfőt, amikor – egy hónappal az ünnep előtt – megnyílik a karácsonyi vásár. Az anyja épp belépett a konyhába két doboz különböző fajta – egy kék és egy zöld – tejjel a kezében.

– Anya, mi lesz még a vásáron? Félméteres kolbász biztos...

– Ha jól emlékszem, lesz még csokiba mártott banán, egyből ki is próbálhatjuk! Meg rengeteg játék. Angyalok, bábbetlehem...

– Bábbetlehem? Az micsoda?

– Már nem emlékszel? Hozd ide azt a könyvet!

A kalendárium mellett lógott egy ósdi kép: egy család ült egy mezőn, egy égő ház mellett, de a család boldog volt, mert mindenkit sikerült kimenteni a tűzből; a kisfiú kezében egy kutya, a kislány kezében valami kisebb – egy macska kucorgott. Apja, anyja és Klara néni hirtelen heves vitába kezdett németül a kézzel bejelölt hétfőről, Velka nem értette, hogy miről van szó, ki kinek az oldalán áll. Az emberek néha minden ok nélkül összevesznek, egy pillanat alatt, egyszer Ljuda és Kszana is összekapott Velka születésnapján, éppen, csak megismerkedtek, de már fújtak is egymásra, majd Kszana nekihazította egy gombolyagot Ljudának, az letekerődött, és Velkának fogalma sem volt, hogyan tudná kibékíteni őket, úgyhogy hagyta, hogy ők maguk rendezzék el az affért.

Vasárnap reggel anyjának és apjának volt némi elintéznivalója, ezért Klara néni kíséerte el Velkát – akinek megint fájt a gyomra, és könnyezett a szeme – a mesevárosba. Már minden készen állt, egyes bódéknál már zajlott a multság, az ablak-szárnyak tárva-nyitva voltak, a kereskedők kipakolták a másnapra szánt portékájukat: az egyiknél különböző formájú és színű csillagokat lehetett vásárolni (voltak ott sima kartoncsillagok, meg olyanok is, amiknek a közepén lámpa égett, üvegcsillagok, de még vascsillagok is, amiket mintha egy lovagról szedtek volna le), a másikonál kötött sapkákat és sálakat árultak, és volt olyan bódé is, amely kristályáru csillogásával és csengésével volt tele. A város minden részén diótörők tátogatták

szájukat, megjelent egy a bódéknál kisebb kiosk is, valószínűleg tegnap hozták, az ablakában egy halom bögre állt, amire a városháza és az előtte felállított karácsonyfa képe volt rajzolva; a városháza nagyon hasonlított az eredetire, a karácsonyfa viszont gyenge utánzat volt. Az igazi ott magasodott, akár egy kastély, tele volt aggatva holdakkal és csillagokkal, vörös és fehér szalagokkal, és dinnyeméretű gömbökkel. A világ széle elmosódott és zavaros volt, mint az elmúlt napok mindegyike, de magát a karácsonyfát Velka tisztán és élesen látta maga előtt, a betegség nem torzította el: olyan volt, mintha még mindig nőne, lélegzetelállító látványt keltett, ahogy az ég felé tört.

A szüleivel a házuknál találkoztak, gyorsan jöttek nagy, fehér csomagjaikkal; apja a szokásosnál is görnyedtebb volt, talpig feketében, cilindere majd le nem esett a fejéről, olyan veszélyes szögben hajolt a föld felé. Anyja, éppen ellenkezőleg, enyhén hátradőlve, kezeit a hideg elől a muffba rejtve, ügyetlen lépegetett szattyánbőr csizmájában.

– Holnap kezdődik a vásár! – kiáltotta Velka. – Apa, anya, rögtön reggel kimegyünk, ugye?

– Nem, nem – rázta a fejét az apja. – Reggel még kezelésed van. Nem tudunk egyből vásárolni, majd este.

– De azt mondtad, hogy rögtön kimegyünk – zavarodott össze Velka, és érezte, hogy a szája remegni kezd.

– Hiszen egyből kimegyünk, rögtön a kórház után... Már majdnem teljesen felépültél, már csak a legfontosabb maradt hátra... nemsokára, ne aggódj.

– Velka nem aggódik. Ugye?

Természetesen nem aggódott, a vasárnap hamar elröpült, szinte észre se vette. Megengedték, hogy TV-t nézzen, és a számítógépet is bekapcsolhatta, de Velka inkább csak a lakásban ténfergett, néhányszor meglátogatta a mosdót, még akkor is, amikor nem is kellett neki, és kibámult az ablakon... Meglepetésére, estére egészen visszatért belé az élet, degeszre ette magát tésztából és narancsszínű halból, ráadásul maga facsarta rá a levet az egyébként utált citromból. „Holnap” – mondta apja a telefonba a folyosó sötétjében. Az ósdi falióra kimérten szaggatta az időgerezdeket, megjelent egy kövér, csíkos macska, és bekukkantott a résbe, ahol általában a kakukk bujkál, ennél az óránál azonban nem talált semmit, csak egy sima rugót. Hiszen nincs is macskájuk, ó, persze, Klara néni szomszédjai rábízták két hétre ezt a kandúrt, míg nyaralnak. „Majd összebarátkoztok.” Hallgathatsz hangoskönyvet, vagy olvashatsz, de ne sokáig, holnap korán kell kelniük. „Holnap” – hallatszott újra a folyosóról, és Velka maga is félálomban arra gondolt: „Holnap!” – majd elmosolyodott. Az ajtó megnyikordult, a macska átsuhant a fakó fénysugáron, és nekidörögölözve valaminek elsurrant.

MIHAIL SISKIN

Nabokov pacája

Nem érdemes bármit is kitalálni.

A Kloten repülőtér érkezési oldalán álltam, a kezemben egy tábla a KOVALJOV névvel, és szerencsésnek éreztem magamat.

A fiunk még egyéves sem volt. A feleségem otthon volt velem, nekem sehogy sem sikerült állandó munkát találnom. Spóroltunk, ahogy csak tudtunk, de alkalmi kereseteimből még a lakbérre sem futotta. Ráadásul egyszerre két születésnap is nyakunkon volt: először a fiamé, aztán a feleségemé. Akárhogy is, de pénzt kellett szereznem az ajándékokra. És akkor rám kacsintott a szerencse: az egyik cégtől, amelyik néha megdobott egy-egy fordítással, kaptam egy megbízást! Fogadnom kellett a reptéren az ügyfelüket, aztán elfuvarozni a szállodába, a bankba, aztán meg Montreux-be.

Ott álltam a táblámmal a várakozók között, és örültem az életnek. A pénznél is jobban lelkesített, hogy nemsokára meglátogathatom Nabokovot. Az ügyfél ugyanazt a lakosztályt foglalta le a Montreux Palace-ban, amelyikben Nabokov lakott valamikor, így hát nekem is esélyem nyílt eljutni erre a szent helyre. Álltam a táblámmal, vártam a késésben lévő járatra, és arról merengtem, ahogy majd leülök ahhoz a bizonyos íróasztalhoz, kihúzom a fiókot, és meglátom azt a híres tintapacát, amelyről olyan sokat olvastam már. Nabokov pacája! És meg is érinthetem!

Akkor megláttam Kovaljovot. Rögtön felismertem. Persze, ő engem nem. Meg sem fordult volna a fejemben, hogy pont erről a Kovaljovról van szó! Mintha olyan kevés Kovaljov volna a világon!

Az első gondolatom az volt, hogy a kezébe nyomom a táblát, sarkon fordulok és lelépek.

De vele volt a felesége és a kislánya is. A kislány öt év körüli lehetett, rám mosolygott, és felém nyújtotta a pingvinjét, egy plüssfigurát, amelyet az egész repülőúton ki nem adott a kezéből. Nem tudtam, mihez kezdjek vele, de kiderült, hogy csak be kell neki mutatkoznom. A pingvin a Pinga névre hallgatott.

És ahelyett, hogy leléptem volna, kezet nyújtottam Kovaljovnak, és eldaráltam mindent, amit ilyenkor mondani szokás: „Isten hozta Zürichben! Kellemes útja volt?”

Elindultunk a szállodába. A város legdrágább hoteljében szálltak meg, a Baur Au Lac-ban.

Kovaljov a kocsiban végig sürgős tennivalóit intézte két mobiltelefonon egyszerre, és a rövidke szünetekben társalgásba elegyedett velem. A kinyilatkoztatásai mindig kérlelhetetlenek voltak:

– A Swissair egészen lezüllött! Nem elég, hogy késtünk, a kiszolgálás is rémes!

Vagy:

– No hiszen, az Alpok! Bezzeg nálunk az Altajban micsoda helyek vannak!

Vagy:

– A svájciak csak azért ilyen pedáns népség, mert már kétszáz éve senki sem rúgta őket seggbe!

Én csupán kísérő voltam és tolmács, nem akartam vele vitatkozni. Óradíjban fizettek.

Kovaljovot ismertem még abból az időből, amikor tejfölszőke, vézna siheder volt, komszomolista jelvényrel a mellén, amit rajta kívül már nem hordott senki, és ő maga is levette, ahogy kilépett a főiskola területéről. Sok év telt el azóta, és most ismét bekopogtatott az életembe – drága öltönyben, tekintélyes pocakot növesztve, korán kopaszodó fejjel.

Valamikor együtt jártunk otthon a Moszkvai Lenin Tanárképző Főiskolára. Én német szakra, ő pedig angolra, két évfolyammal felettem. Komszomolista tisztségviselő volt, szónoklatokat zengett az emelvényről a kari és a főiskolai gyűléseken. A rektori hivatalban kedvelték Kovaljovot, mivel iskolázott hangján úgy tárta fel előtünk a pártkongresszus aktuális döntéseit, mintha örömhírt közölné. Mi viszont lenéztük érte. A főiskola elvégzése után a Komszomolnál maradt, a kerületi tanácsban dolgozott tovább. Világos volt, hogy az ilyenek sokra viszik.

Most már egész más volt az élet, de Kovaljov ezúttal is fent volt a csúcson. Én pedig lent a mélyben.

Tolmácsi szolgálataimat Kovaljovnak eszébe sem volt igénybe venni – a szállodában alapfokú angolsággal ő maga jelentkezett be, azután elsietett a bankba tárgyalni, engem pedig a feleségével és a kislányával sétálni küldött Zürich belvárosába. Volt diáktársam hamar a tudtomra adta, hogy nem tolmácsként, hanem lakájként kíván alkalmazni.

Kovaljov feleségét Irinának hívták. Kovaljov társadalmi helyzetéhez éppen ilyen feleség passzolt: fiatal volt, szép és értelemszerűen szőke. A zürichi séta is illett társadalmi helyzetükhöz: a lehető legdrágább holmikat vásárolta össze a Bahnhofstrasse butikjaiban. A kislány, Janocska, unatkozott az üzletekben, és én szórakoztatásképp a pingvinekről társalogtam vele.

– És tudad – kérdezte –, hogy a pingvinek annyira szeretik a gyerekeiket, hogy nem is esznek semmit fél éven át, amikor a tojásaikat költik és melengetik a fagyban?

– Igen, hallottam valami ilyesmit a tévében – feleltem. – És úgy emlékszem, a pingvineknél ráadásul az apa költi ki a tojást.

– Tényleg? – álmétkodott Janocska. Úgy tűnt, ez büszkeséggel tölti el a saját apja iránt. – Az én papám meg mindent megvesz nekem, amit csak akarok! És azt is megígérte, hogy elvisz pónilovagolni!

Irinán látszott, hogy már sokadszor jár Zürichben, mert tulajdonképpen nem én kalauzoltam őt boltról boltra, hanem ő engem. Sorsomba beletörődve követtem őt a megvásárolt holmikkal felpakolva. Később beültünk a Sprüngli kávéházba, és Irina elmesélte, hogy azelőtt sportoló volt, művészi tornász. Ez meg is látszott az alakján. Úgy tűnt, beszélgetős kedvében van. Az volt az álma, hogy majd edzőként fog dolgozni, de a férje azt akarta, legyen otthon a gyerekekkel. És végig kellett hallgatnom, milyen jó apa Kovaljov, hogy mennyire szereti Janocskát, a lelkét is kiteszi érte!

Néztem Irinát, és azon tanakodtam, vajon tényleg szereti-e a férjét, vagy csak előnyös házasságot kötött? Nem olyan benyomást tett rám, mint egy buta szókeség. És úgy látszott, csakugyan szereti Kovaljovot.

– Valójában utálok vásárolni – ismerte be váratlanul. – Csak hát ajándékokat kell vennem a rokonoknak és ismerősöknek, és folyton aggódom, hogy valakit kifelejtsek.

Még egy viccet is elmondott búcsúzóul:

– Két újorosz találkozik Zürichben, a Bahnhofstrassén. Az egyik egy nyakkendőt mutat a másiknak: „Ezt nézd! Abban a butikban vettem ott, kétezer frankért!” A másik erre azt mondja: „Mekkora számár vagy! Én abban a másikban láttam egy ugyanilyet háromezerért!”

Derűs, csengő hangon felnevetett. Ezt a viccet valamiért az összes ügyfelem elmesélte nekem, akit csak Zürichben kíséretnem kellett.

Pinga búcsút intett nekem a szárnyával. Vagy uszonyával. Reggelig váltunk el – másnap indultam velük Montreux-be.

A kisfiunk nehezen aludt el az éjjel, sírt, be is lázasodott. A feleségem altatódalt énekelt neki, amit az anyjától hallott kiskorában.

*Schlaf, Chindli, schlaf
De Vaterhüetet d Schaaf
D Mueterschütlet s Boimeli
Da falledabe Troimeli
Schlaf, Chindli, schlaf*

Ebben a dalocskában az álmok a fákról hullnak ránk, ha megrázzuk az ágakat.

Az én szememre sem jött álom. Hallgattam a feleségem bölcsődalát és a fiam szipogását. Ez a két ember volt a legdrágább számomra a világon. És nagyon kellett a munka, nagyon kellett a pénz, amit rájuk költhetek. Pénz viszont nem volt, sehogy sem sikerült igazi munkát találnom, alkalmi megbízásokból tengődtünk, mint ez a mostani. Attól is tartottam, hogy a feleségem titokban pénzt fogad el a szüleitől. Szégyelltem a dolgot.

A gyerek megnyugodott, a feleségem mellém feküdt és hozzám bújt, de én még mindig nem tudtam lehunyni a szemem. Aztán megszólalt:

– Mondd már, mi a gond? Érzem, hogy gyötör valami. Mondd csak el, kedvesem! Hiszen összetartozunk!

Meséltem neki Kovaljovról, arról, hogy valaha, sok évvel ezelőtt lakáj volt, akit én lenéztem.

– Ha valahol összefutunk, még csak kezét sem nyújtottam volna neki. Most meg idejött, van egy rakás pénze, és én lettem az ő lakája.

– Te nem vagy lakáj. Te csak pénzt keresel. Becsületesen teszed a dolgod, ennyi az egész. Bármilyen munkát lehet méltósággal végezni.

– Tudod – próbáltam megvilágítani a helyzetet –, a pénznek mindenhol van szaga, de ez a szag nem minden országban egyforma. Svájcban a pénz dezodort ken a hóna alá. Oroszországban viszont bűzlik. A kis pénznek izzadság- és nyomorszaga van, a nagynak pedig...

A számra szorította a kezét:

– Kedvesem! Mindent értek. Hagyd ezt a munkát! Ne csináld. Pokolba a pénzzel! Most pedig aludj, késő van!

Valamit még magyarázni akartam Kovaljovról. Hiszen honnan lehet ennyi mindene? Idejön egy zsák pénzzel. Ebből nekem is csurran-cseppen valami. Én a becsületes lakájmunkámmal megszolgálom az ő bűzös pénzét. És ezt még méltósággal is kell csinálnom!

De nem folytattam, a gyerek újra felébredt és sírni kezdett.

Másnap elindultam az ügyfeleimmel Montreux-be.

Útközben Kovaljov megint csak megosztotta velem a benyomásait.

– Kipakolják itt a radarjaikat az autópályára, és rettegnek. Ti nem is éltek, csak féltek. Félték attól, hogy elfúj benneteket az első fuvallat. Annyira féltek az élettől, hogy citerázik a térdetek!

Vagy:

– Mi szüksége van Svájcnak hadseregére? Sok milliárdot költeni pár gépre azért, hogy egyesek passzióból repkedhessenek az Alpok felett! Elhájasodott az agyatok!

Vagy:

– Nabokov bezzeg egy zseni volt! Ezek a mostaniak – egy rakás szar!

Régi ismerősöm Nabokov iránti szenvedélyét nem sikerült betudnom sem kom-szomolista múltjának, sem üzletemberi jelenének. De nem vitt rá a lélek, hogy rákérdezzek a dologra. Meg aztán ostobának is tűnt a kérdés: miért rajong valaki Nabokovért?

De azért mégiscsak furcsa volt. Akkor, fiatalkorunkban, Nabokov művei titokban jártak köztünk kézzől kézre. Úgy éreztük magunkat, mint egy szekta tagjai, akiket üldöznek a barbárok, a könyveket pedig a szekta titkos kincseinek tartottuk. Akkor Nabokov volt a vízválasztó a mieink és az idegenek között. Kovaljov idegen volt. Most meg az ő kocsijában robogtunk Montreux felé. Olyan fura ez az egész...

A kislány gyomra felkavarodott az autózástól, többször is kénytelenek voltunk megállni. Kovaljov hátraült mellé, és különböző történetekkel próbálta elterelni a figyelmét. Meséket talált ki, a főhősük mindig Janocska volt, aki rendre hol banditák fogságába esett, hol sárkányok rabolták el, és folyton meg kellett ezekkel küzdenie. A mesebeli Janocska mindig győzelmet aratott. A kislány figyelmesen, komoly arccal hallgatta.

Február volt, Moszkvában még szitált a hó, de Montreux-be már beköszöntött a tavasz, és a tó sima víztükre felett repkedő sirályok a derűs, könnyű élet ünnepeiről rikkantgattak. A híres parti sétány akkor még nem feketéllett a moszlim nők burkától – pedáns kis öregasszonyok sétálgattak rajta szőrmebundában és nap-szemüvegben. Kovaljov kigombolta a kabátját, és hunyorogva a Genfi-tóból magasba szökő Savoyai Alpok felé sandított.

– Na, ez pont olyan, amilyenek képzeltem!

Folyamatosan fényképeznem kellett őket az asszonnal és a gyerekekkel, minden egyes sarkon.

Amikor bejelentkeztünk a Montreux Palace-ban, Kovaljov bizalmatlanul megkérdezte a recepciós lánytól, valóban azt a szobát kapták-e, amelyben Nabokov lakott. Nem győzte meg az igenlő válasz, így hát a csomagjainkat a szobába cipelő, szakállas boynak újra feltette a kérdést. Az is tanúsította, hogy átverésről szó sincs. A boyról kiderült, hogy Szerbiából származik. Jugoszláviában nemrég még vér folyt, az amerikaiak Belgrádot bombázták, és a szerb férfi, amikor meghallotta, hogy oroszul beszélünk, hálából, amiért Oroszország az övét támogatta, visszautasította a borralalót – és rögtön kétszer annyit kapott. Még egymás nyakába is borultak, Kovaljov és a boy.

Nabokov szobája Kovaljov számára csalódást okozott. Elmondtam neki, hogy Vera halála után itt mindent átépítettek, az író lakosztályát külön szobákká alakították, de ő a ferde, alacsony mennyezeten, a keskeny kis ablakokon és a parányi teraszon háborgott.

– Hogy volt képes itt élni?

A szobában a falakon régi Nabokov-fotók lógtak, Kovaljov mindegyiket szeretne volna leutánozni. Telefonon hozatott magának egy sakktáblát, és letelepedett Irinával a teraszon a sakkasztalka mellé – pont úgy, ahogy Nabokov ült ott az ő Verájával. Jó sok fotót kellett készítenem.

Kovaljov ahhoz is ragaszkodott, hogy megörökítem őt az íróasztalnál ülve. Rögtön arra gondoltam, de jó, hogy Nabokov már nem él.

Amikor Kovaljov és a felesége ismét kiléptek a teraszra, kihúztam azt a bizonyos fiókot – az emlékezetes paca, amelyről valaha olvastam, és amelyet már olyan régen szerettem volna megérinteni, a helyén volt. Rátettem az ujjamat. Nem tudom, mit is szerettem volna átélni. De mielőtt még bármit is átéltem volna, megzavart benne Janocska, aki odaszaladt, és bekukkantott a fiókba.

– Mi van ott? Muti!

– Nézd csak! – mutattam neki. – Egy paca.

Elcsodálkozott, és határozottan csalódott arcot vágott.

– Egy paca...

Kovaljov közölte, hogy ez a szoba túl kicsi, és egy másik, óriási lakosztályban rendezkedtek be.

Engem két napra elszállásoltak az állomás melletti fogadóban.

Montreux-ben az volt az első feladatomban, hogy kerítsek egy pónilovat. Kovaljov és a felesége a szállodában maradtak, én pedig elvittem Janocskát lovagolni. A lovacs-kánk szomorú jószág volt, erős vizelet- és verejtékszagot árasztott.

Janocska valamiért valósággal rám tapadt, nem akart elválni tőlem, így Kovaljovék meghívtak vacsorára. Kovaljov evés közben hol a Genfi-tó szépségeiről, a svájci rendről és tisztaságról áradozott, hol pedig zsörtölődött: a hotel szállodájában nem fűtik eléggé a szaunát, a bejáratnál egyáltalán nincsenek biztonsági őrök – csak az nem jön be, aki nem akar –, és ami a legrosszabb: mindenütt oroszokba botlik az ember! Valahogy leginkább a honfitársak jelenléte idegesítette.

Megdöbbenő volt, hogy Irina milyen szerelmes tekintettel néz Kovaljovra. Az ilyen szerelmes tekintetet lehetetlen megjátszani.

Eva Braun rejtélye. Vajon hogy képesek a nők bűnözőket, gazembereket, aljas frátereket szeretni? Ezt egyszer valaki igazán kideríthetné.

Amikor a desszerthez értünk, Kovaljov rám förmedt:

– Hogy vagy képes itt élni? Olyan gyászos a hangulat! Éltek ti itt egyáltalán? Be vagytok savanyodva!

Az ő kontójára ettem, ráhagytam mindent.

– Itt, Nyugaton – taglalta csámcsogva – az emberek mohók a pénzkeresésben, de kuporgatnak, mindent félre akarnak tenni. Nálunk meg, Oroszországban, a mohóság az élet élvezetét jelenti. Azért, mert ha ma nem veszed el azt, amit az élet kínál, holnap már lehet, hogy nem lesz mit!

És ő mohón is csinált mindent: mohón evett, mohón nevetett, mohón lélegezte be a tó felől fújó szellő illatát. Még a fényképezkedésben is mohó volt: nem tudott vele betelni.

De Kovaljov legjobban azt szerette, ha a kislányával fényképezem. Nyuszikának becézte a gyereket. Engem ez kellemetlenül érintett, mert mi is így becéztük a fiunkat.

Éjjel, a vasútállomás melletti kis fogadóban csak forgolódtam az ágyban. Megvetéssel gondoltam magamra, ez nem hagyott nyugodni. Lehetséges, hogy irigykedem Kovaljovra? Miért nem én szálltam meg Nabokov hotelszobájában, hanem ő? Hiszen én vagyok, aki szereti Nabokovot, engem segítettek át a nehézségeken valaha a könyvei. Valahogy mindig úgy hittem, hogy ha majd megérintem azt a híres pacát, feltárul előttem valami nagyon fontos, valami szent dolog. Hát most megérintettem – és mit tudtam meg? Mi tárult fel?

Feküdtem, hallgattam az utolsó vonatok zakatolását, és újra és újra rám törtek ezek az alantas gondolatok: miért van az, hogy Kovaljov megengedheti magának, hogy kényeztesse a feleségét és a lányát, nekem meg a szolga szerepét kell eljátszanom egy gazdag család oldalán, hogy pénzt kapjak ettől az önelégült bugristól a fi-am és a feleségem ajándékára? Ki ő? Abban a gyomorforgató életben, amikor csak arról dönthettünk, hogy a kisebbik aljasságot választjuk, és hallgatunk, vagy a nagyobbikat, és emelvényekről szónokolunk, Kovaljov önként a nagyobbikat választotta. Mindig, minden korban, minden országban létezik a megélhetési aljasság szükséges minimuma. De hát elegendő is csupán ennek megfelelni. Vagy talán épp hogy nem, ha el akarunk érni valamit az életben? Mi kellett ahhoz, miféle aljasság, hogy ennyi pénzt szerezzen? Hirtelen felmerült bennem, hogy másnap reggel a képebe mondom mindazt, amit gondolok, bevágom magam után az ajtót, és elmegyek. Ekkor végre el tudtam aludni.

Reggel aztán kirándulni vittem őket Chillon várába, barátságos voltam, beszédes és előzékeny. Akkoriban gyűjtöttem az anyagot az *Orosz Svájc* című könyvemhez. Azt hiszem, elég jó idegenvezető voltam – meséltem nekik az oroszok évszázadok óta tartó nyüzsgéséről Chillonban, dőltek belőlem a vicces idézetek.

Utáltam magamat. De tisztában voltam vele, miért vállalom mindezt.

Azon az estén bonyolódottunk bele abba a „vonatbeszélgetésbe”.

Irina felment lefektetni a kislányt, mi Kovaljovval a hotel bárjában ültünk, és ő rendelt egy üveggel a legdrágább konyakból. Nem hiszem, hogy különösebben lebilincselő társaságnak tartott volna, inkább csak kellett neki valaki, aki látja, milyen könnyedséggel hozatja ki az italt, amely annyiba került, mint egy svájci szupermarket pénztárosának havi fizetése.

Ittunk. A konyak tényleg nagyon finom volt.

Emlékszem, elmeséltem neki, hogy nem találkozott Nabokov Szolzsenyicinnel a Montreux Palace-ban. Jópofa sztori. Levélben megállapodtak a találkozóról. Nabokov feljegyezte a naptárába: „Október 6. 11 óra, Szolzsenyicin és neje.” Szolzsenyicin még nyilván megerősítést várt volna. Ideutazott Montreux-be a feleségével, Nataljával, ide is jöttek a szállodához, de aztán úgy döntött, továbbmennek, mert úgy vélte, Nabokov vagy beteg, vagy valamilyen okból nem akar velük találkozni. Eközben Nabokovék egy álló órán át várták a vendégeket – már megrendelték az ebédet az étteremben –, és nem értették, miért nem jönnek. Soha nem is találkoztak.

Kovaljov megvonta a vállát. Úgy tűnt, egyáltalán nem találja viccesnek a történetet.

Aztán tovább ittunk, és Kovaljov váratlanul elvigyorodott:

– Valahogy rögtön ismerősnek tűnt az arcod, de nem tudtam rájönni, honnan. Nem lehet, hogy már összefutottunk valahol?

Bizonygattam neki, hogy nem.

Irina leszólt telefonon, hogy a szobában marad Janocskával.

Kovaljov arról kezdett faggatni, hogy keveredtem Svájcba, no és a svájci felesé-
gemről.

– Nem unalmas neked itt a sok virág meg csoki között?

Gyorsabban ivott, mint én, és hamar a fejébe szállt. Egyszer csak minden beveze-
tés nélkül arról kezdett el beszélni, hogy az első felesége egy bestia volt, és őt bol-
doggá tette, amikor végre elváltak:

– Kiléptem a bíróság épületéből, és úgy éreztem, repülök! Megfogadtam, hogy
meg nem nősülök soha többé. Öt évig tartottam magam. Aztán jött Irinka! Úgy sze-
retem az én Irinkámat, mint egy eszelős! Láttad, micsoda alakja van? Ugye, láttad?

Megvolt az a visszataszító szokása, hogy a beszélgetőtársának hol a térdét, hol a
vállát csapkodta.

– Az én Janocskámat pedig úgy szeretem, hogy bármit megtennék érte! Elhi-
szed?

Én végig bólogattam. Neki nem is kellett ennél több.

Sokáig ültünk ott, mindenesetre az egy üveg kevésnek bizonyult, Kovaljov ren-
delt még egy kupicával.

Valami összefüggéstelen beszámolót tartott az üzleti életéről, a rohadékokról,
akikkel kénytelen együttműködni, és arról, mennyire undorodik ettől az egész
mocskos ügytől, és kizárólag Irina és Janocska kedvéért csinálja.

– Tudod... – kiabált olyan hangosan, hogy a bárban mindenki felénk fordult –,
nekem az én Janocskám a legdrágább kincsem a világon! Az ő kedvéért bárkit meg-
ölnék! Merjen csak valaki egy ujjal is hozzányúlni! Mindent megteszek érte! Én is
rohadékká válok! Szart eszem! De érte csinálom, érted, az én Nyuszikámért!

Ezután bizalmasan a fülembe súgta, hogy biztosította a felesége és a lánya jövő-
jét Svájcban arra az esetre, ha vele történne valami.

– Nem azért – magyarázta –, de hát bármi beüthet. Mindent úgy intéztem, hogy
Janocska itt nőjön fel nálatok. A sok virág meg csoki között. Minden el van intézve!

Amikor már teljesen berúgott, bevallotta nekem, hogy meg akarják ölni.

– Érted, már leadták rám a rendelést! És én tudom ezt! Azt is, hogy ki volt!

Úgy látszott, már nem igazán fogja fel, hol van, és kihez beszél, már csak része-
gen hadovált:

– De nem adom ám könnyen az életem! Foggal-körömmel fogok küzdeni, felfog-
tad? Foggal-körömmel!

Kiléptünk a bárból friss levegőt szívni, lesétáltunk a tóhoz.

Ott álltunk a parti sétányon, a hegyek a ködbe vesztek, és a látvány olyan volt,
mintha tengerparton lennénk.

Kovaljov beleordította az éjszakai Genfi-tóba:

– Leadták rám a rendelést! Kit akarnak ezek kicsinálni? Engem? Amikor én is
bárkit kicsináltathatok!

Nekilódult, hogy megfürödjön a tóban. Megpróbáltam a lelkére beszélni: fürdeni
holnap is lehet.

Kovaljov válaszul elbődült:

– Lehet, hogy ez a te tavad holnap már itt sem lesz!

Én vigyorogtam:

– Miért, hová tűnhetne?

Kovaljov legyintett.

– Szart sem értesz te! – és bizonytalan léptekkel elindult a hotel felé.

Én még egy ideig mászkáltam a tóparton. Éreztem, hogy be vagyok rúgva, és magamban beszélek. A kései látogatók, akik hébe-hóba elmentek mellettem, utánam fordultak. Ezt mondogattam:

– Na, és ha veled történik valami? Ő legalább biztosította a felesége és a gyereke jövőjét, te viszont nem. És te még lenézed őt. Mennyivel vagy jobb nála?

És hirtelen nagyon élesen belém vágott, hogy a tó talán holnap már tényleg nem lesz itt.

Másnap reggel elköszöntem tőlük. Reggeli után értem a Montreux Palace-ba. Kovaljov képe nyúzott volt, a szeme vörös, zavaros. Gondterhelt, kellemetlen pillantást vetett rám.

– Lehet, hogy tegnap este mondtam valami hülyeséget. Felejtsd el! Világos?

Bólintottam.

Fenséges borraivalót kaptam Kovaljovtól. Egy jó filmben illett volna az asztalon hagyni a pénzt, és büszkén távozni. De ez nem egy film volt.

Irinával jóformán barátokként váltunk el. Janocska meg egyszerűen a nyakamba ugrott, és el sem akart engedni.

Többé nem találkoztunk.

A feleségem a születésnapján az ajándékait bontogatta, és nekem annyira kellett, hogy halljam a boldog nevetését, és lássam, ahogy a fiunk mosolyog a kiságyban.

Hiszen csak az a fontos, hogy vannak emberek, akiknél semmi sem drágább nekünk a világ, és semmi másnak nincs semmi jelentősége.

Két hónappal később szokásom szerint leültem reggel a gépemhez, és a hírek között ismerős névre bukkantam. A hír arról szólt, hogy egy ismert bank egyik vezetőjét, Kovaljovot lelőtték az utcán, épp a saját háza előtt. Ez a kor megszokott moszkvai hírei közé tartozott. Rákerestem, és megjelent előttem Kovaljov fotója.

Megjegyeztem, hogy a bérgyilkos a kapuban várt rá, és a biztonság kedvéért még főbe lőtte – ezt látták meg a szomszédok az ablakon át.

Nem tudom, mi lett Kovaljov feleségével és lányával. Oly sok év telt el. Janocska most már biztos egészen felnőtt. Vajon mi lehet most vele? Mivel foglalkozik? Hogy alakult a sorsa az apja halála után? Hiszen valahol itt nevelkedett, Svájcban.

Janocska, lehet, hogy most épp ezeket a sorokat olvasod? Hiszen mi minden előfordulhat az életben...

Vajon emlékszel valamire abból az akkori, közös utazásunkból? Vagy talán mindent elfelejtettél, a pónit kivéve? Hogy van Pinga? Biztos már rég nincs is a világon.

És hogy emlékszel az édesapádra?

Talán később maga is mesélt volna neked a főiskoláról, meg a többi dologról. Meg arról, hogy miért adták le rá a rendelést. Vagy talán nem.

Tudod, csak az a fontos, hogy volt egy ember, akinek te voltál a legfontosabb lény a világon. Semmi más nem számít.

És mondd, emlékszel még arra a pacára?

IVÁN ILDIKÓ fordítása

VÉRA ÉS VLADIMIR NABOKOV SAKKOZNAK
A MONTREUX PALACE HOTEL TERASZÁN, 1966.

STACY SCHIFF

Véra (Mrs. Nabokov)

(RÉSZLET)

Egy héttel a Cannes-ba való megérkezésük után Vladimir bevallotta Vérának, amit az már régóta sejtett: hogy egy örült szerelmi kalandba bonyolódott. És hogy az illető hölgyet Irina Jurjevna Guadanininak hívják.

Még teljesen elborítja „a házasságtörés kéjes köde”, írta Irinának. Képtelen lenne lemondani erről a szerelemről, és úgy gondolja, el kell hagynia Vérát.

Véra, mint ő maga állította később, egészen egyszerű választ adott: „Azt javasoltam, hogy ha valóban szerelmes, akkor éljen együtt azzal a nővel.” Valójában a válasza kevésbé volt steril, azzal a szívből jövő tanáccsal egyezett meg, amit később egy fiatal költőnek adott: „Soha nem szabad feladnod, amit szeretsz.” Nabokov azt írta a szerelmének, hogy Véra nem fogja elengedni a házasságból. De ő nem képes Irina nélkül élni. Nem tudja elképzelni, hogy visszatérjen a korábbi életébe; könyörgött Irinának, hogy legyen türelmes. Azt is megírta, hogy az éjszaka, amikor bevallotta Vérának, hogy mi a helyzet – valószínűleg a Bastille bevételének ünnepén, 1937-ben – élete legszörnyűbb éjszakája volt, leszámítva azt, amikor az apja meghalt. Véra számára minden bizonnyal ez volt életének a legszörnyűbb éjszakája.

Vérát talán gyakran elvakította az emberi értelemben vetett bizodalma, de amikor a férjéről volt szó, csalahatatlannul működtek az ösztönei. Bár Vladimir írt neki arról, hogy szokott találkozni Irina Guadaninival, Vérának már február közepén voltak kételyei, hogy ez csak egyszerű barátság-e köztük. Az apja példájából is tudta, hogy a férfiak elhagyhatják a nőket; az emigráció és a berlini hányatott élet a húszas években pedig semmiképpen sem segítette a házasság kötelékének megerősödését. Mindig is férjének egyik legélesebb szemű olvasója volt, és most a naponta kapott levelek – pontosan, ahogy Nabokov később megjegyezte Szirin mondatairól – „világosak, de furcsa módon félrevezetőek” voltak. Ki tudhatta volna jobban kiolvasni az igazságot a sorok közül? Félelmeit, amikről írt is a férjének, megerősítette egy részletes, aláírás nélküli, négyoldalas levél, amely április közepén érkezett. Véra biztos volt benne, hogy Irina anyja küldte a levelet, feltehetően azzal a céllal, hogy meggyorsítsa a házasság felbomlását. Mások felvetették, hogy Fondaminszkij küldhette, akivel Véra kapcsolatban állt, és aki mindig rokonszenvvel viseltetett az irányában. A névtelen levél szerzője – kinek, bár franciául írt, jól érezhetően orosz volt az anyanyelve – hosszasan ecsetelte, hogy Vladimir fülig beleszeretett Irinába, „egy csinos, szőke nőbe, aki ugyanolyan neurotikus, mint ő”, hozzátéve, hogy Nabokov

sok ellenséget szerzett az irodalmi körökben. Ez persze nem úgy hangzik, mint amit Fondaminszkij írhatott, vagy egyáltalán bárki, aki jót akart a házaspárnak.

Nabokov ösztönösen értett az udvarlásához. Először az 1936-os párizsi útja során találkozott Irina Guadaninival meg az anyjával, Vera Kokoskinnal, s utána közösen írt nekik leveleket. Kokoskin asszonyt nem nyugózta le annyira, mint a lányát. Ő úgy gondolta, hogy Nabokov ragyogó író – „a XX. század egyik csodája” –, de félelmetes ember. Vladimir és Irina február elején kezdtek randevúzni; Irina, akinek a feje tele volt Vladimir költeményeivel, részt vett az 1937 januárjában tartott felolvasásán, majd a következő héten Nabokov háromszor meglátogatta. A Véránál három évvel fiatalabb, szőke Irina eleven és roppant szenvedélyes nő volt, aki egy rövid házasság után elvált. A nevetése csupa zene; a humorérzéke csillogó; imádta a szójátékokat. Nabokovot az is lenyűgözte, hogy mennyi verset tud kívülről. Irina pétervári körei nagyjából megegyeztek Nabokovéival. Most Párizsban kutyafoдрásként élt meg, úgy-ahogy. Az volt a híre, s ezt a Nabokovval folytatott viszonya csak megerősítette, hogy valóságos szirén. Nabokov is híres volt a férfiúi vonzerejéről; amikor egy barátjának huszonegy éves lánya felhívta Fondaminszkijt telefonon, hogy megkérdezze, el tudná-e intézni, hogy találkozhasson a híres vendégével, Fondaminszkij csak nevetett. Nem lepte meg a kérés, és elmondta, hogy minden nő, függetlenül az életkorától, Szirin hatása alá kerül. Egyúttal meghívta a lányt a zártkörű felolvasásra, amit két nappal később adott az író a lakásán. Ez február végén vagy március elején lehetett. Vladimirt körülvették a csodálói, de ő csak a mellette ülő kék szemű, szőke nőre mosolygott. Mark Aldanov is felfigyelt rá: „egy *femina fatale*, aki sok szívet tör össze”. Amikor Vladimir a németországi helyzetről beszélt, megjegyezve, hogy „a regényíró Isten fordítójaként” olvassa a feliratokat a falakon, könnyek csillogtak Irina szemében. „Milyen szép!”, búgta. El nem mozdult Nabokov mellől azon az estén, és egész tavasszal mellette volt, amikor csak lehetett. Amikor Vladimir megérkezett Londonba februárban, azonnal felhívta. Fülig beleszeretett: imádta a mélyedést, amelyet Vladimir feje hagyott a párnán, az ott hagyott cigarettavéget a hamutartóban. Csorgó könnyek közt mondta el anyjának, hogy képtelen Vladimir nélkül élni. A kapcsolatuk talán akkor került a legközelebb a földhöz, amikor akasztófásat játszottak Irina noteszában.

Elkerülhetetlen volt, hogy Véra értesüljön a viszonyukról, hiszen különösebben nem is titkolták. Valószínűleg a legtöbben a szemöldöküket se vonták volna fel, ha nem tudja mindenki azt, hogy Véra a férjének a munkatársa is, vagy ha Nabokovot általában jobban kedvelik. Mindenesetre kevesen hitték, hogy képes lenne a felesége nélkül élni. A vak szenvedély egy dolog, de a mindenre kiterjedő intimitás jóval ritkább adomány. Mark Szlonyim, Véra távoli rokona, aki akkoriban emigráns szerkesztő volt Párizsban, megjegyezte, hogy nagyon kevés nő lenne képes eltérni Nabokov monomániás viszonyát az irodalomhoz. „Ha levágnák a kezét, megtanulna a szájával írni”, mondta egyszer, magát Nabokovot idézve. Hány nő engedi meg, hogy a társának mániája tökéletesen uralja az életét? Ezt minden bizonnyal maga

Nabokov is tudta, és emiatt leírhatatlanul szenvedett. Nem tudott Irina nélkül élni – olyan vágyat érzett iránta, amelyet addig nem ismert –, ugyanakkor a Véréval eltöltött tizennégy év tökéletesen „felhőtlen” volt. Júniusban azt írta Irinának, hogy ő és Véra ismerik egymás legapróbb titkait is. Egy héttel később boldogan írt arról, hogy milyen gyönyörű harmóniát talált meg szerelmével. Képtelen lenne élni nélküle, úgy érzi, sohasem lenne ereje a szakításhoz. Lehetetlennek érezte a választást, különösen a fia, Dmitri miatt. Ezt a levelet nem írta alá. Akkora feszültségben élt, hogy úgy érezte, megbolondul.

Mintha csak kenyérmorzszákból hagyna nyomot maga után, májusban úgy haladt át Csehszlovákián, hogy titkos jeleket küldött vissza Párizsba. Meghagyta Irinának, hogy egy postahivatal címére írjon neki Prágába, a nagyanyja leánykori nevén. A Csehországban töltött hetek alatt kettős életet élt. Kínszenvedés volt úgy tenni Véra előtt, mintha semmit sem változott volna. Ugyanakkor boldogan újságot el Irinának, hogy a Sors egy bájos csellel ajándékozta meg őket: a Gallimard megvásárolta a *Kétségbeesés* kiadási jogát, és most mondhatja azt, hogy találkoznia kell a francia kiadóival. Közben feladott egy közös levelet Irinának és Madame Kokoskinnak is, nyilván álcázás céljából. Elslisszant a szállodából, hogy a vágyakozásáról írjon, mely „leírhatatlan és példátlan”. Lopott magának néhány percet a postán, a papírboltban, olyan helyeken, ahová különben nem járt volna. Írt egy parkban, a padon, Franzenbadban, és úgy hordozta a levelét, mintha „egy bomba lett volna a zakómban, amíg postára nem tudtam adni”. Egyre halogatta, hogy elutazzanak Marienbadba, ahol már napokkal korábban várták. (Valóságos csoda, hogy ilyen körülmények között tudott írni egy elbeszélést, de Marienbadban negyvennyolc óra alatt elkészült vele. Igaz, a „Felhő, tó, torony” éppenséggel egy olyan ember története, aki két valóság közé ékelődött: az egyik egy kéjutazás, amely kínszenvedésnek bizonyul, a másik a boldogság, amelyet megpillant, de sohasem ragadhatja meg.) Közben újra és újra tagadta Vérének az igazságot. Szörnyen érezte magát, amiért becsapja, különösen azért is, mert Véra gyengélkedett. Ilyen vagy olyan ürüggyel Véra mindennap szóba hozta a nőt. „Mindig van valami gúnyos megjegyzésed mindenkiről, Irináról hogyhogy soha semmi ilyet nem mondasz?”, provokálta Vladimirt. Nabokov beszámolt ezekről a faggatózásokról Irinának, aki feljegyezte a naplójában, hogy Véra kínozza a szerelmét. Nabokov pedig átérezte helyzetének vulgáris banalitását. Csak évekkel később írta le, de ekkor érezte át a saját bőrén, amit Bovarynétól tanult aztán: a házasságtörés a konvenciók fölé emelkedés tökéletesen konvencionális módja. Nem tudta megbocsátani magának a viselkedését, sem azt, hogy beszennyezte a Véréval töltött tökéletes tizennégy évét. Milyen távolra került attól, amit a húszas években vallott: hogy a „sugárzó őszinteség” fogja vezérelni. Soha még nem hasonlított ennyire valamelyik hősére, akit leterített a szenvedély, s nem képes elmenekülni a saját személyes szakadéka elől, szívettépően elszakadt saját önképétől. Épp csak annyira hasonlított magára – vagy legalábbis az önmagáról

kialakított ideájára –, mint amennyire Felix hasonlít Hermannra a *Kétségbeesés*-ben, mely a művész portréja egy törött tükörben.

Mit lehetett tenni? Egyelőre nem volt más választás, mint hogy ő, Vladimir két-tős életet éljen, Véra pedig folytassa a faggatózást. A párizsi négynapos tartózkodásuk alatt Nabokov hihetetlen mennyiségű ügyet bonyolított le a Gallimard-ral. Az egyhónapos távollét után felvillanyozó volt a találkozás Irinával. Nabokov úgy érezte, hogy soha senkit nem várt még annyira, mint őt, július elsején. Megbénította a félelem, hogy Irina talán nem jelenik meg a késő estére megbeszélrt randevún. „Jobban szeretlek, mint bármit a földön”, írta aztán Irina noteszébe. Amikor elindult a Riviérára Vérával és Dmitrivel, hagyott Irinának egy naptárat, amikben kihúzhatja a napokat a visszatéréséig, pontosan úgy, ahogy Véra tette azelőtt. A levelek hangja fájdalmasan hasonlít azokéra, amiket a feleségének írt tizennégy évvel azelőtt. Írt arról, hogy milyen tökéletesen, eleve elrendelten összeillenek; ujjongott, hogy mennyire egyeznek a benyomásaik; hogy úgy érzi, szerelme pontosan azt adja neki, amire szüksége van. (Mi, halandók némi hűvös vigaszt meríthetünk abból, hogy még Nabokov sem tudott két eltérő szókinccset alkotni a végtelen szenvedély kifejezésére.) Tíz nappal később Véra kicsikarta belőle a vallomást, de ez egyáltalán nem vetett véget a szerelmes levelek írásának. Nabokov, ha lehet, most még örültebben vágyakozott Irina után, mint Csehszlovákiában. Semmi sem oltotta a vágyát. Könyörgött Irinának, hogy legyen hű hozzá, miközben felfogta, hogy ez nem egészen sportszerű kérés. Biztatta, hogy hosszú leveleket írjon. Megígérte, hogy ősz elején újból együtt lesznek. Még egy váltás ruhát is ott hagyott Irina lakásában.

Véra közben önmagát vádolta a férje viszonya miatt. Úgy érezte, elhanyagolta Vologyát, mert a gyerekről való gondolkodás kiszívta az erejét, és mert kibírhatatlanul nehéz anyagi körülmények között éltek Berlinben. Vladimir ezt elmondta Irinának, hozzátéve, hogy a felesége most mindent megtesz, hogy jóvátegye a dolgokat. „Megöl a mosolya”, írta nyomorúságosan július végén. Véra a vallomása után soha egy szóval sem említette Irinát. „Tudom, hogy mit gondol – merengett Vladimir. – Meg akarja győzni magát és engem (szavak nélkül), hogy te csak egy hallucináció vagy.” Irina anyja nem volt meglepve; néhány nappal korábban megjósolta, hogy Véra rászedi a férjét, és nem fogja elengedni”. Véra nyugalma a természetéből fakadt, de egyúttal ügyes kínzásnak bizonyult. Vladimir az egyik levelében azt írta, hogy a helyzet amiatt is még ijesztőbb, hogy a kapcsolata Véréval tökéletesen kiegyensúlyozottnak látszik. Félt, hogy kezdi elfelejteni Irinát. Július végén beköltöztek egy kétszobás lakásba, szemben a szállodájukkal, ahonnan egy alagúton keresztül mentek le a tengerpartra. A Cannes fölötti hegyekben írt levelében Vladimir bevallotta, hogy úgy gondolja, a felesége tud róla, hogy folytatja a levelezést Irinával, de olyan örülten sajnálja őt, hogy nem meri nyíltan csinálni. Amit nyilván jól is tett, hiszen megígérte Vérának, hogy véget vet a viszonyoknak.

Augusztusban, feltehetően akkor, amikor Véra felfedezte, hogy a férje továbbra is írja a leveleit a szerelmének – Irina négy levelet kapott tőle a hónap első tíz nap-

jában –, kitört vihar. Olyan heves vihar, hogy Vladimir attól félt, a bolondokházában köt ki. Véra később hevesen tagadta, hogy valaha is vívtak ilyen csatákat. Kész volt megesküdni, hogy sohasem játszódtak le ilyen jelenetek (amiket a férje gyűlölt, és amikről Irina és az anyja beszámolt a naplójában). Vladimir semmit sem nyerhetett azzal, hogy ilyesmiket talál ki, és különben is brutálisan őszinte volt a Párizsba küldött leveleiben. Szakítani akart Irinával, ezt megtehetette volna anélkül is, hogy kicsalja az együttérzését; elképzelhetetlen, hogy ne lettek volna hangos szóváltások. Komoly bizonyíték szól amellett, hogy Véra fenyegette Vladimirt: elviszi Dmitrit az apjától. Egy tulajdonság azonban még drágább volt neki, mint az igazsághoz való hűsége. A férje méltatlan viselkedése egy dolog, az övé egészen más. Túlságosan büszke volt, semhogy bevallja, az augusztus nagy része heves veszekedésekkel telt.

Irina válasza: menjenek el együtt valahová, bárhová. De Nabokov erre már csak azt írta neki, hogy Véra kicsikarta, hogy szakítson. Többet nem fog írni. Irina ekkor felszállt az első Cannes-ban induló vonatra, valószínűleg szeptember 9-én. A megérkezése délelőttjén egyenesen Nabokovék házához ment, és ott várt előtte, amíg meg nem látta a tengerpartra induló Vladimirt és Dmitrit. Vladimir megbeszélte vele, hogy később találkoznak egy parkban. Aznap délután, miközben a kikötő felé sétáltak, Vladimir elmondta, hogy még mindig szereti őt, de nem képes rácsapni az ajtót az élete többi részére. Kérte Irinát, hogy legyen türelmes, de ennél többet nem mondott. Irina másnap elutazott Olaszországba, megtört szívvel, az öngyilkosságot fontolgatva. Meg volt győződve róla, hogy Vérának valahogy sikerült visszaterelnie Vladimirt a házasságba. A következő év végén elment Vladimir egyik felolvasására Párizsban, de aztán soha többé nem találkoztak.

Ugyanakkor mégsem tűnt el olyan csendesesen, ahogy abban Vladimir (és Véra) talán reménykedett. Soha nem tért teljesen magához, Nabokov maradt élete nagy szerelme. Megjósolta, hogy Vladimir máskor is meg fogja csalni a feleségét, amint alkalmá nyílik rá, s közben megint azt fogja majd hajtogatni, hogy a házassága tökéletes. Négy évtizeden át verseket írt szerencsétlen szerelméhez; vezetett egy albumot Nabokovról szóló újságkivágásokkal (ahogyan Véra is). Az 1960-as években írt egy önéletrajzi elbeszélést a viszonyukról és a cannes-i találkozásról „Az alagút” címmel. Az írásban hemzsegnek a Vladimir 1937-es leveleiből vett idézetek, s a mottói Szirin költeményeiből valók. A szerelmesek tudják a csillagokból, hogy viszonyuk nem teljesezhet be, s az elbeszélés hőse úgy beszél szenvedélyéről mint „egész életének hajótöréséről”. Könyörög szerelmének, hogy legyen türelmes, miközben próbál kiegyeztetni a házasságából, amit egyelőre nem tud megtenni. A nő közben imádja a mélyedést is, melyet a feje hagyott a párnán, és az ott hagyott cigarettavéget a hamutartóban. „Lassanként valami idegen, ismeretlen dolog kezdett beszüremkedni a leveleibe”, amelyek egyre ritkábban érkeztek. A Riviérán a hősnő találkozik a szerelmével, aki a kislányával van ott, és elkíséri őket egy darabig a parton. A hős megbeszél vele egy találkozót aznapra egy parkban. Miközben a kikötő felé sétálnak aznap délután, a hős elmondja neki, hogy még mindig szereti, de nem

tudja rácsapni az ajtót az élete többi részére. Kéri, hogy legyen türelmes, de többet nem hajlandó mondani; valahogy majd elintézik, hogy találkozhassanak ősszel. Este a hősnő elmegy férfi házához, úgy érzi, be kell mennie, hogy követelje a boldogságát. Egy nő árnya azonban visszatartja. A vasúti alagút bejáratánál a közeledő vonat elé veti magát.

M. NAGY MIKLÓS fordítása

VÉRA NABOKOV

IRINA GUADANINI

MARTIN AMIS

Látogatóban Mrs. Nabokovnál

Arra is emlékezett, hogy a szálloda vacak volt és olcsó, és megalázottan állt egy másik, sokkal jobb szálloda mellett, melynek ablakaiban halovány asztalok derengtek, s a pincérek úgy cikáztak, mint halak egy akváriumban...¹

Ezek a Nabokov kései kisregényéből, az *Áttetsző testek*-ből való sorok motoszkáltak a fejemben, miközben a saját hitvány szállodámból (füstölő radiátorok, eszi-nem-eszi-nem-kap-mást kiszolgálás, függőágyérzetet keltő ágy) mentem a Montreux Palace Hotel csillogó citadellájához, ahová a Nabokov család 1961-ben költözött be, és ahol Véra Evseevna Nabokov az elmúlt négy évet már egyedül élte le, a régi szárny negyedik emeletén.

Vajon miért épp Montreux? És miért egy szálloda? Amikor a BBC Montreux-be jött, hogy leforgassa azt a filmet, amely most „az utolsó interjú”-ként ismert, Nabokov megjegyezte: „Sokat játszottam a gondolattal hébe-hóba, hogy vásárolok egy villát. El tudom képzelni a kényelmes bútorokat, a hatékony riasztókat, de sehogy sem tudom magam elé képzelni a megfelelő személyzetet. Az öreg alkalmazottnak idő kell, hogy megöregedjenek, és különben sem tudom, hogy egyáltalán hányan vannak még ilyenek, akik közül válogathatnék.” A műsorvezető, Robert Robinson azt mondta Montreux-ról, hogy „olyan furcsa érzés keríti hatalmába az embert, hogy sétát tesz egy régi fényképben”. A tó partján, a ködös napsütésben sétálva az idealizált gyerekkor elvesztett és ártatlan parkjai jártak a fejemben. A svájci gyerekek mozgékonyak és makulátlanok a korcsolyáikon. A svájci szúnyogok elvannak magukban, még ők is túl civilizáltak ahhoz, hogy rajokba gyűljenek vagy csípjenek.

A Nabokov házaspár a huszadik század sűrűjében élt – szinte regénybeillő, csillogással, veszélyekkel és pátosszal teli életet: kényszerű száműzetés a forradalmi Oroszországból (ahol a fiatal Vladimir tizenévesen playboy, költő és milliomos volt); a weimari Németország histériája és hiperinflációja (Nabokov apját, a nagy liberális államférfit, V. D. Nabokovot meggyilkolták egy politikai gyűlésen Berlinben); bizonytalan évek Franciaországban, mielőtt az országot lerohanták a németek; menekülés az utolsó pillanatban (Véra zsidó) az Újvilág vendégszerető ürességébe.

Amerikában Nabokov húsz nehéz évet töltött az irodalmi és egyetemi taposómá-lomban. Közben újjá kellett teremtenie magát mint angol nyelvű regényírót. A meg-

¹ M. Nagy Miklós fordítása

nyugtató gazdagság – s vele a szabadság – végül a Lolita (1959) formájában jött el. Nem nagy csoda, hogy a Nabokov házaspár úgy döntött, oda vonulnak el, amiről Humbert Humbert azt mondja, „az én lakozott, kipucovált svájci falvaim s a kimerítően körülzsolozsmázott Alpok”.² Minden mozgalmassága és kalandjai dacára Vladimir és Véra Nabokov életének egyszerű vezérmotívuma volt: az irodalom szolgálata. Azért jöttek Montreux-be, hogy rendbe tegyék az *oeuvre*-t, felügyeljék a korábbi munkák fordításait, és gond nélkül kiadhassák az utolsó regényeket.

Mrs. Nabokov türelmesen várt rám, a Montreux Palace Hotel egyik oszlopos csarnokában. „Mit kér?”, kérdezte azonnal. „Whisky? Gint? Bármit kérhet.” Délelőtt fél tizenkettőkor ezt igazán nagyvonalúnak találtam. Bort kértem, Mrs. Nabokov pedig egy „J & B”-t – vagy „Csaj end Pi”-t (erős akcentussal és kicsit óvakodva beszél angolul). A mosolygó pincér évődött és hízelgett; a legenda szerint Vladimir Nabokov sosem fukarkodott a borralalóval, a felesége pedig láthatóan ma is a személyzet egyik kedvence. Megfontoltan kortyolgatta a whiskyjét, de végül nem itta meg az egészet. Azt hiszem, csak miattam igyekezett. Valahányszor fizetni akartam valamiért, Mrs. Nabokov határozottan közbelépett: „Nem, én fizetek – ez az én partim!”

Sűrű, fehér haja van és kifejező, ironikus tekintete. Komoly betegségen esett át, a hallása kicsit gyenge, és bottal jár, de most a hetvenes éveiben is csupa érzékenység az arca, és nőies fény itatja át. Mindenekelőtt egy jó humorú ember arca. „V. N.,” ahogy néha hívja őt, szeretett dicsekedni, hogy neki volt a legjobb humora az összes nő közül, akit valaha ismert, és nem nehéz ezt észrevenni, az író férfiúi büszkeségének egyéb okaival egyetemben. A szerénysége és a természetes kíváncsiság vagy melegsége folytán kényes interjúalannak bizonyul. „De hát beszéljünk inkább magáról – mondja. – Nős?... Akar gyerekeket?... Gyakran látja a családját?”

Ezen a ponton, ahogy meg is volt beszélve, csatlakozott hozzánk Dmitri Nabokov, a házaspár egyetlen gyereke, aki maga is rendkívül érdekes személyiség – autóversenyző, hegyász, nemzetközi híró, operaénekes, s mindemellett apja számos regényének kiváló fordítója. Dmitri jelenleg az anyja közelében lakik, egész pontosan a lausanne-i kórházban, ahol hosszan lábadozott egy tavalyi szörnyű autóbaleset után. Egy Montreux-ben tett látogatása után épp csak néhány mérföldet tett meg, amikor a szuper kocsija rejtélyes módon „elhagyta az utat”. Kievíckélt a lángoló roncsból, és azonnal kórházba vitték, amely a Gondviselés jóságából épp csak tízpercnyire volt, és történetesen az egész világon nincs sok hely, amely jobban fel lenne készülve az égési sérülések kezelésére. Dmitri onnan nyugodtan telefonált az anyjának, volt egy apró kis balesete, mondta, és hamarosan újra meglátogatja. Véra csak később tudta meg, hogy mi történt igazából: hogy a fia szerencsés volt, hogy életben maradt.

² Békés Pál fordítása

Megcsodáltuk Dmitri sérüléseit, amik még jól láthatók, sőt eléggé feltűnőek. Arról beszélgettünk, hogy az emberi test milyen csodálatos módon képes regenerálódni. Én viszont, miközben Dmitri megégett ujjait néztem, önkéntelenül arra gondoltam, hogy az emberi test milyen könnyen elpusztítható. Ezt el is kezdtem mondani, s már közben megbántam. De mintha nem vették volna zokon. Véra megjárt szott kényességgel megkérdezte a fiától, hogy mikor fog eltűnni a karjáról a „lila csipke”. Egészen nabokovi kifejezés! Akárcsak az apja, Dmitri is magas, kopaszodik, atletikus, közlékeny és derűs alaptermészetű; elegánsan és óvó szeretettel válaszolgat az anyjának. Mrs. Nabokov aggódón és némi derűvel hallgatja a fia beszámolóját a gyógyulásáról, aztán felém fordult: „Maga vezet?... Remélem, nagyon óvatos.”

Dmitrivel átmentünk az étkezőbe, miközben Véra visszavonult a lakosztályába, megígérve, hogy a kávéra csatlakozik hozzánk. „Majd akkor még találkozunk” – mondtam. „Viszlát”, mondta Mrs. Nabokov.

Az ebéd alatt gyorsan kiderült, hogy Montreux a Nabokov Könnyűipari Vállalat afféle kliringintézete lett. Dmitri jelenleg az *Áttetsző testek*-et fordítja olaszra; Véra a *Gyér világ*-ot oroszra (szamizdat céljából, természetesen, mint ahogy V. N. *Lolita*-fordításának is ez a sorsa). Folytonos az aktivitás a járulékos jogok részlegén is. Dmitri például még mindig nyalogatja a sebeit a Broadway *Lolita*-adaptációja miatt. „Egy katasztrófa. Tökéletes katasztrófa”, tette hozzá később az anyja.

Dmitrinek most éppen egy különösen kényes problémával kell megküzdenie. Amikor Vladimir Nabokov meghalt 1977. július 2-án, egy félig kész regény volt az asztalán. Dmitri véleménye szerint a *Laura modellje* az apja egyik legbátrabb és legcsillogóbb alkotása; maga Nabokov azonban hajlíthatatlanul ellenezte, hogy publikálják ilyen félkész formájában. Borzalmas dilemma ez, és még semmilyen döntésre nem jutottak: ő és az anyja.

Mert ha van nagyobb kötelezettség, mint amivel Vladimir Nabokovnak tartoznak, az az, melyre az irodalomtörténet kötelezi őket. Dmitri és Véra mélyen átérzik ezt, és az ügy intim módon összefügg a családi büszkeség alaphangjával. Előhoztam a Nabokov–Wilson levelek témáját, és annak a barátságának a szomorú, furcsa felbomlását, amelyről azok a levelek tanúskodnak, s amely zavarodottsággal és haraggal fejeződött be, miután Wilson megmagyarázhatatlan módon támadást intézett Nabokov *Anyegin*-fordítása ellen. „Edmund Wilson – mondta Dmitri egy sóhajjal. – Kedveltem őt. Nagyon értett a gyerekekhez. Kedves volt, játékos. Egeret tudott csinálni a zsebkendőjéből, és azzal játszott nekem... Aztán hirtelen a fejébe vette, hogy tud oroszul!” Aztán egy életrajzíró idéz morcosan: hogy Nabokov „jó ember volt, a maga sajátos módján talán, és bizonyos hibákkal, de azért mégiscsak jó ember volt”. Dmitri hátravetette a fejét, a plafont bámulta, olyan kétségbeesett gesztussal, amely, gondolom, nagyon jellemző lehetett az apjára is. „Elképesztő!”

Véra, akihez mostanra csatlakoztunk a bálterem méretű nappaliban, éppolyan rendíthetetlennek bizonyult a férje védelmében és emlékének őrzésében. „A *Gyér*

világ orosz kiadásának szerkesztője – ő, hogy mennyi csintalanságot művelt, de én egyetlen javítását sem fogadtam el... Megvétőztam Karlinsky professzor előszavát az *Előadások az irodalomról* második kötetéhez. Írtam a kiadónak, könyörögve, hogy hagyják ki a kötetből. És megtették.” Néhány pillanattal később Mrs. Nabokov félrehallott egy megjegyzést, melyet az *Előadások* első kötetéről tettem, és azt hitte, hogy bírálom a kötetet. „Hogy micsoda?”, mondta. És amíg ki nem magyaráztam magam, mintha testének minden atomja remegett volna a méltatlankodástól.

Most Dmitri távozott; hogy elérje a vonatot vissza a lausanne-i kórházba. Mielőtt elbúcsúzott, átadott az anyjának egy köteg újságkivágást. „Egy recenzió a dél-karolinai *Tribute*-ből... Említik benne apát...” Az ilyen mondatok, akárcsak a nabokovi méltatlankodás, mind a család elkötelezettségét jellemzik. Nagy önérzet van benne, de nincs semmi nagyzolás. Önzetlen, szinte személytelen, éppúgy, ahogy a művészet személytelen. És azt hiszem, nagyon oroszos is.

Dmitri elment. A nap most Mrs. Nabokov székére sütött a magas ablakokból, és ő felemelte a kezét, hogy eltakarja az arcát a sugaraktól. Megmutatta a *Vladimir Nabokov Research Letter* példányát, amely az ölében pihent, ujjával mutatva a képzelt pillangókról a férje által készített rajzokat (melyeket a Nabokov-regények neki dedikált példányaiból reprodukáltak). A latinnak tetsző nevek a nevének különféle becézett alakjait tartalmazzák – *verae, verinia, verochka*...

1923-ban ismerkedtek össze Berlinben. Meglepő, hogy azelőtt soha nem találkoztak. Elvégre Szentpéterváron a Tyenyiscsev iskola diákjai gyakran barátkoztak az Obolenszkij diáklányaival. Ugyanazokban a német filmekben dolgoztak statisztaként. Véra ártatlanul részt vett a felolvasásokon, amiken Vladimir a berlini emigráns értelmiségi körökben tartott. „Nagyon elbűvölően beszélt – mesélte Véra. – És fiatalkorában káprázatosan szép férfi volt.” A régi Oroszországban Véra ugyanabban a többnyelvű neveltetésben részesült, mint Nabokov; éppenséggel ő volt Vladimir egyik komoly riválisa angoltanárként Berlinben. „De V. N. sok mindent tanított – tette hozzá. – Nyelveket, teniszt, bokszot. És még prozódia is.”

Véra apja épp részt vett egy kis kiadvállalat, az Orbis megalapításában. Úgy volt, hogy a fiatal Nabokov fogja Dosztojevszkijt angolra fordítani. Véra a szerkesztőségben dolgozott, hogy plusz pénzt keressen, amiből lovagolhat a Tiergartenben. Egymásra pillantottak, de igazából csak később ismerkedtek össze, még abban az évben, egy jótékonyági bálon. Nabokov aztán rengeteget sakkozott Véra apjával. Az anyjának írt egyik levelében arról írt, hogy szeretne megállapodni. Később azt mondta az apósáról: „Nagyszerűen megérti, hogy számomra az életben az írás a legfontosabb és az egyetlen dolog, amire képes vagyok.” Ezt bizonyára maga Véra is megértette. 1925 áprilisában házasodtak össze, és azzal a látható történet be is fejeződik.

Úgy írnak róla, mint különösen zárkózott emberről – még talán a férjénél is zárkózottabb volt. Rendkívüli önuralma van, az biztos, és az ember azt érzi, hogy nem tűrne semmilyen bizalmaskodást vagy szemtelenséget egy kívülálló részéről. Miközben to-

vább folytattuk a beszélgetést, amely igencsak óvatos és általános maradt, éreztem, hogy Mrs. Nabokovban mintha egyre nőne valami enyhe rossz érzés – mintha elkerülhetetlenül vissza kellene majd utasítania valami durván személyes kérdést („Mrs. Nabokov, találkozott valaha a valóságos Lolitával?”). Végül azt mondta:

– Kérdéseket akart feltenni. Hol vannak a kérdései?

– Hát, van egy-két dolog – mondtam. – A férje minden könyvét magának ajánlotta, mindet, kivétel nélkül. Ez nagyon szokatlan, nem?

– Valóban?... Mit válaszolhatnék erre? Nagyon rendkívüli volt a kapcsolatunk. De ezt tudta azelőtt is, hogy feltette a kérdését. Még valami?

– Nagyon... nagyon vicces ember volt? – kérdeztem szerencsétlenül. – Sokat viccelt? Sokat nevettek együtt?

– Ó, igen. Ragyogó humora volt. Ragyogó ember volt – felelte Mrs. Nabokov. De hát ezt is tudta már.

Observer, 1981

Utóirat: Véra Nabokov 1991-ben hunyt el, tíz évvel a fentebb megörökített találkozás után. Ahogy Dmitri Nabokov mondta róla a temetésén: „Már elmúlt nyolcvanéves, de még mindig segített előkészíteni a férje munkáinak számos új kiadását, előszót írt a versei orosz kiadásához, segített összeállítani egy kötetet a leveleiből, és óriási erőket mozgósított a *Gyér világ* orosz fordításához...” Az elmúlt egy évtized során hébe-hóba levelet váltottam vele; fényképeket küldtem neki a gyerekeimről, amikor megszülettek, és akadt néha valami könyvkiadási újdonság, amiről be kellett számolnom neki. Gyakran gondoltam rá. Rendkívül elevenen maradt meg az emlékezetemben. Részen, gondolom, azért tartottam nagy becsben a látogatásom emlékét, mert az eleven kapcsolatot jelentette a férjéhez, akit mindig bálványoztam: úgy éreztem, Nabokov továbbélt a feleségében. De ez még nem magyarázat arra, miért éreztem olyan mértéktelen elhagyatottságot, amikor olvastam a nekrológot róla.

Dmitri Nabokov sírbeszédéből (1991. április 11.):

Egy kockázatos csípőműtét előtti napon, két évvel ezelőtt bátor és előrelátó anyám megkért, hogy vigyem be neki a kedvenc kék ruháját, mert lehet, hogy fogadni fog valakit. Az a hátborzongató érzésem támadt, hogy egészen más okból kell neki az a ruha. Azt a műtétet túlélte. Most, erre az utolsó randevújára ezen a földön, ebbe a ruhába öltöztették.

Anyámnak az volt a kívánsága, hogy hamvait egyesítsék az apáméival a Clarend temetőben lévő urnában. A dolgok különösmód nabokovias fordulata folytán némi nehézségekbe ütközött, hogy megtalálják azt a bizonyos urnát. Ösztönöm azt súgta, hogy hívjam Anyát, és megkérdezzem tőle, hogy mit tegyek. De már nem volt Anya, akit felhívhattam volna.

HETÉNYI ZSUZSA

Három Nabokov-regényről

Király, dáma, bubi*(Fordította Vargyas Zoltán. Európa Könyvkiadó, Bp., 2011)*

Aki figyelemmel követi az Európa Könyvkiadó Nabokov-sorozatát, elégedetten dőlhet hátra: a *Király, dáma, bubi* megjelenésével egy régen hiányzó elem került a helyére. Nabokov 1928-ban oroszul megjelent könyvét, mint más korai műveit is, a fiával együtt saját maga tette át angolra, negyven évvel később, ami jelen esetben a korrigálásra átvett szöveg alapos átdolgozását is jelentette. Nekünk ez a feszesebb ritmusú, modernebb átírat van a kezünkben.

Nagy a váltás az első regényhez, a *Másenyká*-hoz képest, ahol kizárólag orosz emigránsok lelkében tájékozódunk. Ezúttal is Berlin a helyszín, kevés szereplős a kamarajáték, de már német közegben mozgunk. Látszólag. Valójában időtlenben. A történet több mint ismerős, gazdag férj, fiatalabb, csinoska, de hideg és számító feleség, és az obligát harmadik, a fiatal szerető, a nagyon szegény, vidékről jött unokaöcs, akinek segítségével az élelmes asszonyka eltenné láb alól a férjét. Balzac, Flaubert és Tolsztoj mellett még számtalan olcsó ponyva és operett szerelmiháromszög-története ugrik be, mégpedig a szerző figyelmeztetésére, aki az ironikus narrációban már későbbi metaregényeinek oroszlánkörmeit mutogatja, ahol majd tirannusként szól bele hősei sorsába. E módszer itt alakul ki, a kártyalapokká lapított, báboknak, kirakati babáknak és automatáknak merevített szereplőkben.

Mint már a korabeli kritikusok észrevették, itt nem a mese a fontos, hanem az elbeszélőmód, a váratlan képek, a megelevenedő város és tárgyak, a fények és árnyékok, érző tükrök és érzéketlen tükörképek képlékeny világa. A város meghódítására érkezett fiatalember szemüvegét Nabokov az első este összetöri, hogy színek csalóka játékként, álmvilágnak élje meg találkozását a várossal. Rövidlátása belső is, mert madonnát lát a szörnyetegben.

Király, dáma, bubi. Ahogy a címnek megfelelően a hősök kétdimenziósak, díszlet a berlini utca is. A házfalakat valaki gyorsan összekeveri, és újra leosztja, és mint az álomban, bár „rétegről rétegre haladsz fölfelé, mégsem érsz sosem a felszínre, mégsem jutsz el a valóságba” (29–30. old.). A pénzvadász férj áruházában próbababák között dolgozik az ifjú Franz, aki a nevelési regénynek megfelelően folyamatosan tanul, táncolni, kereskedni, öltözni, dandysen járni, hazudni, csalni, és végül ölni, és a regényvégi csattanó sem marad el. Annyit elárulhatok, hogy noha a pisztollyal nem is lesz minden rendben, a három szereplő egyike meghal, Nabokov nem ebben formabontó. A *Király, dáma, bubi* alighanem a legfeszesebben szerkesztett és legcéltudatosabban előrehaladó cselekményű könyve.

Az 1920-as években a háborúból kifelé támo­lygó Németországban Berlin sajátos enkláv­é volt. Kozmopolita hangulata a háborús migrációs mozgások eredményeként jött létre. Csak 1923-ban háromszázhatvanezer orosz emigráns adott be letelepedési kérelmet, akik homogén közösséget alkotva, otthoni életmódjukat rekonstruálva a város lakosságának 8%-át tet-

ték ki. Negyven orosz könyvkiadó alakult itt, több tucatnyi folyóiratot adtak ki, és 1922-ben több orosz nyelvű könyv jelent meg a városban, mint német nyelvű, és több, mint Moszkvában és Pétervárott együttvéve, ahol nem volt papír. A dekadenciát és avantgárdot egyesítő pezsgő kulturális élet háttérében már ekkor készülődött a fasizmus, ami utólag egyszerre a tragikum és az abszurditás árnyékát veti a korszakra, amely ekkor próbál kilábalni az infláció okozta káoszából. Mindennek hű lenyomata Nabokov regénye, anélkül, hogy egyetlen szó esne történelemről vagy politikáról, ugyanis az emberi természetben nem is olyan rejtve élő ragadozót engedni csak szabadjára, és helyezi el a csillogó, áruk és divatok, üzletek és tranzakciók, bérek és bárók kavalkádjába belebódult Berlinben, ahol a bűdös kocsmák és pedánsan őrült főbérlok bújnak meg a sugárutakon masírozó dandyk és örömlányok díszleteinek hamarosan felszínre emelkedő süllyesztőjében.

Nabokov interjúban hangoztatta, hogy a társadalmi kérdésekre koncentráló művészet nem érdekli. Mégis úgy érezzük, itt sikerült megrajzolnia a fasizmus táptalaját készségesen szolgáló német kispolgár, középpolgár, sznobpolgár, divatpolgár, bábpolgár – habozva mondom ki – típusait. Lehet, hogy nem érdekli a társadalom, de a társas viszonyokban mindent meglát.

Nabokov nem kedvelte a németeket. Berlini regényeinek legfrappánsabb jelenete, amikor az *Adomány* főhőse undorodva és megvetően vesézi ki a villamosban a vele szemben ülő embert, minden szőrszálából, porcikájából és ruhadarabjából a németesség kicsinyességét, durvaságát, önzését olvasva ki, mígnem a férfi elővesz zsebéből egy orosz újságot, és akkor a szemlélet egy pillanat alatt elnéző jóindulatúvá változik.

A *Király, dáma, bubu* nem német regény, hanem az emberiség csapdájának, nagyvárosi bukájának rajza. Nem társadalmi és nem lélektani rajz, csupán képletek sorozata: pénz + külsőségek + kéjvágy + üresség = homo homini lupus + színház az egész világ.

Nabokov különböző anagrammák álneveken maga is színre lép művében, sőt az utolsó fejezetben feleségével együtt elegáns külföldiként bevonul a bálterembe. De bevonul csavaros narrátori megjegyzéseiben is, amikor előre és hátra utalgat, vajon mit is tartogat a sors és a véletlen a rejtőzködő és bűnre készülő szeretőknak. A művelt olvasóknak pedig irodalmi utalások és szófejtések szövevényét is rejtegeti. Nem játszik a kártyákkal, hanem bűvészkedik. Ügyes mágus, csak a kezét kell jól figyelni.

Adomány

(Fordította Pap Vera-Ágnes. Európa Könyvkiadó, Bp., 2010)

Amennyire örülni lehet az Európa Könyvkiadó Nabokov-sorozatának, amelynek a szóban forgó *Adomány* a nyolcadik kötete (ha nem számítjuk hozzá a már régebben megjelent harmadikat), annyira zavarba ejtő a megjelentetés sorrendje. Nem unalmas pedantériából keresünk ebben rendszert, hanem mert egy életműnek van egy belső logikája, amely szerint fejlődik; és ha olyan bonyolult alkotóról van szó, mint Nabokov, aligha segíti a magyar befogadást, ha első regénye még mindig talonban fekszik. Így nem látható, miből lett a cserebogár, vagy, hogy a lepke tudósna is kiváló szerzőhöz illő képet használjunk, felborul a pete-lárva-báb-lepke sorrend.

Az 1937–38-as *Adomány* Nabokov európai korszakának záró regénye, állítja a szakirodalom, holott vele egy időben született egy másik fontos mű, a magyarul ismert *Meghívás kivég-*

zésre. Ennek börtönben sínylődő hőse mögött a 19. századi orosz társadalmi gondolkodás ismert alakja, Csernisevszkij, a *Mi a teendő?* című preszocialista irányzatot megjárta alkotója sejlik föl. Az *Adomány*-ban ekképpen aha-élménnyel üdvözölhetjük a legendás Negyedik fejezetet, ami nem más, mint az itteni író-főhős regénye a regényben, a szovjet rendszer által előd-bálvánnyá emelt Csernisevszkij megsemmisítő paródiája. A fiktív szerző, Godunov-Cserdincev korai verskötetének kudarca után egy bontakozó szerelem mámorában készül e nagy műre. Nabokov szakszerűen tünteti el a narratív nyomokat, ami rávezetne, mivel is érdemelte ki Csernisevszkij ezt a kitüntető figyelmet, ezt a választékosan maró gúnyt, ezt a leplezett és distanciált gyűlöletet. Profi módszerrel leplezi, hogy vélhetően az ún. forradalmi demokratákban látja a bolsevik rendszer előfutárait, és személyesen Csernisevszkijben a szerény, ámde erőskezű népevezér, Lenin imázsának forrását. Nem csoda, hogy éppen ezt a fejezetet az első, folytatásos folyóirat-kiadásban egész egyszerűen kihagyták – a párizsi, magát haladónak tartó emigráns közvélemény nem tudta elfogadni egyik nemzeti nagyjának ki-figurázását.

A sors furcsa iróniája, hogy a regénybeli regényt is hasonló érvekkel utasítja vissza a regénybeli szerkesztő, mondhatni, Nabokov előre beleírta a fejezet majdani cenzúráját. Az író főhős és (immár sokadszor) a berlini emigráns milió ugyan e fejezet nélkül is regénybe rendeződnek, mégis szükség van rá ahhoz, hogy az alkotói témakihozás, a válságok sora és „A Nagy Mű” létrehozásának vágya mint az expatriálódott művész identitásának megerősítése testet öltjön.

A regény Godunov-Cserdincev életének három évét öleli föl. Megtaláljuk benne az ismerős berlini bajokat: a lehetetlen bérlakásokat, a kellemetlen klímát, az oktondi oroszokat, akik füledten belterjes üresjáratokban élnek tovább illúzióikat. És újra itt vannak a németek, akiket Nabokov nem tud elviselni. Mint a gyerekkorától trilingvis író egy interjújában vallotta, nem is akart németül megtanulni, mert aggódott, hogy egy új nyelv a friss hazátlanságban megfosztja hordozható hazájának, orosz anyanyelvének teljes értékű birtoklásától. (Az életrajzáról nem ejtünk szót, hiszen magyarul is olvasható önéletrajzi regénye, a *Szólj, emlékezet!*) Godunov-Cserdincev az író életrajzának számos vonását kapta kölcsön. Az idilli gyermekort az 1. fejezet a főhős verseinek áttekintésében és önelemzéseiben veszi sorra, s ez összefonódik a szerencsétlen berlini oroszok, köztük az öngyilkos ifjú, Jasa Csernisevszkij sorsával. Nomen est omen: a család árva felmenője a majd szóban (illetve a regényben) forgó Csernisevszkijnek pópa apjától kapta a nevét – Nabokov mikrovilágában ugyanis minden minden-nel összefügg, és a pillanatnyi érintkezések véletlen kapcsa tartja össze a világrendet.

Az apa nagyformátumú alakja és halála is párhuzamos a szerző sorsával, a 2. fejezet témájaként. Nabokov apja 1922-ben Berlinben merénylet áldozata lett, a regénybeli apa pedig romantikus figura, Kelet-kutató utazó, akinek titokzatosságát betetőzi, hogy a polgárháború káoszában eltűnt. A 3. fejezetben bukkan felszínre az addig bűvópatakként jelzett szerelem, Zina, aki Nabokov csöppet sem konvencionális, bonyolult és szexepiles nőalakjainak egyike, talán Nabokov feleségének egyes vonásaival. Godunov-Cserdincev ajándékba kapja Nabokov legfontosabb írói képességeit is – a képekben gondolkodást, a szagok és színek szinesztétikus érzékelését, a hangok és betűk bűvöletét.

A regényt keresztül-kasul átszelik és -fonják az orosz irodalomból vett idézetek, amelyek nemcsak pontosan, hanem parodisztikusan, átírva és fiktív idézetekben tükröződve is megjelennek, nem is beszélve az önidézetekről és más Nabokov-művekkel (nemcsak regényekkel,

hanem novellákkal) egybecsengő vagy azokra épülő, bennük gyökeredző kinövésekről. E módszer a jövőbe mutat, a tökély felé fejlesztésére a későbbi, már angolul írott Lolita-ban, majd az *Adá*-ban került sor. Íme, egy újabb érv, miért sajnálható a kiadási sorrend, amely a *Lolita-Ada-Adomány* (1955, 1969, 1938) időben ugráló szekvenciát prezentálta nekünk, az *Adomány-Lolita-Ada* helyett. Igaz, a polcokon most már egymás mellett vannak, és minden egyes mű önmagában hivatott helytállni.

A regény címe sokrétegű: az *Adomány* ajándékot és tehetséget egyaránt jelent. A főhős egy nagy regényt ajándékoz szerelmének, egy másikat halott apjáról az anyjának, s a szerző, az égtől kapott tehetsége révén, ajándékba adja nekünk mindezeket egybefogó regényét, amelyet köszönettel átvehetünk, végtelen, aprólékos és örömteli továbbgondolásra.

Ada

(Fordította M. Nagy Miklós. Európa Könyvkiadó, Bp., 2008)

Évekkel ezelőtt valaki, aki tudta, hogy Nabokov erősen foglalkoztat, megkérdezte tőlem, olvastam-e az *Adá*-t. Azt feleltem neki, hogy nem, pedig azt kellett volna eldadognom, hogy többször is. A könyvek akkori hozzáférhetetlensége miatt (ne feledjük, Nabokov tiltott szerző volt) először franciául tudtam megszerezni, majd megvettem Iljin fordításában oroszul, és egyiket sem olvastam végig. Végül beszereztem az eredeti angol szöveget, többször elolvastam, és még mindig nem ismertem a regényt. A Nabokovokért meg kell küzdeni, melyikkel mennyire, változó. Megérteni is hatalmas szellemi teljesítmény, de magunkévá tenni – igen, hadd álljon itt ez a *Lolita* folytatásának tartott *Adá*-ról szóló íráshoz adekvát szó –, tehát magunkévá tenni empatikus jelenlétet követelő metamorfózist jelent, mert szinte metempszi-chózis, lélekvándorlás során lehetséges csak.

Az *Ada* 1969-ben jelent meg, Nabokov hírnevének csúcán: a kiadás előtt kis részlet jelent meg belőle a *Playboy*-ban, valamint a megjelenéskor a regényismertetést a *New York Review of Books* és a *Time* magazin is a címlapon hirdette. Számos kritikus ért egyet abban, hogy az *Ada* Nabokov műveinek végső összegzése, a legutolsó, a legbonyolultabb, a Summázat. Hogy valóban így van, annak bizonyítására a legkülönbözőbb olvasatok adhatóak elő.

A legfelületibb olvasatban érteni véljük a cselekményt, amely – a bevezető családfa-ábra nyomán könnyű következtetésként – családregénynek is álcázott háttérbe simul. Karinthy szellemét idéző bulvárlapos összefoglalásban: „Észak-amerikai oroszgyanús családban korán értenen művelt, zsenge korú arisztokrata unokatestvérek, Van és Ada szerelmi orgiáit gyermeklány rokonuk vágyakozva nézi, később öngyilkos lesz. Az unokatestvéreket az élet másfelé sodorja, majd idős korukban újra egymásra találhatnak.” Mindez egy olyan hétszáz oldalas regényben, amelynek egy-egy oldala egész tanulmányokat igényelhet.

Ada ugyanis tizenkét éves gyermeklányként három nyelven több kultúrához tartozó irodalmat, művészetet és tudományt ismer mélységeiben, s tudása fitogtatásával ennek megsemmisítő magaslataiból tekint le mindenkire. A Nabokov nevével fémjelzett magatartásnak kétségtelenül alapvonása a kulturális fensőbbségérzés, Van és Ada mégsem az író egy-egy énje, mint ahogy ezt sokan gondolják. A szuperlatívuszok megtestesítőiként hiperszexuális hajlamaikban, túlságosan kifinomult, az aberrációt súroló testi, nyelvi és szellemi játékaikban Nabokovnak az a szándéka fogalmazódik meg, hogy az olvasót ráébressze: NEM vagy nem csak mesét olvas, és semmi esetre sem a valóságról. Az *Adá*-ban már csaknem kibőki a sze-

münket az, ami a *Lolita*-ban a jelek, illetve kritikák szerint még nem volt elég markáns: hogy nem gyermeklányokról szóló pornográfiát olvasunk, hanem filozófiai regényt.

Mindenre figyelniük kell, ahelyett, hogy száguldhatnak előre a cselekményben: minden névben és tulajdonnévben szójáték csalogat és jelentések bokra nyel el, minden irodalmi mű címe egy valóságban létezőnek az elferdítése, vagy több ismert műből összeragasztott képesség, és nekünk egyszerre kellene betéve ismernünk Flaubert-t, Chateaubriand-t, Jane Austint, Joyce-t, Puszkint, Tolsztojt, Dickenst, Dosztojevszkijt (akit Nabokov utált, ezért parodizált, de egyébként azokon is ironizál, akiket szeretett); és Akszakov, Lermontov és Gribojedov sem teszik teljessé a rejtett utalások sorát, mert az végtelen.

Az *Ada* tekinthető Nabokov-szöveggyűjteménynek is, hiszen az író elrejtette benne irodalmi, szerelmi és életfilozófiáját, s tálalta azt a játék és eksztázis ironikus beágyazottságában.

Van és Ada hosszú, szép életet élnek, szinte száz évet, a társadalmi regényekben szokásos pénz, munka és egyéb nyomasztó élethelyzetek nélkül, a szerelem és művészet varázslatos fogságában: fő tevékenységük az élet apercipiálása, a reflexió. Nabokov episztemológiája azt üzeni, hogy a világ az, aminek mi teremtjük. Ám Ada és Van földi paradicsomában felvilálan a kegyetlenség is, mert vegyitizta gyönyöreik néha borzongatóan céltudatosak, és mert Lucette az áldozatuk.

Sajátos szerepet kap az idő ebben az emlékezésben, amely, mint az emigráns író alaptevékenysége, itt is, mint a *Szólj, emlékezet!* lapjain, műfajjá válik. Ahogy haladunk előre szereplőink életében, úgy gyorsul az idő, amelynek folyása Nabokov minden regényében a gyermekkorban a leglassúbb és a legmélyebben sodró, s ennek megfelelően, vagy ennek érzékelésére egyre rövidebbek a regény fejezetei, amelyek viszont egyre nagyobb időkihagyással követik egymást. Ha hőseink életének idő-számegyenesén fekete vonallal vastagítanánk a cselekményben megismert időszakaszokat, és vékonyan hagynánk az ismeretleneket, egyre távolabb eső egyre kisebb pontok futnának a halál felé. Ha egyáltalán létezik halál, hiszen az utolsó rész az emlékezés bevezetőjének nevezi magát, és a regény utolsó mondata egy felsorolás, amelynek vége: „és még annyi minden más”. Úgy tűnik, a ciklikusság vigasza Nabokovot sem hagyta érintetlenül, hiszen számára az örök körforgás, a természet majdnem minden megjelenési formája a megélt pátosz forrása volt.

Az Európa Könyvkiadó Nabokov-sorozata pedig immáron teljes nagyságában sorakozhat könyvespolcainkon, életünk végéig tartó fejtörések forrásaként.

SÁRI LÁSZLÓ

A világirodalom legdrámaibb mosogatása

NABOKOV MOSOGAT, KIPLING KAZÁNT SZEREL. MI LESZ EBBŐL?

Elég jól emlékezhetünk rá (mert páratlan irodalmi teljesítmény), hogy *Rudyard Kipling* a maláj partok közelében, a nyílt vízen az utolsó csavarig szétszedette a *Haliotis* tengerjáró gépházát Mr. Wardroppal, majd több hónap elteltével összeszereltette (*Az ördög és a mély tenger*). De a novella persze nem ezért páratlan írói teljesítmény. Mr. Wardrop és a legénység tébolyult lázban tizenöt napon át éjjel-nappal szerelt, izzott-dübörgött a vas, örült kacajok és zokogások váltották egymást odalent a hajófenékben, és a lerongyolódott gépmester meg a legénység ott aludt el, ahol a munkát ájultan abbahagyták. Harminc hosszú oldalon át nem olvasunk másról, csak tolólemezekről, támaszdúcokról, kiegyenlítőblokkokról, tengelykarikákról, nyomócsapágytömbökről, gyámfákról, dugattyúaknákról, hengerfedél-csavarokról és füles csapszegekről. Ezeket a „szereplőket” egytől egyig bátran a leghatékonyabb elidegenítő effektusok közé sorolhatjuk az irodalomban (különösen harminc oldalnyi terjedelemben), ám ebben az elbeszélésben egyetlen pillanatra sem kerülnek ilyen „funkcióba”. A novella végére verejtékezve, izomgörcsökbe rándulva és láztól kimerülten, a gépmesterrel és a legénységgel együtt lassan mi is magunkhoz térünk a bódulatból, azután majdnem mi is „suta táncba” kezdünk velük, és „sírunk egy kicsit örömmünkben”, amikor felcsap a gőz, elindul a hajó, és a *Haliotis* „a lila vízen” elsőkik az üldözők elől.

Ez a világirodalom legdrámaibb kazánszerelése. Egészen biztos, hogy felülmúlhatatlan. Ép ésszel azóta (1895) sem próbálta meg egyetlen írástudó sem túlszárnyalni, s ha jót akar magának, ezután se próbálkozzon vele senki. Egyébként egy ilyenféle kísérlet óriási gyakorlati kockázattal is jár: könnyen katasztrófába torkollhat a vállalkozás, ha az író eltéveszti, mondjuk, az alkatrészek sorrendjét, és a gyanútlan olvasó a hibás szöveg alapján akarja utána csinálni a szerelést. Kipling egészen biztosan nem tévedett: az összeszerelés sorrendjében a kézirat margójára rajzolta magának a gépalkatrészeket. Fő a pontos, részletes, megbízható használati utasítás. Hasonlóan alapos és pontos használati utasításaiért bő tíz évvel később, 1907-ben meg is kapta az irodalmi Nobel-díjat, kaphatott volna mellé egy gépészmérnököt is.

Ám a különöng angol novelláját követően több mint fél évszázaddal (1957) mindennek ellenére mégis megszületik egy – a művelet köznapiságát, a leírás pontosságát és minőségét tekintve is – a hajókazán-szerelés halálos kipling-i izgalmait idéző irodalmi teljesítmény. Lenyűgöző ez is, mint az előző. Itt (*Pnyin professzor*) Vladimir Nabokov egyik regényhőse, a kétbalkezes, fellejjáró Pnyin tanár úr a házavató partija után mosogatásba kezd, s nem sokkal később csaknem teljes lelki összeomlásba, végzetes tragédiába fordul ez az egyszerű, mindennapi tevékenység. Mire Pnyin a mosogatás végére ér, az olvasó tövig lerágja mind a tíz körmét, majd megkönnyebbülten sóhajt egy hatalmasat, s lehunyja a szemét.

Az történik ugyanis, hogy a várva várt házavatót megelőzően Pnyin kap egy akvamarin színű üvegtálat, volt felesége fiától. A magányos, eddig albérletekben tengődő, emigráns

orosztanár úgy látja, hogy a világban „senki nem szeret senkit”. Meggyőződése ellenére, mintha az idegen kamasz fiú és Pnyin között komoly barátság szövődne. „Gondviselészerű véletlen folytán a tál éppen aznap érkezett, amikor Pnyin először számolta össze a székeket a házban, a partira készülve. Egy nagy dobozban volt egy kisebb doboz, aztán egy még kisebb, abban pedig fantasztikus mennyiségű papír meg gyaluforgács, ami végül úgy elborította a konyhát, mint farsangkor a szerpentin. A csomagolópapírból előbukkanó üvegtál az a fajta ajándék volt, amely a megajándékozottban az első pillantásra az ajándékozó személyét villantja fel. Még hozzá elemi erővel, színes látomásban, úgyhogy ebben a belső izzásban szinte elsikkad az ajándék tapintható valósága, de azonnal tündökölni kezd, valahányszor megdicséri egy külső szemlélő, aki a tárgy igazi értékét nem is ismerheti.”

Ez az akvamarinkék üvegtál súlyos, komoly jelképi jelentéssel bír Pnyin számára. Mintha Pnyin, az égből pottyant orosz emigráns az otthonosság érzését kapta volna ajándékba Victortól. Végre a helyére került a nagy Amerikában: van már háza (ha bérlis is, de majd megveszi); van munkája (ha értelmetlen is); vannak munkahelyi barátai (ha szerencsétlen, menthetetlen flótásnak tartják is); és van fia (ha másé is). És mindezt a sok szépet és jót ez az akvamarin üvegtál jelképezi. A házavatón aztán a kollégáitól megtudja, hogy már a közeli napokban elbocsátják az állásából. A vendégek elmennek, lassan lelépdelnek a ház falépcsőin.

„– *Der arme Kerl* – dűnnyögte magában a jóságos Hagen, miközben gyalogolt hazafelé.

Pnyin leszedte a használt edényt meg az evőeszközt az ebédlőasztalról meg a tálalóról, és berakta a mosogatóba. A maradékot eltette az északi fényben világító hűtőszekrénybe. A sonka meg a nyelv mind elfogyott, a kis kolbászok és a koktélvirslis is; a ráksalátának nem volt nagy sikere, a kaviárból meg a pirogból is maradt annyi, hogy még kétszer megvacsorázhat belőle. Csrin-csrin-csrin, csilingelt a vitrin, ahogy elment mellette. Körülnézett a nappaliban, és hozzá látott, hogy rendet csináljon. A gyönyörű szép üvegtál alján még mindig csillogott egy kis puncs. Joan kistányérján egy rúzsos cigarettacsikk volt; Betty nem hagyott maga után semmi nyomot, sőt még a poharakat is összeszedte, és kivitte a konyhába. Mrs Thayer egy darabka nugát mellett otthagytott a tányérján egy színes levélgyufát. Mr Thayer vagy egy tucat papírszalvétát tekint különféle fura formákba; Hagen egy szőlőfűrtben oltotta ki a szivarját.

A konyhában nekifogott a mosogatásnak. Először is levette a házikabátot, a nyakkendőjét, és kivitte a műfogsorát. Fölvett egy *oubrette* kötényt, hogy megkímélje az ingét meg a szmokingnadrágot. A tányérokba barna papírzacskóba kaparta a maradékot, hogy majd odaadja egy kóbor kutyának; délutánonként ugyanis meglátogatta egy fehér kiskutya, rózsaszín folttokkal a hátán; legalább annak miért ne legyen meg az öröme?

Habfürdőt eresztett a mosogatóba a poharaknak, tányérokra meg az evőeszköznek, és végtelen gonddal belerakta a langyos vízbe az akvamarinkék üvegtálat. A visszhangos kvarc-üveg olvatag hangot adott, ahogy tompán leült az áztatóvízben. A csap alatt előblítette a borostyánsárga poharakat meg az evőeszközt, és azt is a habfürdőbe merítette. Aztán kihálászta a késeket, villákat, kanalakat, majd leöblítette és eltörölgette őket. Nagyon lassan dolgozott, és kissé tétován, ami kevésbé módszeres embernél szórakozottságnak tűnt volna. Csokorba fogta a megtörölgedett kanalakat, és beállította egy kancsóba, amit már elmosott, de még nem törölt el, aztán kiszedegette és egyenként újra eltörölgette mindegyiket. Majd belenyúlt a vízbe, tapogatni kezdett a poharak meg a dallamos üvegtál körül, hátha talál még

evőszekőzt, és előhúzott egy diótörőt. Pedánsan leöblítette, és törölgetni kezdte, amikor a nyakigláb szerszám kicsúszott a konyharuhából, és zuhanni kezdett, mint ács a tetőről. Majdnem sikerült elkapnia, az ujjá hegyével hozzá is ért röptében, de ez csak arra volt jó, hogy a diótörő irányt váltva belepördüljön a mosogató habjaiba, ahonnét a csobbanást szörnyű üvegcsörömpölés követte.

Pnyin odavágta a konyharuhát, elfordult és egy pillanatig csak nézett kifelé a sötétbe, a csukott hátsó ajtó üvegén keresztül. Fénylő, kopasz feje fölött csöndes kis csipkeszárnyú zöld rovar körözött a villanykörte erős fényében. Pnyin fogatlan szája elnyílt, üres, rezdületlen szemét könnyfátyol homályosította el. Nagyon öregnek látszott. Aztán a szorongó előérzet sóhajtásával visszament a mosogatóhoz, összeszedte magát, és mélyen belemerítette a kezét a habos vízbe. Éles üvegcsérépbe nyúlt. Óvatosan kiemelt a vízből egy törött poharat. A gyönyörű szép üvegtálnak nem esett baja. Elővett egy tiszta konyharuhát, és folytatta a törölgetést.

Amikor aztán minden el volt mosogatva, el volt törölgetve, a kék üvegtál is a legbiztosabb helyen állt a konyhaszekrényben, meg a kis kivilágított ház ajtója is mind gondosan be voltak zárva a nagy sötét éjszakában, Pnyin leült a konyhaasztalhoz.” (Zentai Éva fordítása.)

Ez itt tehát a világirodalom legdrámaibb kazánszerelésének a párja: a világirodalom legdrámaibb mosogatása. Ezt sem lesz könnyű felülmúlni. De hány ilyen (hirtelen lelkesültsgünkben) legdrámaibb, legszorogatóbbnak, legfojtogatóbbnak, legmegrendítőbbnek, legmegejtőbbnek, legfelemelőbbnek, leglesújtóbbnak, legérzékenyebbnek, legmegragadóbbnak, legköltőibbnek stb. ítél „nagyjelenet” létezik Nabokov prózájában! És az igazi irodalomban mindenki másnál is! Sorolhatatlanul sok, ám mégis elég nehezen föllelhető jelenetek, leírások ezek. (Talán mert még több a rossz leírás és jelenet.) „Isteni szellő lengedez”, írja Nabokov, „ami azért olykor rádöbbsenti az olvasót, hogy az igazi költészet befogadására leginkább hivatott szerv az ember megborsódzó háta.” (*Az elfelejtett költő*. Bratka László fordítása.) Nem egyszer írja ezt (prójájában és levelezésében), és nem egyszer mondja (interjúiban). Mindannyiszor csendesesen, szinte félszegen, széttárt karokkal. Mintha hozzátenné, hogy „sajnos, többet nem mondhatok erről”. Miről is? És vajon kinek szól ez a többszöri, halk szavú figyelmeztetés? Az olvasónak? Az írónak? Ki érti ezt, és hogyan kell helyesen érteni? „Csakis könnyedén”, vágná rá azonnal a választ egy rátermett *zen* mester a keleti féltekén. „Mert aki érti, annak felesleges mondani. Aki meg nem érti, annak hiábavaló.” Folytatná, aztán meghajolna, és sarkon fordulna. Ha az együgyű hallgatóság erre fölhördülne, ő is csak széttárná a karját.

*

Szóval, mire is hívja föl a figyelmet, mire figyelmeztet ez a többször és többféleképpen ismételt Nabokov-intelem? – teszi föl mindennek ellenére makacsul a kérdést a nyugtalan elme. Arra, hogy hagyjuk a csudába a tartalmi elemzést, a szövegboncolgatást? Hagyjuk a történetet, a szereplőket, a gondolatot, az eszmét, a jelentést? És főképp ne vacakoljunk az irodalmi művek szimbolikájával, ne sétáljunk bele a játékos kedvű, hóbertos, hagymázos fantáziájú, rögeszmés és fortélyos észjárású szerzők jelképeinek sötét, kusza erdeibe? Joggal óvhatja ettől is az olvasót Nabokov. Neki is van hőse, aki végzetesen eltévedt saját jelképeinek erdejében („titkos jel minden”), s a rémes erdei ösvény a halálba vezette (*Jelek és jelképek*. Hetényi Zsuzsa fordítása). De ő maga is közről és igen jól ismerte „a szimbólumok kajla

kakofóniájá”-t (*Ada*. M. Nagy Miklós fordítása). Óriás arzenált gyűjtött magának jelekből; számos jelentésben tudta őket használni a legkülönbébb szándékkal; szerette és építette (néhánykor talán gyerekes boldogsággal) a jelképi világok cifra labirintusait. Persze, hogy tudta, mennyire életveszélyes játék ez. De ő is kihívta a sorsot: azt kell megragadnunk a világból, amit elérünk belőle (a jelet), ezt kell megfejtenünk (mint jelképet), azután pedig, ha még van bátorságunk, legalább egy lépést *kell* tennünk tovább, ugyanebbe az irányba, a jelentés felé. Nincs másnak értelme, minden más szellemi törekvés haszontalanság, bárgyúság.

Nabokov ugyanakkor ördögi heccmester, szemfényvesztő gazfickó, aki örökké jelképcsapdákba csalja, jégre viszi olvasóit. A fotóin „elég tisztességes” képet vág (tésztaasan puha, jellegtelen arcvonások), alatta tehetetlen, esetlen testalkat (ártalmatlan beállítás a fotósnak: keskeny, görbe vállain atlétatrikó, hasán rövid gatyá lóg, kezében fonnyadt lepkeháló fityeg), máskor megbízható tanácselnöki jelmezt ölt (borzalmas öltöny, pulóver, nyakkendő). Az utóbbi jelmezben „szakasztott olyan, mint a halálsápadt jukonszki polgármester, miután megnyitotta a húsvéti vásárt, vagy legyőzött egy erdőtüzet egy új típusú tűzoltókészülékkel” – ahogy egy alkalommal egyik általa csöppet sem kedvelt, ám rendes ember hírében álló hőst lefestette (*Ada*). Mindeközben – mindenki tudja róla – remek sportoló volt, hegytetőkön, sziklacsúcson szökellő lepkegyűjtő, kitűnő teniszező, oktató. Maga az álruhás ördög, aki önfeledten kineveti a jégen bukducsoló, megszegényített olvasót. „Én szóltam neki!” nyugtázza ilyenkor odafönről még ma is a látványt. „De még mindig nem hallgatnak rám.” Tényleg szólt: semmi sem az, aminek látszik, „véletlenszerű látomások” (megfejthetetlen álmok) követik egymást, határozatlan a tér is, az idő is, lehet, hogy minden csak *poszoszty* – olcsó trükk, póz és hitványság.

Mit tegyen, miként ábrázolja hát a *tisztességes író* a valóságot? Mit mutasson föl az olvasójának (akár mint szentséget)? De hát ki mondta, hogy ontológiai és erkölcsi kérdéseket fölvető irodalmi műben létezik szentség, létezik *egyetlen* helyes (sőt célzatos!) állítás? Nem létezik. És üzenet? Az meg főleg nem. Nabokov egészen biztosan nem állított ilyet soha. Az üzenetet különösen dilettáns gondolatnak tartotta (megint a *poszoszty*). Ha nem létezhet egyetlen megbízható szerzői felismerés, megállapítás vagy következtetés sem az irodalmi műben, akkor mi célból jöjjön létre? Mit merészelhet egyáltalán olvasójának a fülébe súgni a tisztességes és gondolkodó író? Talán sugalmazzon egyszerre mindent: állítson és cáfoljon mindent külön-külön, mindent, amihez a jelképek ösvényein mégiscsak eljutott. Azután egyszerre állítsa és cáfolja mindezt együtt. Vagyis mindent, amit *valóságnak* és *igazságnak* vél. Ekkor jár el tisztességesen, de hát ez nagyon nehéz ám! Nabokov nem javasolhatja mindegyik írástudónak a vállalkozást. Az *ilyennek* kiváló gondolkodónak és kiváló írónak kell lennie. Külön-külön mindegyiknek, és egyszerre a kettőnek. Valamint külön-külön egyiknek se, és együtt a kettőnek se. „Akarják, hogy ezt az utóbbit megismételjem?” „Igen igen!” (*Ada*) Nem ismétlem meg! Kérem, hogy inkább olvassák el még egyszer a logikai példát. Rendesen meg van az írva, csak nem vagyunk még hozzáfűzők ehhez a logikai képlethez. Azt azonban még készséggel és gyorsan hozzáfűzöm, hogy pontosan *ilyennek* kell lennie (mint ez a példa) az *ilyen szerző minden* bölceleti sugalmazásának. Ahogy például ilyenek Nabokov sejtései, ilyenek a művei. Ilyen ugyanis a világon minden: minden valóság, minden igazság. Ezért olyan nagy a bizonytalanság és a tanácstalanság a világ körül.

Nabokov ismerte és használta a többértékű logikai gondolkodás eszközeit, felismerte a modalításban a rendszert, a rendet. Gondolkodóként, íróként, szemiotikusként és entomoló-

gusként is joggal feltételezte, hogy az emberi és a nem emberi világban minden vizsgálható jelenség olyannyira változékony (némelyik szinte végtelen számú alakváltozatban tűnik elénk), hogy minden jelenségnek több helyes és egyidejűleg érvényes megjelenése és megítélése létezik. Még akkor is, ha a legtöbb fenomén számunkra még eléggé ismeretlen, vak tapogatói vagyunk a világoknak. Emiatt is legyünk csak Nabokovval és a világokkal nagyon visszafogottak, óvatosak, megengedőek, és legyünk szerények.

Mindebből egyértelműen az következik, hogy az analógiás gondolkodást (tartalmi elemzés és jelképfejtés) se jusson eszünkbe mellőzni az irodalmi művek dekódolása, értelmezése során. Az analógiás vizsgálódás rendkívül hatékony és eredményes, még Nabokov regényeinek esetében is, lásd az óriási terjedelmű recepciók irodalmat a világ csaknem minden nyelvén. Még az allúzió-kutatók is számos érdekesítő, meghökkentő eredményt tártak elénk, amelyeket olykor egymást kizáróaknak is tekinthetnénk, ha nem lennénk annyira megengedőek. Ám azok vagyunk már, okosan és eufémisztikusan szólva: ma teljes gőzzel igyekszünk több értékű logikai rendszerben gondolkodni, amikor Vladimir Nabokov szépprózai műveit vizsgáljuk.

*

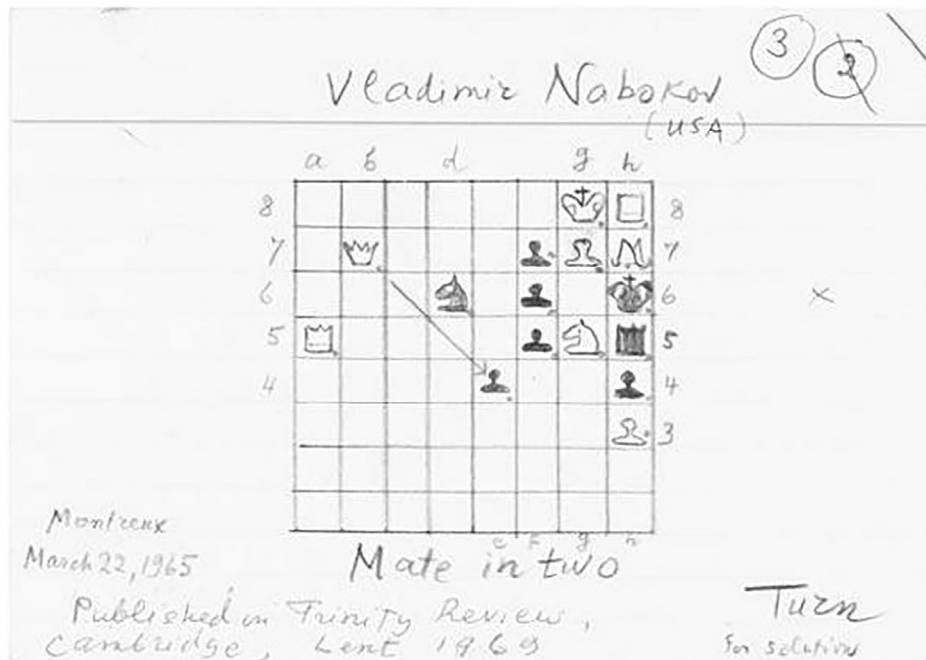
Ami tehát Nabokovot illeti, legyünk mindig résen: számos zseniális ügyességgel elrejtett csapda között járunk, amikor őt olvassuk. Hőseinek minden gondolata, minden megragadott és felmutatott érzése, Nabokov minden egyes mondata csapdát rejt. Ahogy a jelenségek világa. De hát tudjuk már, nézzünk szembe a tényekkel. Ezen a „terepen” egyetlen dologban lehetünk csak biztosak: Nabokov sorai között „isteni szellő lengedez”, ami rádöbrent minket, hogy a regényeit „a hátgerincünkkel kell olvasni”. (Bármilyen furcsán hangzik is ez magyarul.) Amikor fölvetődik a kérdés, hogyan kell egyetlen színt Shakespeare-t oktadni, ő mondja ki ismét: „Elsőként is kerüljünk minden eszmei mondanivalót és társadalmi háttérrel, inkább azt igyekezzünk elérni, hogy az olvasói megborzongjanak és megrészegedjenek a *Hamlet* meg a *Lear* költészetétől, hogy a gerincünkkel és ne az agyunkkal olvassanak.” (*Gyér világ*. Tótfalusi István fordítása.)

Megint itt tartunk hát! Az igazi irodalmat érteni sem kell feltétlenül, nem szükséges, hogy eljusson az agyunkig, az értelmünkig. Elég, ha csak végigfutnak a sorok a gerincünkön. Ahogy bizony a líra mágiáját sem értjük pontosan egyetlen igazán jó vers körül sem, nem értjük a bódulatunk, a borzongásunk okát. Éppen így igaz ez a líránál sokkal konkrétabb próza esetében: valljuk be őszintén, érti-e egyetlen olvasója is a fent idézett Kipling-szövegnek minden szavát? Dehogyan érti! Nem is kell. Hiába is értené, ha nem futkosnának eközben ugyanezek a szavak a gerincén is. Nem érne az egész semmit, nem lenne belőle irodalom. Bizony, hiába minden (nyelvi pontosság, szépség, humor, filozófia, magával ragadó, remek történet, briliánsan megrajzolt figurák, izgalom felső fokon), ha nincs hátborzongás, megette az egészet a fene! Nem kell lobogtatni, nem kell zengedezni semmit: se nagy eszmét, se nagy igazságokat (főként, ha azt is tudjuk már, hogy minden, ami létezik, van is meg nincs is). Ábrázolni kell! Tehetséggel, hátborzongatóan, nabokovian. Ragyogó, csillogó mondatokat várunk az írótól, úgy tündököljenek benne a szavak, mint a Nap felé fordított kaleidoszkóp legszínesebb drágakövei.

Csakis az ilyen irodalom vezet evilági és másvilági kapukhoz, a borzongás maga az eszmélés, az eszmélet. Az emberi út végállomása. Eddig juthat az ember, ne is igyekezzen tovább.

Tudjuk ezt már régen, elégedjünk meg ennyivel. Az első és az utolsó eszmélés helye és ideje ugyanaz. Maradjunk szépen, nyugodtan a fenekünkön. „A régi mítoszokban, amelyek méglyol ostoba és misztikus világok forgatagát hívták is hasznos életre a puszták akarataival, és helyezték el őket a csillagoktól zsidogó ég szürke anyagában, talán mégis föllelhető a különös igazságnak egy szentjánosbogárkája.” (Ada)

Talán csak ennyit akart mondani a mester többször elejtett szerény mondatával. Egyszerűbben fogalmazva, azt jelenti, hogy „bizony, íróskaím, bizony, jámbor olvasók, ez a helyzet az irodalommal. Ha nem kapunk tőle egyetlen borzongást, egyetlen eszmélést, egyetlen szentjánosbogárkát sem, akkor hagyjuk az egészet a fenébe, hagyjuk az irodalmat másra. Akkor menjetek szépen haza mindannyian, és csináljatok valami egészen mást!”.

NABOKOV SAKKFELADVÁNYA 1965 MÁRCIUSÁBÓL. VILÁGOS KÉT LÉPÉSBEN MATTOT AD.

Az előtte fekvő sakktábla mágneses mező, az erők és örvények rendszere, csillagokkal telehintett égbolt. A futók keresőlámpákként szelik át. A huszárok beszabályozott és kipróbált emeltyűk, amelyeket újra beszabályoznak, újrapróbálnak, míg a feladványt sikerül a szépség és az ámulat szükséges szintjére feltornáznia. (Vladimir Nabokov: *Szólj, emlékezet!* Pap Vera-Ágnes fordítása)

TURI MÁRTON

Fától az erdőt

SZUBJEKTÍV ESETTANULMÁNY A TÚLÉRTELMEZÉS TÉBOLYÁRÓL
VLADIMIR NABOKOV JELEK ÉS JELKÉPEK CÍMŰ ELBESZÉLÉSE KAPCSÁN

Jelképek erdején át visz az ember útja

Charles Baudelaire: *Kapcsolatok*

(Szabó Lőrinc fordítása)

Évekkel ezelőtt, Vladimir Nabokov életművének feléhez érkezve egy kicsiny, ragyogó betűerdőbe jutottam; a *Jelek és jelképek* című elbeszélésbe, és azóta egyre gyakrabban támad bennem a gyanú, miszerint egy bizonyos távoli hatalmasság titokban arra ítelt, hogy végérvényesen már sose keveredjek ki ebből az alig több mint kétezer szavas szövegből. A néhány pillanatra naivan már csaknem feltérképezettnek hitt textuális vadon ugyanis nem ereszt, egyre csak újabb, mind mélyebbre vezető felfedezőutakra invitál, hogy aztán minden korábban rejtelmesebbnek bizonyuljon.

A méltán klasszikusként számon tartott orosz-amerikai szépíró műveibe bemerészkedni persze sosem kockázatmentes vállalkozás, és ez alól a szerző világhírű nagyregényeinek árnyékában megbúvó – ám a mérsékeltebb ismertségtől függetlenül az esetek döntő többségében nem kevésbé mesteri színvonalon művelt – kisprózai írásai sem jelentenek kivételt. Terjedelmesebb társaikhoz hasonlóan ezek a rövidebb történetek is tekinthetők olyan precízen megtervezett rébuszoknak, amelyek legfőbb izgalmát sokszor nem a cselekmény adott eseményei és fordulatai, vagy a szuggesztív nabokovi prózanyelv utánozhatatlan leleményei szolgáltatják – noha természetesen ezek sem éppen elhanyagolható olvasói örömök –, mint inkább a háttérben meghúzódó, összetett motívum- és utalásrendszer többszöri újraolvasást igénylő dekódolása nyújtja.¹ A megkerülhetetlennek tűnő értelmezés útja azonban agyafúrt

¹ Mint azt maga Nabokov is leszögezte egy 1962-es BBC-beszélgetés során a *Lolita* születési körülményeit firtató kérdésre válaszolva: „Nem hajt semmiféle szociális indíttatás, átadásra váró morális üzenet; nincs semmiféle kifejtési vágyott egyetemes eszmém – egyszerűen csak szeretek fejtörőket komponálni elegáns megoldásokkal.” (Vladimir Nabokov: *Strong Opinions*, Vintage Books, 1990, p. 16.) Nem árt azonban már ezen a ponton jó előre leszögeznünk, hogy Nabokovval kapcsolatban az olvasó sosem lehet eléggé óvatos, ezért érdemes olyan *trickster*ként (vagy nabokovibb szóhasználat-
tal élve: *büvölő*ként) kezelnünk, aki nem csak szépirodalmi munkáiban, hanem nyilatkozataiban is magas fokon űzte a megtévesztés művészetét. Nabokov prózapoétikájának egyik jellegzetes stratégiája ugyanis pont az interjúban koncepciózusan leminősített „művészetén kívüli” (társadalmi, etikai, történelmi, nem ritkán önéletrajzi) vonatkozások beemelése a fikció terébe, majd azok demonstratív alárendelése az artisztikum hatalmának, vagyis a külvilág homályos visszatükröződései egyfajta negatív jelenlétként tehát sokszor nagyon is fontos, konstitutív szerepet játszanak ezekben az írásokban. Noha Nabokov művei kapcsán főleg elefántcsonttoronyokat szokás emlegetni, személy szerint célravezetőbbnek tartom, ha inkább adótoronyokként tekintünk ezekre az egyedülálló archi-

hermeneutikai kelepccel van kikövezve – nem véletlenül jegyezte meg Nabokov annak idején Tolsztoj kapcsán, hogy a nagy művészek mindig bonyolultak, hiszen maga is mindent elkövet annak érdekében, hogy az alkalmi műélvezetnél többre vállalkozó „jó olvasója”² dolgát minél jobban megnehezítse.

Nabokovot behatóan tanulmányozni így mindig kicsit (sőt, mint azt a továbbiakban látni fogjuk, nem is kicsit) mazochista, egyenlőtlen erőviszonyok mentén folytatott szellemi játék. A textus sűrűjébe ravaszul becsalogatott olvasó sosem tudhatja megnyugtató bizonyossággal, hogy a gondosan elrejtett útjelzőket követve eljut-e a szöveg egy mélyebb jelentésére rávilágító megoldáshoz, vagy be kell érnie azzal az először talán kellemetlen, de hosszabb távon termékeny önreflexióhoz vezethető felismeréssel, miszerint a mindig legalább egy lépéssel előtte járó, az előzetes befogadói elvárásokat és ösztönös reakciókat félelmetesen jól ismerő – és ezeket a megingathatatlanul vélt műveltség álcája mögé bújtatott pavlovi reflexeket rendre ki is cselező – szerző végig csak a bolondját járatta vele. Ami a fentebb említett *Jelek és jelképeket* illeti, épp az teszi az életmű egy igazán különleges darabjává, hogy úgy viszi színre a koncentrált olvasói odafigyelés számos interjúban, levélben, előadásban és esszében nyomatékosított nabokovi maximáját, hogy ezzel a recepciójában is hasonló léptékű monomániát, hermeneutikai paranoiát gerjeszt. Talán nem véletlen ugyanis, hogy épp ez a végletekig eszkalálódó és ezzel mintegy önmagát felszámoló értelmezés allegóriájának is tekinthető elbeszélés Nabokov messze legtöbbet elemzett kisprózai műve: az először 1948-ban, vagyis már a szerző angol nyelvű alkotói korszakában, a *The New Yorker* hasábjain megjelent néhány oldalas elbeszélés elemzői máig változatlan önfeledtséggel tévelyegnek a *Jelek és jelképek*ben, és noha egyre nehezebb benne járatlan utakra lenni, eltökélten igyekeznek kitaposni a maguk külön ösvényeit az enigmatikus rengetegben – megannyi „megbűvölt vadász” (*Lolita*) a titokzatos szöveg végső megoldásának nyomában.³

A Nabokovról kiváló kétkötetes monográfiát jegyző Brian Boyd által nemes egyszerűséggel csak a „valaha írt egyik legjobb kisprózának” titulált elbeszélés tömören összefoglalva egy gyógyíthatatlanul zavarodott fiatalember krónikája, aki „mindenről, ami körülötte történik, azt képzei, hogy az burkolt, az ő személyére és létére vonatkozó utalás. [...]Titkos jel minden, és mindennek ő a témája.”⁴ A történet a közvetlenül sosem mutatkozó, mindvégig csak a narrátor és más szereplők által felemlegetett beteg születésnapján játszódik, mikor is idős szülei (a forradalom után Németországba, majd onnan a világháború során Amerikába menekült orosz zsidó emigránsok) szeretnék megajándékozni őt egy „tetszetős és értelmetlen aprósággal” (tíz kicsi gyümölcslekvár egy kosárkában), ám az ünnepi találkozás elmarad: az elmeegógyintézetben megtudják, hogy fiuk ismételtén megpróbált véget vetni életének, így jelenleg nem látogatható. A családottan hazatérő házaspár késő éjszaka elhatározza, hogy másnap hazahozzák a másokra

tektúrájú szövegepítményekre, amelyek rejtjelezve sugározzák többértelmű, az „izmusok” vulgáris célzatosságától, kizárólagosságától és felszínességétől mentes üzeneteiket.

² Erről bővebben lásd Vladimir Nabokov: *Jó olvasók és jó írók* (Ford.: M. Nagy Miklós, *Nagyvilág*, 1995/3, pp. 253-257.)

³ A *Jelek és jelképek* boncolgatásának terjedelmes szakirodalmába az alábbi, mintegy 400 oldalas kritikai antológia nyújthat átfogó betekintést: *Anatomy of a Short Story – Nabokov's Puzzles, Codes, "Signs and Symbols"* (Szerk.: Yuri Leving, Continuum Books, New York, 2012.).

⁴ Vladimir Nabokov: *Jelek és jelképek* (In.: *Első szerelem – Összegyűjtött elbeszélések II.*, Ford.: Hetényi Zsuzsa, Európa Könyvkiadó, 2015, pp. 424-425.).

nem, de önmagára annál komolyabb veszélyt jelentő gyerekeiket, mikor váratlanul két téves telefonhívás riasztja meg az asszonyt. Mivel a legkínzóbb kérdéseket egyértelműen a befejezés veti fel, ezért érdemes azt a maga teljességében megidézniük:

Másodszer is megcsörrent a telefon. Ugyanaz a színtelen, nyugtalan fiatal hang kereste Charlie-t.

– Rossz számot hív. Megmondom, mi a baj. Az O betűt tárcsázza a nulla helyett.

Leültek váratlan, ünnepi, éjjeli teájukhoz. A születésnap ajándék ott állt az asztalon. A férfi hangosan szürcsölt, kipirult, poharát időnként körző mozdulattal meglötykölte, hogy a cukor jobban felolvadjon. Kopasz fején, egy nagy anyajegy mellett feltűnően kidagadt egy ér, és noha borotválkozott reggel, ezüstös borosta csillogott az arcán. Miközben az asszony töltött neki még egy teát, feltette a szemüvegét, és újra alaposan szemügyre vette a fényes sárga, zöld, piros kis üvegeket. Esetlen, nedves ajka fennhangon betűzte a hangzatos címkéket – sárgabarack, szőlő, ringló, birsalma. Amikor a vadalmához ért, újra megcsörrent a telefon.⁵

Kétségkívül hatásos végkicsengés: az átkozott telefon immáron bő fél évszázada szól szakadatlanul, és ez a rejtélyes harmadik hívás lassan, de biztosan úgy kergeti örületbe a *Jelek és jelképek* tántoríthatatlan kutatóit, mint Puskin *Pikk dáma*jának elbizakodott hőst az a hatalmas gazdagságot ígérő, de végül csak a józan ész elvesztésével járó harmadik leosztás.⁶ Az eredeti angol cím (*Signs and Symbols*) nem véletlenül emlékeztet a betegségekkel kapcsolatban használatos „jelek és tünetek” (*signs and symptoms*) terminusra, ugyanis az elbeszélés voltaképpen „főszeplője” lényegében nem más, mint a bolond fiatalember kényszeres értelmezői fóbiája, ami előbb vagy utóbb óhatatlanul átragad a történet elmaradt feloldását megteremteni vágyó befogadóra, akinek „állandóan résen kell lennie, [...] hogy a dolgok mozgását dekódolja”.⁷ Noha a talányos lezárást illetőleg természetesen számos más megfejtés is elgondolható, első nekifutásra alapvetően mégis két főbb alternatíva tűnhet kézenfekvőnek a „referenciális mániával” megfertőződött olvasónak: egy banális befejezés, miszerint ismételten csak egy téves tárcsázásról van szó, valamint egy fatális finálé: vagyis az utolsó hívás már a kórházból érkezik, hogy a szelíd eszelős újabb, immáron sikeres öngyilkossági kísérletéről számoljon be.

Az elbeszélés recepciójában egyértelműen ez utóbbi, vagyis a *Jelek és jelképek*re mint *memento morira* tekintő olvasat dominál, aminek több oka is lehet, kezdve azzal, hogy a történet „mindentudó” narrátora – akinek megbízhatósága ettől függetlenül persze, mint a Nabokov-szövegeknél általában, egyáltalán nem garantált – már a kezdetektől fogva egy közelgő tragédia szimptomáinak keresésére sarkall minket azzal a kijelentéssel, miszerint „azon napon minden balul sült el”, amit a későbbiekben csak tovább fokoznak az idős házaspár útját végigkísérő beszédes előjelek (a metró például percekre elveszti „életadó áramát”; a megállónál „egy hajladozó és csöpögő fa alatt pici, félholt, tollatlan madár reszketett gyámoltalanul egy pocsolójában”;⁸ a buszon egy ismeretlen nő zokog, stb.), valamint az öregséggel

⁵ Nabokov, 2015, pp. 429–430.

⁶ A Puskin-áthallást az elbeszélésben előforduló kártyák mellett egy, a *Pikk dáma* központi figurájához (és persze ezzel szoros összefüggésben Nabokov *Kétségbeesés* című regényének beszámíthatatlan narrátor-főhőiséhez) hasonlóan a Hermann nevet viselő mellékszereplő megemlézése is alátámasztja.

⁷ Nabokov, 2015, p. 425.

⁸ Nabokov, 2015, p. 423. Ezt a már-már túlsordulóan melankolikus szöveghelyet érdemes külön megvizsgálnunk, ugyanis remek szemléltető – vagy éppenséggel elrettentő – példa arra, ahogyan

járó fizikai leépülés komor pillanatképei („Nem tudok aludni, mert haldoklom!” – csattan fel egy helyütt az apa, nem sokkal azután, hogy a szerző egy feszélyezően érzékletes mondat során kivetette vele kényelmetlen műfogsorát), és ha mindez még nem volna elegendő a depresszív atmoszférához, a családi fényképeket nézegető anya emlékeiben a holokauszt múlni nem akaró traumái is felsejlenek. Látszólag minden adott tehát ahhoz, hogy igazolást nyerjen a végzetes végkifejlet azon sokunkban tagadhatatlanul ott lappangó – vagyis *a priori* elvárás-ként valamelyest már a szöveget megelőzően is érvényesülő – akarása, amiről a tíz évvel későbbi *Pnyin professzor* elbeszélője az alábbi lényeglátó jellemzést adja: „Vannak, akik gyűlölik a happy endet. Én is. Becsapottnak érezzük magunkat. Végtére is a pech a lelke mindennek. A végzetet nem tartóztathatja fel forgalmi dugó. Hiszen a gonoszság a dolgok rendje. A lavina, amely lezúdultában hirtelen megáll néhány néhány méterre az ijedten gubbasztó falutól, nemcsak következetlenül viselkedik, hanem etikátlanul is.”⁹

A *Jelek és jelképek* ezen baljós útját bejárva az olvasó így végső soron maga mondja ki a szerencsétlen főszereplőre a halálos ítéletet – és ezzel egy tipikus nabokovi hurokcsapdába sétál bele. Amennyiben ugyanis a fentebb taglalt, felfokozott szenzibilitást ezen a ponton saját értelmezői tevékenységünkre is kiterjesztjük (márpedig véleményem szerint valahol itt kezdődnek az elbeszélés valódi tanulságai), úgy rá kell döbbernünk, hogy a szöveg legapróbb részleteire fókuszáló érzékenység dacára valójában tökéletesen érzéketlenek maradtunk az elbeszélésben feltáruló, nagyon is mély emberi tragédiák iránt – vagyis lényegében megisméltük a *Jelek és jelképek* egyes mellékszereplői által gyakorolt joviális kegyetlenséget: az elmeegógyintézet ápolónője például „derűsen” számol be a szülőknél fiúk kudarcot vallott öngyilkossági próbálkozásáról, egy orvos pedig a „találékony mesterműveként” méltatja a kísérletet. Bármennyire is bevett vélekedés Nabokov kapcsán, hogy hangsúlyosan művi prózavilágaiban involváltan részt venni, papírmásé-karakterei iránt empátiát érezni lehetetlen (hogy ez dicséret vagy elmarasztalás-e, az nézőpont kérdése), a fenti példa is jól mutatja, hogy a helyzet azért nem ilyen egysze-

Nabokovnál minden mindennel összefügg, vagyis még egy első olvasatra könnyedén csak járulékos elemnek gondolható mondat is megannyi mögöttes allúzióval terhelt, és ennek teljes kibogozása túlzás nélkül mondható sziszüphoszi feladatnak. A szöveg kontextusán belül a haldokló fióka képe az elbeszélés más madár-utalásaihoz kapcsolódva (ilyen például, hogy a rövid történetben előforduló kevés név közül háromban is [Mrs. Sol, Szolovejcsik, Szolov doktor] ott visszhangzik az orosz *szolovej*, vagyis fülemüle szó) tekinthető úgy, mint ami duplán előrevetíti a fiú esetleges elhalálózását, hiszen később megtudjuk róla, hogy – az egy helyütt felelevenített 1930-as Nabokov-regény, a *Luzsin-védelem* hasonlóan rögeszmés hőiséhez hasonlóan – az ablakon kiugorva akart véget vetni életének [„és sikerült is volna neki, ha egy féltékeny betegtársa nem hiszi azt, hogy repülni tanul, és nem lép közbe.” (424.)], valamint „hatévesen csodálatos, emberkezű, emberlábú madarakat rajzolt” (427). Túl azon, hogy ez utóbbi mozzanat akár a fiú destruktív törekvését egy pozitív transzformáció vágyaként értő olvasat irányába is elindíthat, egyúttal már a mű világán túlra, a szerzői életrajz irányába is mutat: mint az jól ismert, Nabokov korai műveit – az emberarcú mitológiai madár után – Szirin álnéven publikálta, ezzel pedig rögtön adódnak a túláradó fantáziájú főszereplő és teremtője közötti (részben persze parodisztikus) párhuzamok. Hasonlóan szerteágazó jelentéstartalommal bír a *Jelek és jelképek*ben máshol is visszaköszönő pocsolya, ami Nabokov néhány évvel korábban írt, nem mellesleg a szülői gyászról (is) szóló antiutópiája, a *Baljós kanyar* legfontosabb, a másvilághoz kapcsolódó motívuma, valamint... de nem, egy lépést se tovább! A megszállott szövegelemzés hatására már így is túlságosan mélyre süppedtünk a lábujgyetek zavaros ingoványában, próbáljunk meg inkább visszatérni központi gondolatmenetünk szem elől tévesztett csapására. Főszövegbe fel!

⁹ Vladimir Nabokov: *Pnyin professzor* (Ford.: Zentai Éva, Magvető, 2005, p. 26.).

rú. Arról van ugyanis szó, hogy miközben *Jelek és jelképek*ben a szerző a legkülönbébb elterelő taktikákat veti be annak érdekében, hogy ne támadjon bennünk automatikus részvét (hiszen mint azt említett esszéjében is írja: „A legrosszabb, amit az olvasó tehet: azonosul a könyv valamely szereplőjével.”¹⁰), legfőképp tehát azzal, hogy figyelmünket a motivikus összefüggések felé irányítja (de ugyanilyen funkciót tölt be például, hogy a beteges és elesett apafigura egy szerencsétlenkedő, Beckett tollára méltó *clown*), fortélyos kerülőutakon keresztül végül azonban mégiscsak etikai állásfoglalást provokál ki, ami azonban már nem valamilyen reflektálatlan reakció lesz az olvasó részéről (Nabokov tudhatóan visolygott az ilyen ösztönszintű megnyilvánulásoktól), hanem egy intellektuális játékon keresztül megszűrt, tudatosá tett erkölcsi válaszlépés – az a valódi részvét, ami a szépség mellett a legközelebbi pontot jelenti, ameddig csak a művészet meghatározásában eljuthatunk, mint azt Nabokov *Az átváltozásról* írt remek értekezésben olvashatjuk.¹¹

Mindazonáltal a *Jelek és jelképek* megadja a lehetőséget az ómenektől (meg)vezetett olvasó számára, hogy fentebb ismertetett „gyilkosságáért” vezekelhessen. Hiszen a halál csak az egyik oldala annak az érdemnek, amelyet a világirodalom legfurfangosabb bűvésze táncoltat ujjai között, csak néhány röpké pillanatra felmutatva a megbabonázott közönségének: hosszasan sorolhatnánk azokat a Nabokov-írásokat, amelyek cselekménye az elkerülhetetlennek tetsző és jellemzően valamilyen katasztrofális baleset, betegség, krimibe illő eltervezett emberölés, vagy éppen spontán szuicidum formájában lesújtó elmúlás irányába gravitál, mindazonáltal ezek a szövegek legalább ennyire a színre vitt pusztulással és kegyetlenséggel szembeni ellenállás, az öntörvényű művészi alkotás (meta)történeteiként is működnek. Az eddig jobbra csak prózai köntösbe bújtatott nekrológnak gondolható *Jelek és jelképek*ben szintén ott bujkálnak egy ilyen reménytelibb olvasat szétszórt építőelemei: az elbeszélés elején például két leplezett utalás is történik Ábrahám és Izsák történetére (említésre kerül egy Isaac nevű rokon, valamint megtudjuk, hogy a házaspárt már idősebb korukban érte a gyermekáldás), ami arra engedhet következtetni, hogy az eddigi várakozásainkkal ellentétben a történet végén a fiú valamilyen formában talán mégis megmenekülhet, csak éppen a halált megakadályozó – vagy legalábbis megváltássá szublimáló – intervenciót ezúttal nem valamilyen írói avatár végzi el, mint történik az például a *Baljós kanyar* befejezésében, hanem az olvasónak magának kell megtennie. Ehhez pedig az elbeszélés korábban idézett befejezése már önmagában több támpontot is adhat: kétszer is felbukkan itt például a „születés” szó (*birthday, birthmark*), az apa borostás arcán még utoljára, haloványan felsejlik a távollévő fiú személye (akire egy korábbi leírás szerint szintén a borotvátlanlanság jellemző), a lekvárok megnevezése és az almadzsem pedig profán Édenkert-parafrazisként akár az elvesztett boldogság eljövendő megtalálását is szimbolizálhatják. Ennek szellemében az utolsó két bekezdésben szembeötlővé váló körszerűség (O betű, nulla, tea körző lötyögtetése) már nem csak egzisztenciális zéruspontként, a főszereplő halálaként válik olvashatóvá, hanem a visszatérés, az újjászületés szimbólumaként, a rettegéstől és bánattól szétszakított család (ebben vagy egy másik életben történő) újraegyesülésének ígéretként is – vagyis ha úgy tetszik, egy menekülést jelentő kiskapuvá válik a saját téveszméinek rabjává lett főhős számára, aki az elbeszélő szerint valójában csak „lyukat akart hasítani világán, hogy kiszökjön rajta.”¹²

¹⁰ Nabokov, 1995, p. 255.

¹¹ Vladimir Nabokov: *Franz Kafka* (ford.: M. Nagy Miklós, *Nagyvilág*, 1995/1–2., pp. 109–128.)

¹² Nabokov, 2015, p. 424.

Mindezek tükrében tehát a *Jelek és jelképek* legutolsó sorában lényegében maga Vladimir Nabokov várakozik a vonal másik végén (ki tudja, a szüzsé szintjén talán egy Bladvak Vinomori nevű unatkozó telefonbetyár alakjában – a szerző fanyar humorától ez sem volna idegen), soha véget nem érő hívása pedig a mindenkori olvasónak szól, akit közös teremtésre invitál – az pedig, hogy az így világra hozott értelmezés éppenséggel a főhős temetésébe torkollik, avagy sem, végső soron jelentéktelen részletkérdés. Mert ami igazán számít, hogy az elbeszélés számtalan rejtekútja közül bármelyikben induljunk is el, végül mindig ugyanahhoz a talán triviálisnak tetsző, de a gyakorlatban mégis oly sokszor elfeledett szemiotikai revelációhoz kell eljussunk – hogy a jelképekké tett jelek forgataga mögött nem létezik egyetlen ki zárólagos jelentés. Ahogyan a sokat idézett karkai aforizma is szól: „Te vagy a feladat.”¹³ Miközben tehát az elhivatott Nabokov-olvasónak részben hasonulnia kell az elbeszélés fanatikus befogadó-alteregójához, hogy egyáltalán bebocsátást nyerjen a komplex szöveg mélyrétegeibe, ezt követően muszáj meghúznia a határvonalat a kreatív kíváncsiság és a túlhajszolt értelmezés követelőző tébolya között: a *Jelek és jelképek* mániákus hermeneutájának tortúrája megszívlelendő figyelmeztetés az olvasók azon típusa számára, amely a sajátjától eltérő megközelítések iránti nyitottságról és párbeszédkészségről lemondva „a normális tudat számára végképp hozzáférhetetlen lett”¹⁴, lévén „magát sokkal intelligensebbnek tartja másoknál”¹⁵. Mert az önmaga örömeért folytatott szövegelemzés lényege az irodalmat eleve név tévő újraolvashatóság, a jelentésvariánsok szabad burjánzásának fenntartása, viszont a valamiféle abszolút érvényű igazságot követelő, a textus végleges lezárására törekvő analízis épp ezt a termékeny többértelműséget igyekszik eliminálni („*Aminek nincs neve, az nem létezik*. Sajnos mindennek volt neve.”¹⁶ – konstatálja a *Meghívás kivégzésre* főhőse környezetének leírások uralta, lelketlen lidércletét), és ez a misztikát megszüntetni vágyó racionalizálási hajlam Nabokov szerint épp olyan megbocsáthatatlan obszcenitás, intellektuális köpönyegbe bújtatott *posloszty*, mint az általa olyannyira megvetett, az individuális sorsokat általános szimbólumokra redukáló freudizmus.

A legtöbb tehát, amire a *Jelek és jelképek* mérhetetlenül gazdag szövegében lelhetünk, paradox módon a lemondás – vagyis alázat a kifürkészhetetlen titokkal szemben, amely körül színpompás kártyavárakként épülnek fel és omlanak le a szerző törékeny mikrovilágai, és amit teljességgel megérteni nem, legfeljebb megérezni lehet: bizsergő gerincünkkel, borsódzódó hátunkkal. Bármennyire is igyekezzünk tehát esendő szavainkra lefordítani azt az egyedülálló élményt, amit az ezekben a művekben való kószálás jelent, valami mindig ki mondhatatlan marad – és ez így is van rendjén. Ezzel a sokszor kétségbeejtőnek tűnő, de valójában nagyon is megnyugtató lezárhatatlansággal, egyúttal saját határaival kell megbékélnie Nabokov olvasójának ahhoz, hogy nyugodt szívvel, önelégültséget és önmegvetést hátrahagyva léphessen ki a *Jelek és jelképek* magával ragadó hermeneutikai pokolköréből, és visszatérjen oda, ahol – a *Meghívás kivégzésre* felejthetetlen zárszavát idézve – a „hozzá hasonló lények léteznek”.

¹³ Franz Kafka: *Az én cellám* (Ford.: Halasi Zoltán, Európa Könyvkiadó, 1989, p. 12.)

¹⁴ Nabokov, 2015, p. 427.

¹⁵ Nabokov, 2015, p. 424.

¹⁶ Vladimir Nabokov: *Meghívás kivégzésre* (Ford.: Bratka László, Európa Könyvkiadó, 2007, p. 23.) Kiemelés az eredetiben.

Egy szegény fiú eszmélete

KABDEBÓ LÓRÁNT BESZÉLGETÉSE ORBÁN OTTÓVAL*

Két lényeges dolgot elfelejtettem mondani a múltkor. Mind a kettő többszörösen is fontos, mert föl-fölmerül az írásaimban is, és mind a kettő, hogy hajdani egyik beszélgetésünkre utaljak vissza, sorsfordítónak is mondható. Több értelemben is. Egyébként ez is valahogy mélyen jellemző az emlékezésem természetére: igen fontosak ma is számomra, mégis szinte véletlenül és csak utólag jutnak eszembe. Az egész gyerekkori világgal úgy vagyok, mint-hogyha minden egyes emlékfoszlányt valamilyen mélytengeri búvárkodás során kellene kiemelni. És megint csak azt tudom mondani, amit már korábban mondtam, hogy az összefüggő látomás, ami össze tudná építeni ezeket az elemeket, az hiányzik, maga az emlékezés mechanizmusa ezért ilyen tökéletlen. Töredékes.

Az első emlék. Valamikor 1942 – talán még inkább '43 – nyarán lehetett, mert már bombázták Magyarországot. De még annyira béke volt, hogy engem elküldhettek nyaralni valamilyen parasztcsaláddhoz Hercegfalvára. Ma már másképp hívják¹, valahol a Duna mentén, Paks

* Múltidézés? Kulcs a jelenhez is! Költészet, amely elvezet a valósághoz, és valóság, amely költészetet szül.

Aki Magyarországot meg akarja ismerni, vegye kezébe Orbán Ottó összegyűjtött költeményeit. Költői világának a hazai valósággal kapcsolódó mozzanatait sikerült korábban drámai erővel jelezni egy beszélgetés során. Csodálatos szinopszisra sikeredett a Gyökér a földben című verséről készített rádiós beszélgetésem. Annak a sorozatnak volt ez a része, amely Költészet és valóság címmel 1981 és 1983 között a Magyar Rádióban hangzott el. Felvillant egy emberi sors, amely átfogta a magyar társadalom különböző rétegeit és irodalmunk majd minden neuralgikus pontjára rávilágított. Az elbeszélte mozzanatok éppen azokban a huszadi századi történelmi helyzetekben kezdtek működésbe lépni, amelyek kompozitumunkat a világtörténelem sorsdöntő eseményeivel is összekötötték. Kiderült, hogy mindezek életének, és ebből következően költészetének is meghatározó tényezőivé váltak. Olyan költői életmű született irodalmunkban, amely nemcsak egy nagyjelentőségű költő életéről vallhatott, de szembeállított hazánk és a nagyvilág sorsfordító eseményeivel. Orbán Ottó, a magánember megszenvedett érte, és gyönyörítasan mindezt tudomásul is vette. A túlélés megszállottja lett. Humorral tekintve megpróbáltatásaira – miként ezt maga is megjegyezte. Ezzel a fekete humorral figyelve és értelmezve világát, érvényesen költészeté tudta alakítani az életében egymásra épülő drámai mozzanatok. Interjúnk ennek az emberi és költői küzdelemnek a feltárására törekedett. Mindkettőnkben tudatosodott, hogy a rádiós beszélgetésben elmondottakat egy teljes életműinterjúban kell kibontanunk. Végül a Petőfi Irodalmi Múzeumtól búcsúzóban, mielőtt a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem professzori székét elfoglaltam volna, elkészítettük a kilenc részes beszélgetést. Mindketten tudatában voltunk, hogy „– Ezt úgy is meg köll írni. – Ez világos.” Rajta is van az utolsó szalag végén a záró szavainkban. Ahányszor találkoztunk, figyelmeztettük egymást adósságunkra. Sajnos, ma már, amikor a Magvető kiadó publikálásra készíti elő a szöveget Orbán Ottó nyolcvanadik születésnapja alkalmából, már csak én igazíthattam, a magam nyolcvanadik évében, olvasható formájúra az 1987-1988-ban szabadon fogalmazott mondatokat, a szöveghez a lehető legteljesebb formában ragaszkodóan. Vigyázva, hogy pontosan jusson érvényre a műben vívódó eszme. Aki a „nyersanyagra” is kíváncsi, a Petőfi Irodalmi Múzeumban a hangfelvételt is, annak gépiratát, sőt a gépiratnak minden dadogásunkkal összehallgatott és megigazított szövegét is elérheti. *(Kabdebó Lóránt)*

¹ Nagyközség Fejér megyében, a Dunaújvárosi járásban (Dunaújvárostól nyugatra), mai nevén: Mezőfalva. A ciszterciek alapították 1811-ben Herczegfalva néven. A Mezőfalva nevet 1951-ben kapta, politikai megfontolásból. A település honlapja szerint: „a névváltoztatási kezdeményezés az eredeti név

vidékén lehetett. Gyerekkoromat szinte egy szobába, vagy legalábbis egy házba zárva töltöttem el, kőfalak és bútorok között, és a legszabadabb térség, amire kikerültem, az a közeli játszótér volt vagy a Duna-part. Ez a hercegfalvai nyaralás, ez volt az első igazi nagy természetélményem, mutatis mutandis, ez valami olyasmi lehetett, mint a Dylan Thomasnak a természetélménye². Nekem az a falu, az udvar, az állatok, a libák, a libaúsztató, a lovak, a szekér, mindez olyan volt, minthogyha valami indiai dzsungelben, Kipling Dzsungel könyvének a világában sétálnék. Hihetetlen nagy szabadságélményt jelentett. Tele színekkel, szállal, nyárral. Úgyhogy ezért volt olyan megdöbbentő, ami ott történt az egyik délelőtt. Kimentem a kapun, és a kövezetlen, poros utcán, egy gyalogjárófélén elkezdtem cél nélkül kóborolni. Tulajdonképpen azt hiszem, hogy kiszöktem az udvarról. Néhány, nálam nem idősebb gyerek ült valamelyik kapu küszöbén, majdnem a földön. És amikor elmentem mellettük, akkor az egyikük leköpte a lábamat, és azt mondta, hogy „büdös zsidó”. Én két dologra emlékszem, hogy a lábamon csurog a nyál, és hogy nem értem a dolgot. Nem értem, hogy mi történt. Azt tudtam, hogy nem valami jó, de tulajdonképpen nem is tudom pontosan, akkor én mit tudtam magamról. De hát ha valami voltam, akkor az agyamig valami olyasmi jutott el, hogy én római katolikus vagyok. De annak se volt semmi jelentősége a számomra. Az az volt, hogy vasárnap templomba kellett menni, és ott mindenféle hókuszpókusz történik.

– De az, hogy zsidó, azt tudtad, hogy mi?

– Ezt nem tudom megmondani. Azért nem tudom, mert ma már nyilvánvalónak látszik, hogy kellett tudnom. De ahogy én erre vissza tudok emlékezni, erre a jelenetre, azt hiszem, hogy nem tudtam. Tudtam, hogy valami, amit velem azonosítanak, valami, ami rossz, valami, amit én nem tudok magamról. Hogy mondjam? Megint az volt, ami gyerekkoromból annyiszor visszatérő emlékképem, hogy bénán és értetlenül állok ebben az édeni napsütésben egy olyan tájon, ami nekem maga a mese és a szabadság volt, és ennek a közepén áll egy gyerek, és a lábán csurog egy kópés. Abban érzem ezt ma is meghatározónak, hogy valahogy ilyen mélységig ment az, hogy a jó és a rossz együtt, hogy velem mindig ez történt, hogy a gondolkodásom már a kezdet kezdetén valami ilyesmire állítódott be anélkül, hogy ezt különösebben szándékoltam volna. Azt kell mondanom, hogy ennek az érzéki élmény-ereje többet jelentett és tartósabb volt számomra, mint az, amit én abból akkor értettem. Itt valami olyasmit értettem meg, amit akkor még ésszel föl sem foghattam és nem is fogtam föl.

Hasonló jellegű a másik élmény, noha ezt úgy is mondhatnám, némiképpen ideologikusabb természetű. Ez már '44 nyarán történik, azt hiszem. Anyám elvisz a Bazilika akkori plébánosához, mint katolikus anya a katolikus gyermekét, hogy próbálja meg ennek az ártatlan kis gyerekeknek – ez az ő fogalmazása – az édesapját visszahozni. Én tulajdonképpen magára a beszélgetésre, a részleteire nem nagyon emlékszem. A dialógusokat ugyan pontosan őrzi a memóriám,

visszaszerzésére napjainkban is tart”. (Forrás: http://www.mezofalva.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=29&Itemid=33; letöltve: 2016. március 4.)

² Ez az élmény, nemcsak Orbán természetélménye, hanem annak Dylan Thomas műveivel való összefüggése a leglátványosabban talán a *Zöld ország* című Orbán-versben köszön vissza (erről maga számol be Lator Lászlóval – éppen e vers kapcsán – készült beszélgetésükben: „*Valósággal mellbe vágott, hogy itt /ti. Dylan Thomas Fern Hill-jében – Ny.G.Á./ a haldoklás és a zöld szín egymás mellé kerül. Mintha egy kinyilatkoztatást éltem volna át... Hirtelen kinyílt előttem az intézet világa.*”) Lator László – Orbán Ottó, *Orbán Ottó: Zöld ország* in Domokos Mátyás – Lator László (szerk.), *Verskről, költőkről*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982, 333–348.

bár inkább azokra a kulcsmondatokra, amik valóban jelentősek, azokra emlékszem. De ennél lényegesebb a helyszín. '44 van, tehát én nyolcéves vagyok. Egy kerek asztal, aminek a két oldalán állunk, a szemem magasságában egy csipketerítővel van letakarva. Mi az ajtó felőli oldalon állunk, anyám mellett jobb oldalon én, szemközt velem, háttal két nagy, szárnyas ablaknak áll a pap. Az ablakon dől be a fény, a pap arcát nem is látni, mert az ellenfényben csak egy fekete árnyékot látok. A Nádor utcában lakunk, és ez a Szent István téri plébánia. És a mondatra emlékszem, hogy anyám azt mondja, hogy „a Jézus szerelmére, segítsen rajtunk a tisztelendő úr!”. Amire a fekete árnyék azt mondja, hogy „lányom”, és a többire nem emlékszem, a többi csak egy monoton szöveg, aminek az értelmét pontosan értem, noha nem tudom követni szóról szóra. Az értelme az, hogy rajtam kívül álló erők, rajtunk kívül álló, nálunk nagyobb erők – azaz, hogy nincs segítség. Az egész jelenet kísértetiesen hasonlít egy Fellini-filmnek a helyszínére, a bevilágítására. Még emlékszem arra, hogy megyünk le a lépcsőn – aztán eltűnik ez is ebben a fényességben, ami tulajdonképpen olyan közel van a sötétséghez.

– *Dante Pokla és Kafka Kastélya volt egyszerre számodra ez a ház, amiben átéltétek, sőt túléltek Budapest ostromát.*

– Az első élményem az, hogy itt vannak az oroszok. Ez megint egy látomászerű jelenet, de ebben semmi látomás nincs, ez valójában megtörtént. Az ostrom hetei alatt amilyen katonai alakulat arra haladt, az megszállt ebben a házban. Majdnem a Duna mellett, mégsem volt teljesen kinn a parton, közel is volt a Dunához, mégis valamennyire védett is maradt. Az átvonulók a lakásban a bútorokat darabokra törték, használhatatlanná tették. Már nem kellett volna a pincében lakni, ezért mégsem lehetett visszaköltözni a lakásba. Én fölszöktem persze a pincéből, valamit keresgélhettem ott, amikor egyszer csak az előszobaajtót, ami csak be volt támasztva, berúgja egy – ahogy ma visszagondolok, nyilván holtfáradt – orosz katona. Az előszobaajtóval szemben volt egy nagy, majdnem földig érő tükör, ami csodálatos módon, a darabjaira széttört lakásban épségben maradt. Ahogy ezt később rekonstruáltam, az történhetett, hogy egy kormos képű, a fáradságtól félig eszméletlen katona berobban egy lakásba, és szembe találja magát egy holtfáradt, kormos képű katonával, akiről azt hiszi talán, hogy német, mindenesetre az első reflexe az, hogy kapja a géppisztolyt és rálő a katonára, azaz saját magára. Én még látom ezt így félszemmel, ahogy ott áll nem a szoros katonakabátban, hanem valamilyen lebernyegszerű köpenyben, és záporzik rá az üvegcserep, mintha egy vízesés folyna végig rajta. Miközben a másik ablakon már ugrom ki a gangra, és futok le a pincébe, ahol anyám később jól fölpofoz.

Ott láttam először katonanőt: egy orosz katonalányt, nem tudom, milyen idős lehetett, akkor nekem minden összezavarodott, egy fiatal, szőke, pirosposzsgás, egészséges fiatal nő lehetett.

És volt egy kedvenc játékom, egy mackó. Egy páncélkocsi féleség, amin volt valami fegyver is, be tudott farolni az udvarra, és valahogy ennek az orr-részen ült a mackó. Én addig nyavalyogtam érte, míg a nők közül valaki halált megvető bátorsággal lement, és visszahozta a mackót. Máiig megvan, mind a két lányom játszott vele, most a mackó negyvenvalahány éves, és a fülét tíz évvel ezelőtt vissza kellett varrni, immár nem tudom, sokadszor.

Aztán elindult a béke. Hogy ez pontosan hogy történt, hogy nem, erre nem emlékszem. Ekkor történt az, hogy jöttek az első hírek apámról, ahogy szokás, az, hogy megmenekült, az, hogy meghalt, aztán egyre sűrűsödtek azok a hírek, hogy meghalt, majd végül nagyjából kiderült az a rémtörténet, amit már elmondtam.

Valahogy aztán fölkeveredtünk a lakásba. De nincs mit enni. Emlékszem a sűrűsödő és egyre reménytelenebb felfedező útjaimra, hogy a spájzban vagy valamelyik fiókban valamilyen eldugott ehető valamit találjunk. Egyszer egy zacskó sütőporra bukkantam, ami csemegének számított. De mindig éhes voltam, mindnyájan éhesek voltunk. És ez eltartott '45 májusáig. Ekkor hirtelen az a lehetőség adódott, hogy kikerülhetek Zugligetbe, ahol van valami egyházi intézet³, nem is tudtam akkor még pontosan, hogy mi is az.

Ezzel életem egy új fejezete kezdődik, amihez előjáróban be kell mutatnom, ki volt az, aki ezt a helyet szerezte nekem. Rákosi Zoltánról⁴ lesz szó, aki nevezetes szereplője ennek az időszaknak. Nekem egyébként az unokatestvérem, apám nővérének a fia, zseniális, de félbold ember, akiben a zsenialitás valahogy túl sok irányú volt ahhoz, hogy ezt maga rendben tudja tartani vagy valami felé irányítani tudja, és föltehetőleg ennek a sok irányú zsenialitásnak a következtében volt örökösen lobbánékony, a köznapi érintkezésben némiképp összeférhetetlen, és a valóság érzékelésében pedig eléggé különös és meghökkentő. Nem köznapi. Nagyon rokonszenves volt az a lázadó meg nem alkuvás, ami sugárzott belőle, de bizonyos idő után, aki közel volt hozzá, az kénytelen volt tapasztalni ennek a romboló hatását. Nemcsak abban, hogy legendásan összeveszett korábbi barátaival. Tulajdonképpen mindenkivel, és később, amikor külföldre került, akkor külföldön is összeveszett mindenkivel. Aztán kibékült. Nagyon szangvinikus, hullámozó érzelmi életű ember volt. Végül is ez a sokfajta zsenialitás, ami nem az én túlzásom, hanem csakugyan rendkívüli képességét jelölte, nem tudott valami magához méltó munkában maradandó formában testet öltetni.

– *Mi volt a foglalkozása?*

– Hacsak nem tekintem annak az én életemet és a mindannyiunk életét, akik ebben az intézetben voltunk a növendékei.

Az élete kész kalandregény. Nem mondok el mindent, csak néhány jellemző dolgot róla mégis, hogy látni lehessen, hogy miféle ember volt. Szakjára nézve bölcsész, ha jól tudom,

³ A Gaudiopolis gyermekköztársaság volt a zugligeti Pax gyermekotthonban, 1945 és 1950 között. Az alapító Sztehlo Gábor; a köztársaság első államfője: Szőke Balázs, miniszterelnöke Keveházi László, a kultuszminisztere Horváth Ádám volt. Weiss Manfréd családjának egyik rokona segített és a zugligeti villáikat ajánlotta fel a menekülteknek. A nagyobbak a Budakeszi út 48-ba, a „Farkastanyára” költöztek, a kisebbeknek a szomszédos épületekben rendezték be az úgynevezett „Fecskefészket”. Az eleinte csak fiúkat befogadó intézmény idővel koedukálttá vált, létszáma 7-800 főre nőtt. A gyerekek szervezték kulturális programjaikat, könyvtárat alapítottak, szakmát tanulhattak, önkéntesen dolgozhattak is. Saját külön fizetőeszközük is volt (Gapo-dollár). A gyermekköztársaság saját alkotmánnyal és törvényekkel is bírt. Sem az egyház, sem a magyar állam nem támogatta, kizárólag a Nemzetközi Vöröskereszt. A köztársaságot 1950-ben államosították, felszámolták.

⁴ Rákosi Zoltánnal kapcsolatban (s ez az Orbán által elmondottak fényében nem is meglepő) csak nagyon kevés jól dokumentált életrajzi adat található meg (nem összekeverendő a Magyar Életrajzi Lexikonban szereplő (1885-ben született) Rákosi Zoltán íróval). Sztehlo Gábor így ír róla *Isten kezében* című könyvében: „Szőke Balázs hozta régi Eötvös kollégiumbeli társait, így került hozzánk Rákosi Zoltán, Vargha Balázs, és Deme László”, Horváth Ádám pedig mint „a tragikus módon Olaszországban elhunyt irodalomtörténész”-t említi.

Sztehlo Gábor: *Isten kezében*, II. kiadás, A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1986, 195. Horváth Ádám, „Sztehlo Gábor kisugárzásának fertőzőttjei vagyunk!”, evangélikus.hu (Magyarországi Evangélikus Egyház), http://archiv.evangelikus.hu/aktualis_2009-2011/interju/horvath-adam-2011sztehlo-gabor-kisugarzasanak-fertozottjei-vagyunk-2011, letöltve: 2016. ápr. 14.

német és magyar szakos tanárnak készült az Eötvös kollégiumban. Szerepel sok mindenütt. Tudtommal Sötérnek a *Fellegjárásában* is legalábbis valami köze van az egyik alakhoz, nem tudom pontosan megmondani, melyikhez. Szerepel Veres Péternél.

– *A ti időtökben már meglelt ember lehetett.*

– Nálam húsz évvel idősebb, tehát amikor én vagyok nyolc meg kilenc, akkor ő huszonnyolc, huszonkilenc. Nekem persze nagy felnőtt. Az ostrom körüli időszak életének a pikareszk regénye. Azt hiszem, hogy ő talán zsidónak számított, lényeg az, hogy abban az időszakban, amikor már minden összezavarodott, akkor neki volt egy rend katonaruhája, volt egy katonasapkája, volt egy puskája, és föltehetőleg valami papírjai is voltak, és ehhez volt egy nagyon mutatós, magyaros bajusza. Ezzel ő egész fantasztikus dolgokat csinált. Keresztury Dezső feleségétől hallottam még valamikor az '50-es évek elején, hogy állítólag Básti Lajost, akit Kereszturyék bújtattak, vagy valami közük volt ahhoz, hogy Básti hol dekkoljon, át kellett a város egyik végéből juttatni a másikba, és ez a Zoli unokatestvérem volt az, aki ezzel a mutatós bajuszával, a puskájával és a katonaruhájával kísérte át mint rabot, hogy biztonságban átérjen. De akkoriban is előjött ez a konspirációra meg a belátásra egyáltalán nem alkalmas természete. A Rókus kórház elé – ez már a nyilas idők legsötétebb időszakában volt – hullák voltak kirakva a kórház elé, és valamelyik női holttestnek a lábára rajzszöggel oda volt erősítve egy kockás lapra kézzel írott cédula, hogy ez egy zsidó. Amire az unokatestvérem megállt ott, és elkezdett hóbörögni, hogy ez gyalázat. Egészen addig, amíg az arra járó nyilas járőr bevitt a kapu alá és – bajusz ide, bajusz oda – keresztüllőtte. Ő ott összeesett, aztán jöttek valakik, mindig, amikor történt vele valami, akkor az Úr angyala ott volt, és valami segítség mindig történt. Lényeg az, hogy bevitték a Rókus kórházba, ahol Deme Sarolta, aki a nyelvész Deme Lászlónak a húga és a dramaturg – már meghalt – Deme Gábornak a nővére volt ápolónő. És ő vagy ismerte már korábról, vagy csak a történetét tudta, hogyan került oda a kórházba. Lényeg az, hogy a járőr később tudatára ébredt annak, hogy ez a dolog talán nincs elintézve, visszament és kereste a katonát vagy a hulláját a kapu alatt, nem találta, erre jött a kórházba, és a betegek közt kereste. Unokatestvérem annyi vért vesztett, hogy fehér, meszesen sápadt volt, úgyhogy egyszerűen ráhúzták a lepedőt, és azt mondták, hogy meghalt, és amikor lehúzták róla a lepedőt, akkor csakugyan úgy festett, hogy halott, és ott hagyták. Így úszta meg. És ez a történet, ez valahol Veres Péter naplójegyzeteiben is szerepel⁵, olvastam, csak nem tudom a pontos lelőhelyét.

Úgy is mondhatnám, hogy egy humanista krakéler volt. Emellett egy érzékeny, költészeti, festészeti, irodalom iránt természetszerűleg mélyen érdeklődő ember. Valahogy egy tanári állást kapott ebben az intézetben, aminek manapság elég nagy híre lett. Televíziós dokumentumfilm is készült róla⁶. Sztehlo Gábornak⁷, az evangélikus lelkesnek a gyermekmentő akciójából egy intézetté szilárdult nevelőotthonáról van szó.

⁵ „Majd jó későn, talán már déltájban jön hozzám Ilona asszony kissé kétségbeesetten: Rákosi Zoltánt lelőtték a nyilasok... (...) Márpedig nekem, hacsak mint tétlen megfigyelőnek is, tudomásom van a Somogyi Imréné, Gáncs Pistának és Rákosi Zoltáné akcióiról, kerülni kell hát minden olyan találkozást, ahol ezek szóba kerülhetnének.” (Veres Péter, *Az ország útján. Önéletírás 1944–1945*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1965, 135-137.)

⁶ Orbán itt Szántó Erika és Schulze Éva 1985-ös dokumentumfilmjére (*A gyermekmentő*) utal, melynek alapján nem sokkal jelen beszélgetés elkészülte után tévéjáték is készült *Gaudiopolis – In memoriam*

– Nekik a front előtt is volt kapcsolatuk?

– Nem, ez két külön dolog volt. Állítólag az unokatestvérem részt vett sok ilyenekben, mint ez a Básti utaztatása is volt, noha én erről különösebbet nem tudok, de mindez egyszerűen a természetéből következett. Miközben, gondolom, neki magának is folytonos életveszéllyel kellett szembenéznie, hiszen nem lehetett legális dolog az ő mászkálása Pesten. Hogy ők hogy találtak egymásra, Sztehlo és Rákosi Zoli? Ezt nem tudom. Valószínűleg arról lehetett szó, hogy az effektív mentés idején, '44 végén egyszerűen az volt a kérdése Sztehlónak, hogy valamiféle felügyelet legyen a gyerekek mellett, legyen velük valamely felnőtt. Amikor elkezdődött a békés időszak, akkor valamilyen módon meg kellett indítani ott is az életet, ehhez nemcsak felügyelőik meg szárazdajkáik kellett, hanem tanárok is. Valamiféle iskolai életet is el kellett indítani, és nyilván így kezdtek keresni tanárokat, és természetesen fiatal emberek voltak, akik elsősorban számba jöhettek. Így került oda valamikor '45 legelején az unokatestvérem, és az ő ötlete volt az, hogy engem is vigyenek oda. Ez annál is inkább sürgető volt, mert otthon nemcsak ennünk nem volt mit, anyámat, hogy úgy mondjam, ízzé-porrá zúzta a háború.

– Ő dolgozott az ostrom előtt?

– Ezt akarom mondani. Azok az emberek, akiket valahogy a saját társadalmi közegükben ért ez a rémség, ami a háború és az ostrom volt, azok is persze sokat szenvedtek, és azok is járhattak akár a megbolondulás határán, de anyám alól egyszerűen a földet rántotta ki a háború. A saját közegéből, a saját családjából, a saját társadalmi gyakorlatából már régen kiemelkedett – néhány éve, úgy értem –, úrinő lett belőle, ugyanakkor ennek semmiféle valódi háttere nem volt. Ez az egész operabérletes, könyvtáros életmód, ez részben valami természetes hódítás is volt, érdekelte a dolog, ugyanakkor semmiképpen nem bizonyulhatott olyan szilárd talajnak, hogy azon állva valamit átvészelhessen apám nélkül. Ők ketten együtt valahogy, valamilyen véd- és dacszövetség formájában ezt túlélhették volna épebb lélekkel. A lényeg az, hogy anyámnak igazából sem kereső foglalkozása, sem állása, sem pénze, sem háttere, sem igazi baráti köre, semmije nem volt. Úgyhogy ha az országnak az életet kellett újrakezdeni, akkor anyámnak azt mondhatnám, hogy újra kellett születnie. Ehhez én útban voltam. Nem a szeretet hiánya miatt, hanem ő egyszerűen a saját létezését sem tudta megoldani.

Sztehlo Gábor címmel. Ez utóbbi 1989-ben Európa-díjat kapott mint a legjobb televíziós film és megtekinthető online is a Nemzeti Audiovizuális Archívum weboldalán: <http://nava.hu/id/805490/> (Letöltve: 2016. márc. 7.)

Szántó Erika így nyilatkozik a dokumentumfilmről a *Szombat* – Zsidó politikai és kulturális folyóirat online felületén, egy Várnai Pál által készített interjúban, 2016 februárjában: „A film forró volt az aktualitástól. Demokrácia-modellről, egy gyerekköztársaságról szól. Schulze Éva barátommal és kolléganőmmel először egy dokumentumfilmet készítettünk, amelyet nagy sikerrel mutatott be a Magyar Televízió. A film egy Sztehlo Gábor evangélikus lelkész által vezetett gyerekköztársaságról szól, amely a háború utáni első tavaszon jött létre. A televízió keresztül meghirdettük, hogy a gyerekköztársaság lakói jelentkezzenek. A gyerekköztársaság lakói között voltak Auschwitzban megölt szülők gyermekei, csavargók, kallódó utcagyerekek, »osztályidegenek«, akikből Sztehlo egy nagyszerű, liberális szellemű közösséget formált. A téma nem hagyott nyugodni. Három évvel később elkészült a Gaudiopolis. Még ma is járok iskolákba és mesélek a tanulóknak Sztehlo Gáborról s a gyerekköztársaságról.” Szántó Erika, „Nem hiszek a kollektív bűnösségben” (Várnai Pál interjúja), *Szombat.org*, 2016. febr. 6.; <http://www.szombat.org/kultura-muveszetek/nem-hiszek-a-kollektiv-bunossagben> (Letöltve: 2016. márc. 7.)

⁷ evangélikus lelkész, a Gaudiopolis gyerekköztársaság létrehozója, alapítója (1909–1974)

– *Hány éves volt ő akkor?*

– Hát harmincvalahány, az időpontokkal mindig bajban vagyok, a saját életkoromat is úgy kell kiszámolnom. 1909-ben születtem, egyszerre fiatal és öreg ehhez az újrakezdéshez. Akkor kezdett el gépelni tanulni, de erre én már nem nagyon emlékszem, mert az első alkalommal, amikor ez lehetséges volt, elindultunk a Mancsi hídon⁸, ezen a pontonhídon az intézet felé. Nem tudom, meddig járt villamos, valahogy talán a Széll Kálmán térig, onnan már nem tudom, hogyan mentünk, talán gyalogoltunk a Budakeszi útig. Kivitt a Pax zugligeti gyermekotthonba, ahogy akkor ezt éppen hívták. Vagy a Jó Pásztor zugligeti gyermekotthonba. Ezt az intézetet nagyon sok néven nevezték. Az akkori központjába, ami ott volt, ahol a Budakeszi úton ma ezek a toronyházak vannak a másik oldalon. Szemben velük, az Árnyas úttól egy kicsit lejjebb, ma is egy fiúnevelő intézet van azon a telken⁹. Itt a történetünk némiképpen elválik. Hosszú hónapokon át nem nagyon mentem haza. Egyszerűen kalandos lett volna az út. Majd csak '46-ban kerültem haza, de az már egy kicsit más világ volt. Arra majd később térek rá. Én jó helyen voltam, és ő akkor elkezdte az új életét, mint dolgozó ember. Úgy emlékszem, hogy annyi segítséget kapott, hogy annál a vállalatnál vagy üzemnél, ahol apám tisztviselő volt, ott kezdett el dolgozni, vagy onnan szerzett neki valaki valami állást – ezt nem tudom pontosan. Hamarosan elhelyezkedett gépírónként.

Én meg ott maradtam az intézetben, ami nagyon ellentmondásos hely volt számomra. Amikor a dokumentumfilmet kezdte forgatni a televízió erről az egész ügyről, akkor eleinte nagyon húzódoztam, és nem is könnyen adtam be a derekam, hogy erről beszéljek. Mert egyszerűen az ügghöz és a Sztéhlo Gábor pályájához némiképpen méltatlannak éreztem azt, hogyha én erről őszintén beszélek. Az, hogy ez az intézet, ami az ő oldaláról nézve fantasztikus teljesítmény volt, majdnem minden gyerek az ő személyes ügyességének, bátorságának köszönhetette azt, hogy él. De ez a csodahely nekem valamiféleképpen Kafka Kastélya lett, benne az én emlékeimmel, az én töredékes múltammal, a feldolgozatlan és feldolgozhatatlan élménytömegemmel. Olyan körülmények közé kerültem, ahol a korábbi bánásághoz még valami más is járult, ezt nem tudom pontosan elmondani, inkább csak megérezkíteni tudom: amikor József Attila öcsödi idejéről olvastam, akkor mindenféle irodalmi párhuzam nélkül egyszerre fantasztikus módon éledt föl bennem a saját intézeti időszakom, és annak is az eleje. És ez nem az intézet vagy nem a Sztéhlo munkájának a minősítése, csak nagyon nehéz ebben a különbséget érzékelhetővé tenni.

Arra emlékszem, hogy bevittek valami hálósobába, ott állt a háló főnöke, egy óriás. Ma is él, bár azóta nem találkoztam vele össze – merő véletlenségből. Én akkor egy óriásnak láttam, – 8 éves voltam, ő 14 éves. Nekem felnőtt ember. És a vaságyak. Az egész közeg valami teljesen arcatlan, formátlan rémületet keltett bennem. Valami összeszorított fogú, nem is dac, hanem valahol az erőtartalékaim maradéka gondolta azt, hogy megint valami, amit túl kell élni.

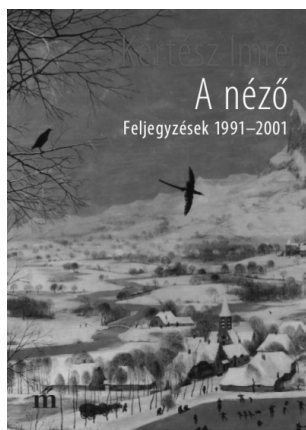
⁸ A Mancsi híd a második világháborúban lerombolt Margit híd helyére épített ideiglenes hajóhíd (pontonhíd) volt. 1946 májusára készült el, a Lukács fürdő kertjéből a szigeten át a Sziget (ma Radnóti Miklós) utcánál érte el a pesti partot. Ezt a hidat a néphumor a Margit név becézése alapján Mancinak nevezte el. Tervezője Mistéth Endre volt.

⁹ Később a Vasvári Pál Gyermekotthon működött a Budakeszi út 48-as szám alatt. A Sztéhlo-centenárium keretében (2009-ben) keresztelték át az intézményt jelenleg is használatos nevére, Sztéhlo Gábor Gyermekotthonná.

BOD PÉTER

„Légy tisztában velem, hogyan eltűnsz”

KERTÉSZ IMRE: A NÉZŐ, FELJEGYZÉSEK 1991–2001

Magvető Kiadó
Budapest, 2016
310 oldal, 3990 Ft

”

Mostanra egyfajta értelmet nyert Kertész Imre a *Végső kocsmá* (2014) című kötetének enigmatikus zárata, amely így szól: „Mindig volt egy titkos életem, s mindig az volt az igazi.” A kijelentés bizonyára szándékoltan többértelmű. Megfoghatatlansága és vele tudatos anyagtalansága, sokfajta értelmezési lehetőséget kínál. Ezeket a lehetőségeket sokszorozza és fokozza az a tény, hogy a nemrégiben elhunyt Nobel-díjas író „perben és haragban állt” a hazai irodalmi – még tágabban a szellemi – élettel, és ezt a szembenállást folyamatosan ébren tartotta. A „titkos élet” ebben az összefüggésben az alkotó magáról alkotott képét, más megfogalmazásban művészetének teljességét (a kertészi elgondolás szerint) takarhatja, amelyet nem ismert meg és fel sem a hazai kritikai élet jelentős része, sem az olvasók többsége.

A Kertész Imre megfogalmazta titok egy tárgyiasultabb megjelenése maga a naplóforma. Még pontosabban a naplóírás, amelynek létezéséről 2011-ig, vagyis a *Mentés másként* megjelenéséig nem tudtunk, mert nem is tudhattunk. A sorozat második darabjaként jelent meg a *Végső kocsmá*, és nemrégiben az 1991 és 2001 közötti feljegyzéseket tartalmazó *A néző* című kötet. Nem túlerőltetve a párhuzamot, mégis megjegyzendő, hogy bizonyos értelemben feltűnő egyezést mutat – a magától értetődő különbségek mellett – Kertész pályája Márai Sándoréval. Nem kizárólag azért, mert a most kiadott kötetben is többször megidézi szeretett írójának utolsó, az 1984–1989-es esztendőik történéseit magába foglaló naplóját, amely a halálra készülődés és a halálra várás irodalmi dokumentuma. Ez a tematika nem idegen az idén megjelent Kertész-kötettől sem. Jelzi ezt szemléletmódja: „Légy tisztában velem, hogyan eltűnsz. Ez a világ, s az ebből következő jövő nem őrzi meg semmit.” Mélyebb összefüggés látszik kibontakozni a két életmű között. Az azonosság már abban is tetten érhető, hogy belső és külső emigráció útját végigjáró Márai

léthelyzetével hasonlónak gondolja a magát Kertész Imre. Belső emigrációként tekint saját, az 1950-es évek közepétől 1990-ig tartó életszakaszára. Ezt követően ideje jelentős részét Berlinben töltötte, a számára kibírhatatlannak értékelt hazai viszonyok miatt. A német fővárost mindenestül kedvelte, míg ugyanez Budapestről egyáltalán nem mondható el, ahonnan még kéziratait is ki akarta menekíteni.

Alkotói pályájuk is lényegi egyezést sejtet. Bizonyos leegyszerűsítés mellett értékeljük úgy a két életművet, hogy egyfelől a polgári életmód és a család, másfelől a holokauszt témájának regényekben történő feldolgozása mellett, de még pontosabban utána, mindketten rátaláltak a napló műfajára, amely meghatározó jelentőségű fordulatává vált munkásságuknak. Márai esetében 1943-tól halálig, 1989-ig tartó, megszakítás nélküli naplórása kellő megalapozottsággal támasztja alá az állítást. Terjedelmileg Kertész ez irányú munkássága elmarad a nagy példaképtől, mégis szembeötlő, hogy a regények és az esszéregények után az alkotói igény és habitus miként talál egészen testhezálló műfajra a naplóban. A szándék komolyságáról sokat elárul egy, *A néző*-ben található bejegyzése: „A naplóvezetés nemcsak metafizikai kötelezettség; voltaképpen fontos, hogy bizonyos dolgokra – hát még a döntően fontos dolgokra – akár dátumszerűen is emlékezzem” – figyelmezteti magát. (Igaz, naplóit a legtrikább esetben dátumozta. Különösen igaz ez a mostani kötetre, bár azt tudjuk, hogy a szóban forgó diáriumához 1991. október 2-án fogott hozzá, közvetlenül a *Gályanapló* – a fentiekkel összefüggésben ez több mint beszédes cím! – befejezése után.)

Mutatkozik némi ellentmondás *A néző* bejegyzéseiben – ezeket évek választják el egymástól, ami sok mindent magyarázhat – Márai utolsó naplójának értékelését illetően. Előbb kritikusan megjegyezte, hogy a néhai kassai polgárt elérte „a legszörnyűbb végzet: az öregkori bölcsesség”. Majd szinte a hódolat hangján vetette papírra: „Elovestam egyhuzamban Márai utolsó naplóját. Lenyűgözött az öregkornak ez az illúziótlan bátorsága, a halálra készülődés nagysága. Dísztelen, nagy mű. (...) A szembenézésnek ez a kopár nagysága olyan gesztus, amit hiába keresnénk a magyar irodalomban.” Hasonló kérdések foglalkoztatják az új kötetben Kertész Imrét is, amelyek különös akusztikával telnek meg néhány héttel egyetlen Nobel-díjas írónk halála után: „Időben meghalni – de a végsőkéig élni: így hangzik a fohász. Légy méltó magadhoz.” Másutt a saját halálra vonatkozó kérdés így hangzik: „Alázattal elébe menni, vagy alázattal megvárni?” A sor hosszan volna folytatható.

Sokfajta látószögből (*néző*pontból) szemlélhető az új kötet, azonban kritikushoz méltatlan annak a kérdésnek a megfogalmazása (megtörtént), hogy „mi szükség volt *A néző* kiadására”. Vajon milyen érvek szólnának az asztalfiókban, és mára – sajnos – a hagyatékban maradásra? Különösen annak ismeretében, hogy kétkötetnyi napló már korábban megjelent. A felvetés akkor is zavarba ejtő, ha a *Gályanapló* és a *Valaki más* gondolati és esztétikai megformáltságát (talán) nem éri el az új kötet. Ilyen megfontolások alapján vajon Tolsztoj akkor járt volna el helyesen, ha a *Feltámadás* című regényét nem jelenteti meg, mert az nem mérhető a *Háború és béke*-hez, valamint az *Anna Kareninához*?

Noha *A néző* legfontosabb jellemzőjének nem ezt gondolom, mégis az 1991 és 2001 közötti feljegyzések a magyar olvasókat viszik közelebb annak a nyugat-európai, egyszerre befogadás- és hatástörténeti folyamatnak, valamint különösen a német irodalmi intézményrendszer (kiadók, lapok, szerkesztőségek, díjak, konferenciák) működésének a megértéséhez, amely Kertész Imre 2002-es Nobel-díjához vezetett. A magyar irodalmi közélet számára – amely semmit vagy alig valamit tudhatott abban az időben Kertész európai sikereiről –

meglepetés volt (lehetett) a díj odaítélése. Nem így a német, az osztrák és a holland olvasók számára, akikhez mérten kizárólag az aszinkronitás fogalmával írható le az a nyelvi és irodalmi közösség, amelynek tagja a *Sorstalanság* írója.

A külső látélet mellett kapunk egy mélyen személyeset, alkotóit is. Az új kötet közrefogta tíz évben Kertész íróilag egyre inkább beérkezett. Itthon és külföldön egyaránt (bár nem egyformán), aki a tévé- és rádiófelvételek sokasága miatt öngúnyal állapította meg magáról, hogy „üzemmé vált”. Az irodalmi köztudatba bekerülő író „titkos élete” végét kötötte ehhez a változáshoz. Nem több fényre vágyott, mint Goethe, éppen ellenkezőleg: „Mehr Einsamkeit”, vagyis több magányt kért magának.

Hirtelen jött felfedezése sem feledtette vele hazai száműzöttségének nyomasztó emlékét. Mindegyre marginalizálták, művei szelárnnyékba kerültek, az irodalmi diskurzusoknak nem képezték részét: „(...) mindent elkövetnek, hogy a nevemet kitöröljék, és a művem elpusztítsák” – jegyezte le a naplóírás jelenidejében. Nem véletlenül. Még a kilencvenes évek elején (1993-ban) is született olyan összefoglaló irodalomtörténeti munka, amely az 1945 és 1991 közötti időszakot tárgyalta anélkül, hogy Kertész Imre nevét megemlítené volna. Mindebből egyenesen következik a békülékenység regisztereit kerülő érdes fogalmazásmódja: „Munkáim külföldi fogadtatása bizonyítja, milyen mértékben tiportak el itt, ahol élek.” A szóhasználat különösen árulkodó. „(...) nem tudom, kell-e itt, amit művelek, nem tudom, hogy a nyelv, amelyen írok, megtart, (...)”. Helyzetértékelése radikális, de idegenségérzéséből metszően pontosan következik a kérdés: „Végül is 'ideiglenesen' Pesten tartózkodó nyugati író leszek?” Művészi gondjainak összetettségét jól mutatja, hogy a rendszerváltás utáni évek egyik meghatározó alapélménye, hogy miközben életműve a nagyközönség számára feltárul, alkotója számára „romokban hever”. Aszinkronitás ez is a javából. Fontos, hogy feljegyzéseinek gyűjteménye legalább részleteiben műhelynaplónak is tekinthető, amelyekben elvégzett és elvégzendő írói feladatait vette számba.

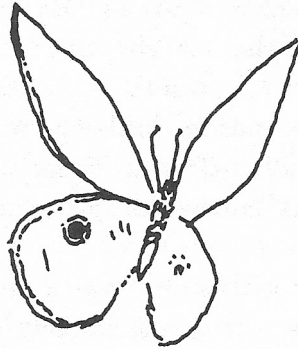
A belső látélet másfajta dimenziói is láthatóvá válnak. Amennyire örömteli – bár érzéseit palástolja –, hogy irodalmi felfedezése folyamatosan megtörténik ezekben az években, fokozódó keserűség veszi tudomásul a megvalósult demokrácia kétségbe ejtő szellemi és erkölcsi színvonalát. A totalitárius rendszerről szerzett életre szóló tapasztalatait nem kizárólag Auschwitzban szívta magába Kertész, hanem az azt követő szocialista diktatúrák mindennapjaiban. Ezt maga nyomatékosította több (*A holocaust mint kultúra*, *Hamburgi esszé*, *Az angol lobogó*) írásában –, amely egyetlen percre sem engedte elfelejteni az író számára, hogy mindenestül a saját sorsától (belevetve a sorstalanságba), vagyis a szabadságtól megfosztott korban élt. A művészi önértékelést oly gyakran végző szerző műveit a „szabadság aktusainak” tartja, a szabadságot pedig „élete legfontosabb tartalmának”.

Naplóírását reflektív jellegűnek nevezte, cáfolva ezzel a műfaj művészi teremtő lehetőségét. Az ország önismereti hiányát tágabb kulturális összefüggésbe helyezte, amikor úgy vélte az „Ismerd meg önmagad” antik-görög intelme a 19. századig vezérelte a nyugati gondolkodást. A változó és tartós diktatúrák után olyan apakomplexusos országnak látja hazáját, amely „nagy elnyomó nélkül” nem találja fel magát. A szabadság ránk köszönt világát úgy látja, hogy a demokratikusnak nevezett társadalom maga nem veszi komolyan a demokratikus értékeket. Igazság- és valóságismeret helyett élethazugságokba menekül az ország, amely nem döntött még arról, hogy szeretne-e felnőtt társadalom lenni, vagy „valós s vélt sebeit nyalogatva, téveszmék mögött bujkálni, vegetálni.”

Döbbenet szemlélte, hogy a magyar társadalom mennyire nincs tisztában – a 90-es évek elején – a holokauszttal, miközben európai műveltségűnek tartja magát. Az ide kötődő írói élet-tapasztalat esszenciája feloldhatatlan ellentmondásba került, a téma elhallgatásra, a kibeszéletlenség fenntartásának hamis dogmájára épülő hazai gyakorlattal. A *Holocaust mint kultúra* című esszéjében szerepel, hogy a zsidók elleni gaztettek emlegetését nem szerette a proletárdiktatúra, ami kiindulópontja – tehetnének hozzá – a téma körül kialakított mesterséges csöndnek, amelynek megtörését célzó tisztázás későn és részleteiben történt meg e sorok írásáig.

Kertész Imre – képletesen szólva – eljutott az Értől az Óceánig. És ő talán tényleg. Visszaemlékezve az 1970-es évek elejére, egyszer a Szépirodalmi Könyvkiadóban elhangzott mondatát idézte fel, amelyet reménytelen helyzetben és reménytelen pillanatban fogalmazott meg: „világhírré van szükségem, hogy engem csak a világhír menthet meg. Voilá: itt van a kapuban” – írta legalább tíz évvel a Nobel-díj előtt.

Lehetetlenek pedig nincsenek – írói és irodalmi, ám annál valóságosabb tapasztalat ez. „Istennek írunk, akkor, ha nincs” – idézte barátja, Ligeti György telefonba neki mondott szavait. Erre a kihívásra adott válaszát olvashatjuk ki a Hamburgi esszéből: „Thomas Bernhard költői képzeletének névtelen tudósa megfogalmazza: 'Legalább a kudarcra törekedni kell.' ” E próbálkozások sorozata Kertész életműve.

Megfigyelte már, hogy az ön Nyuszijának feje és fülei egy lepke körvonalaira hasonlítanak, szemfolttal az egyik hátsó szárnyán? (Nabokov Hugh Hefnerhez írt leveléből, 1968. december 28.)

KERBER BALÁZS

Kapcsolatok és reáliák

ÁFRA JÁNOS „KÉT AKARAT” CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Kalligram Kiadó
Budapest, 2015
104 oldal, 1400 Ft

”

Áfra János új kötetében továbbfejleszti a *Glaukómából* megismert részletgazdag, a reáliák és az emberi viszonyok érzéletes ábrázolására törekvő versnyelvet, ám a viszonyrendszerek és költői technikák továbbvitelével most mégis egy más típusú, újabb regisztereket és megszólalásmódokat felmutató világba visz minket. Az emberi kapcsolatok működését és mibenlétét kutató, az emberi szituációkban betöltött szerepeket kereső beszéd ezúttal sokkal szubjektívebb, néhol szinte napló formájú lesz, és ez nagyon bensőséges ízt, eredeti hangulatot kölcsönöz a szövegeknek. A létében és identitásában bizonytalan beszélő továbbél, csak egy sokkal líraibb, változatosabb közegben; az egymást követő versek, napok a bizakodás, illetve a szorongás különböző állapotaitba kalauzolnak, érzékeltetve hangulataink halmazállapot-változásait. A gyerekkori kérdések, félelmek emléke és a családi múlt pedig mintha a jelen naplófutamainak ágyazna meg; a *Gyermek és póráz* című első ciklus talán leginkább összegző darabja, a *Kivonat* megelőlegezi a későbbi szövegek bizonytalanságát is.

A beszélő visszaemlékszik arra, hogy gyerekkorában meg akarta nézni anyakönyvi kivonatát, hogy megbizonyosodhasson identitása felől. A negyedik, enigmatikusabb hangvételű szakaszból kiderül, hogy tulajdonképpen nem, vagy nemcsak személyének kérdése, hanem életének rejtélye, annak ismeretlen és ezért szorongató volta érdekelte igazán a beszélőt (*Igazából nem az érdekelt, kiből, / hanem, hogy miből fakad, / ami folytonosságot telepít körém, / és mindaz, ami belül még ismeretlen.*) Az *égbe visszanéző gyermekek* kifejezés is ezt erősíti meg az utolsó versszakban. A szövegben a felnőttek értelme egyfajta korlátozó erőként, akaratként jelenik meg, mely végül uralmat nyer a gyerek felett, és ez rejtetten azt is magába foglalja, hogy a felnőtt akarat fog majd kényszereket ültetni az egyébként nem is értett létezésbe.

A kényszer és a kötelesség nyomasztó volta a ciklust lezáró és a következő részbe átvezető *Ott, ahol nem* című

hosszúversben is megjelenik: *...Mert még nem ismertem/ a tantermek gyomorgörcsét, a könyvekbe öltött/ kötelező érvényt.* A felnőtt világ és a szabályokba kényszerített gyerek akarata adhatja a kötet cím első értelmezési lehetőségét, majd ezt a férfi-nő kapcsolat két akarata váltja fel, mely a kezdeti harmónia után szintén konfliktusmezőként jelenik meg. Konfliktusmező a kötet verseinek tája, tere is, sőt maga a verstér is mint működő, szerkezeti egység, hiszen részben a kötet végén feltüntetett képzőművészeti inspirációk hatására a képek és az akciók is mozognak egymáshoz képest, és ez a dinamika a versek működésében is pólusokat, ellenerőket képez.

Részben Marno János *Nárcisz*-verseinek (melyek egyébként meg is idéződnek a kötet utolsó ciklusában) hatása érződik abban a technikában, ahogy a külső és belső tér vibráló pontok egymáshoz képesti pozíciójaként jelenik meg, vagy a tudat és a reália szálazódásai-ként: *Már ébredés előtt kifáradok egy kéjes/ cigányasszony darabos tekintetétől,/sárga szálakból szótt, hasított szemei/ ébresztenek, már virrad, s ébresztem őt (Húzódások).* Szintén a Marno-líra hatását érezteti a terek és tárgyak izolálására majd újraegyesítésére irányuló attitűd; a különböző tárgyak, dolgok látszólag kontextusukból kiszakított fickándozó, autonóm jelenségekké válnak, melyek aztán beleszűrnek, beleharapnak a másik jelenségbe, és így valami újraalkotott, de mégis felvágott és felkockázott tér születik az akaratok metszéspontjában: *A redőny repedésein beszüremelő fény/ pontokban szakítja át a rókabőrrel/ fedett fotel durva huzatját (Húzódások).*

A kötet verseitől egyébként sem idegen az analitikus, a helyzetek és viszonyok pillanatnyi állapotait ábrázoló beszédmód. A második ciklus *Zajlás* című nyitóverse a két szerelmes közeledését, egymáshoz képesti helyváltoztatását írja le, működtetve közben az akaratok és vágyak játékát. A férfi és a nő egymást követése a folyó képében vizualizálódik, mely később többször is visszatér, például a *sodró várakozás* jelzős szerkezetben. Itt, a vers első felében érződik leginkább az akaratok, távolságok és szándékok térbeli felmérésére törekvő beszéd: *Kitartóan húzod magammal/ a tekintetem. Előbb lemaradok,/ ám e kiszámított távolságban is/ csak a sodró várakozás vezet.* A tekintet, a nézés vizualizálása, illetve a lemaradás és a várakozás ellentéte érzékletessé, illetve a külső tér részévé teszi a belső mozgást.

A folyton visszatérő folyó- illetve vízképre a cím is utal, egyszersmind behozva az úszkáló jégdarabok képzetét is, mely a *ha lentünk hideg részei találkoznak* sorban tér vissza. A jég fagyos képzelet tulajdonképpen a beszélő (férfi) szorongására, a beteljesülés kétségére utal, ami konkrétan is megjelenik a szövegben: *Hogy talán a főtér lépteket oszlató/ torkolatánál nem válnak majd el / szándékaink.*

Izgalmas, hogy a kötet erotikus-szerelmes szövegei gyakran valami nagyon konkrét teret választanak helyszínükül, és maga ez a tér is, vagy az abban való haladás, mozgás is fontos szerepet kap. Az *Egymást szentesítik* című vers helyszíne egy erdő, ahol a két szerelmes egy fa árnyékába fekszik, majd a férfibeszlő végül átöleli a fa törzsét. A fáról megtudjuk, hogy a lány születésekor ültették, vagyis szimbolikus értelemben van egyfajta testi kapcsolat közöttük, és erre a szöveg végkifejlete reflektál is. A szerelmi kapcsolat egy kidolgozott tájban van jelen, melybe valamilyen módon be is ágyazódik a szerelem, azzal organikus viszonyt létesít. A *Föld, víz, levegő* című szöveg szintén a különös átszervesülések, átlényegülések miatt lesz érdekes; mintha a vers elején feltűnő erdő fokról-fokra változna át a ház belső terében zajló szexuális együttlété, és egyben meg is előlegezi és előre is vetíti azt: *zápor gyorsítja a szívverést,/ felerősíti a lábak ütközését, / elmos nyomokat, illatokat, /és az erdőút visszanyeri arcát.*

Magára a kötetre is jellemző ez a szervesség, az áttűnések rendszere, vagyis a már fentebb is említett naplójelleg; az egymásba átfolyó emlékek, szituációk képiles, illetve a narratíva és a motívumok szempontjából is összekapcsolják a verseket. A kötet képisége, vizualitása is szerves; sokszor ez adja az olvasás élvezetét.

Nem ritkák a nagylélegzetű hosszabb versek sem, mint például a *Már élve felejthető vagyok* című narratív-reflexív szöveg; itt a lány nagymamája is megjelenik; éppen látogatóban vannak nála. A vers az ebéd igen képi, érzéletes leírásával kezdődik: *Meggylé cseppen tányér és kés közé, mint borsónyi vér.* A szöveg ráérős kameramozgása, majd szintén képi, reflexív futamai tulajdonképp a regiszterek vegyítésével kísérleteznek. A *Glaukómában* jelenlévő érzékenység a reáliák, a világ mint látvány iránt erős a *Két akaratban* is, csak egy sokkal törmelékesebb, lírával és asszociációkkal kevert módon. A törmelékesség pedig épp a „bejegyzés”-jellegét hangsúlyozza (a *Már élve felejthető vagyok* beszélője a mobiljába jegyzetel!), a világ szórványos jeleinek összeforrasztását, egy legalább szövegileg megragadható identitás keresését.

A *Már élve felejthető vagyok* reflektál a poszthumán esztétikára is; az ember utáni biológiai burjánzás élénk leírása a koporsóban ezt a szövegvilágot juttatja eszünkbe, ha csak kicsi, de baljós szinten is. Az említett hosszúversre egyébként is jellemző a hibriditással, a műfajok mutációjával való kísérletezés: a családi életképet felváltják a horrorisztikus temetői részletek, majd a lírai reflexiók. A vers vége pedig mintha a *Szeptember végén* utolsó versszakára utalna, talán nem minden irónia nélkül, hiszen itt a férfibeszélő képzetében a szerelme nem azért érkezik későn majdani sírjához, mert hűtlen lett hozzá, hanem azért, mert a férfi hagyta el őt. A beszélő nem is szeretné, ha szerelme zokogna utána.

A kötet bizonyos értelemben narratív ívet fut be, mert a boldog együttlétet leíró verseket az eltávolodás szövegei követik. Ezekből talán az *Otthonról el* című a leghatásosabb; az elhiedegülést, az elválást lebegő, érzéletes módon bemutató vers a zárlatnál válik igazán légies-sé: *Lassan távolodik tőlem a szád. Kezembe adtad / a kulcsot, szélesre tárom az ajtót, mégis csak / az egyikünk szíve fér át.* A szöveg egyszerre egyenletes, lassú, szálló mozgása, mely ötvözi az absztrakciót a „reális”, gyakran igen közeli kameraképekkel, izgalmas és különös hatást eredményez.

A *Két akarat* sokkal kísérletezőbb kötet, mint a *Glaukóma*; nemcsak a formák, de a megszólalásmódok tekintetében is. A versek alapproblémája részben erősen jelen van már az első kötetben, de itt ezek a kérdések, konfliktusok jóval kiélezettebbekké válnak, ami jelzi, hogy a beszélő nem elégszik meg az eddigi megoldásokkal, és a kérdések újabb megfogalmazásának érdekében más utakat keres. A beszélő identitás - és otthonkeresését a *másik* - legyen az szülő, felnőtt vagy partner - akaratához való viszonya mozgatja, és ez szüli a kutatás, a kérdésfeltevések dinamikáját. Épp ez a nyitottság, a formákkal való szabad játék, a teremtés újdonsága teszi izgalmassá, szerethetővé a kötetet.

DEMUS ZSÓFIA

Egy ismerős hely átírása

DANYI ZOLTÁN, A DÖGELTAKARÍTÓ

Magvető Kiadó
Budapest, 2015.
264 oldal, 2990 Ft

Névtelen úr helyet foglalt a váróban és türelmesen várt, más már rég kopogtatott volna, de ő úgy tűnt ráér. A pszichológust meglehetősen zavarta kleptomániás páciense eszmecsereje a lejárt termékekről. Súlyosbította a helyzetet, hogy hadart és nehezen értette mondandóját, pedig már tíz éve, hogy ideköltözött New York-ból, de előfordult, hogy valamit nem teljesen értett. Alig várta, hogy Névtelen úrral beszélgethessen, aki átélte a délszláv háborút és rengeteget utazott, sőt még dögeltakarítóként is dolgozott. Rendkívül érdekesnek találta, de továbbra is félt, hogy nem minden szavát fogja érteni; pszichológus komplexusokkal – gondolta magában és elmosolyodott. Kérte, hogy helyezkedjen kényelembe és meséljen, amiről csak akar, szándékosan nem akarta vezetni a beszélgetést. Hirtelen kezdte el, majd sokszor megállt, és a pszichológus úgy érezte, nem mesél, hanem viszi magával.

Ez nem a történet része, bár bennem lejátszódott ez a jelenet a kötet olvasásakor, ugyanis befogadói figyelmem hamar egy pszichológus figyelmévé lényegült át, aki megpróbálja analizálni, hogyan lehet átélni, megtapasztalni a délszláv háború eseményeit, és minduntalan felteszi magának a kérdést, hogyan lehet mindezt feldolgozni. Aztán ez az olvasási mód hamar elfáradt, és nem is próbálkoztam tovább semmi hasonlóval, így válva „csak hallgatóvá”, mely úgy tűnt a legjobb (nincs más) választás.

„Meg lehet-e szabadulni a háború emlékeitől? Lehet-e mást tenni, mint nem megszabadulni tőle?” – ezek a kérdések olvashatók Danyi Zoltán *A dögeltakarító* című kötetének fűlszövegében. Hamar eldőlt ezeknek a kérdéseknek a sorsa, még a könyv elején, és gyorsan átfogalmazódik egyetlen kérdéssé: hogyan? Azonban hiába irányítjuk további kérdéseinket e kötet felé, válaszokat nem fogunk kapni, és rá kell jönnünk, hogy jól van ez így. *A dögeltakarító* című kötet egy emlékekbe, határok közé zárt ember története, akinek csak egyetlen helyre lenne szüksége. Csak egy helyre, ahol nyugodtan lehet pisálni.

Danyi Zoltán kötetében, a névtelen szereplő – a dögeltakarító, az üzemanyag tolvaj, a túlélő, de akárhogy nevezhetném – a délszláv háború emlékeit idézi fel a háború előtt és a háború után átéltekkel összekapcsolva egy szakadt, töredezett elbeszélésben, mely soha nem lesz kerek egész. Ez azonban egyáltalán nem zavaró, ugyanis ez az attitűd meglehetősen távol áll tőle: a történetnek nincs kimondottan eleje, a baj inkább az, hogy nincs vége sem, nincs hova megérkezni. A névtelen szereplő nem tudja, mit keres, nem tudja, hogy hol van az a hely, ahol nem szívódott a földbe a háború. Ez a hely persze nem konkretizált és talán nem is lokalizálható, sokkal inkább metaforikus. Ennek a keresésnek egyik formai jegye a szakaszosság, melyet egyrészt a kötetben lévő hét nagyobb egységgel érzékeltet, melyek kapcsolód(hat)nak ugyan, de ez nem szükségszerű. Ezek az egységek további kisebb-nagyobb részekre tagolódnak, az emlékezet folyamatát idézve. Másrészt a töredékesség, mint forma és az útkeresés, mint állapot szorosán összekapcsolódnak egymással. A dögeltakarító útja sokfelé vezetett: Berlin, Szeged, Belgrád, Budapest, de köztük Amerika is, mint az ígéret földje, mely „Szerbiából nézve, maga volt a lehetetlen”. (16) Szerbia, vagy akkoriban még Kis-Jugoszlávia, a háború idején ketreche zárt mindent, és Amerika képzete csak még keserűbbé tette az elveszettség érzését. Ez a határ-tudat azonban testileg is megbénította, gyomorgörcsökkel kínozza minden egyes határátlépésnél, még ha nem is csinált semmi törvénybe ütközőt és sokszor csak átmeneti megnyugvást (megállót) jelentett például Berlin is, ahol – fingásait illetően – pillanatnyilag megszűntek korlátai. E testi fázisait végig rendkívül naturálsan és reálisan érzékelteti, és az a néhány szabad, vagy mondhatnánk biztonságos pillanat – amíg testi funkciói működnek – nem tart(hat) sokáig, ugyanis egy újabb emlékekkel újabb csalódást okoz önmagának. A test az elbeszélői én cselekedeteit is folyamatosan elbizonytalanítja, és egy füzet megvétele is komoly problémát, feszültséget okoz, akár a körülményektől függően is. Néha egy mozdulat, máskor egy gondolat indít el különféle asszociációs sorozatokat, tovább játszadva az elmével. A megakadás mint szövegalkotó erő folyamatos, sokszor a traumával kapcsolódik össze, máskor egy emlékekkel, bár e kettő sokszor ugyanaz. Ezzel a személyes, belső háborúval leszámolva kellene eljutnia az ígéret földjére, Amerikába, azonban ez a vágy csak az antikváriumig ér el.

A szövegben továbbiakban is marad a lecsupaszított, naturálsan ábrázolt valóság, semmi színezés, körítés, csak a hús-vér való, a dögök eltakarítása az utakról, egy közömbös női arc, erőszak, egy golyó a homlokba, egymás után érkező emlékfoslányok. A háború eszköztárának köszönhetően sok groteszk és abszurd jelenet töri meg az ember mindennapjait, és látószólag összefüggéstelenül, de kapcsolódnak egymáshoz, ezzel állandósítva a traumatizált állapotot: „most már nyakig belesüllyedt mindenki a szarba, és még mindig nincs vége, még mindig nem ért véget a süllyedés, mert errefelé még mindig a nemzeti címet pingálják a házak falára, ugyanazt a nemzet címet, amelyet szarral és gecivel kentek össze a háborúban, éppen ezért nem tud véget érni ez a háború, hanem egyre csak terjed, és lassan mindenhova elér, [...] szóval az első napon kellett volna faszokat rajzolni a tankokra, mert így utólag már teljesen hiábavaló és felesleges.” (104)

Az emlékezés folyamatát sokszor egy tárgy indítja el, vagy egy idegen, aki hasonlít valakire, vagy egy gondolat újra és újra – mint egy rossz gépezet – megszakítja az elbeszélés jelen idejét. Elsőre úgy tűnhet, hogy ez része ennek a már túlságosan is piedesztálra állított traumatizált elmének, azonban fokozatosan összeáll történetté, már amennyire ez lehetséges. Nem feltétlenül egészszé, de a zavaros részek, melyekhez nagyon szorosán és reflektálva egy személyes hangú elbeszélő kapcsolódik, koherens egységgé válnak. Nem elsősorban a háború kerül középpontba ezekben a részekben: a trauma elhallgatásának megfelelően emlékekről csak elvéve,

röviden beszél. Inkább az a kérdés, hogyan tud a háború emléke fennmaradni a mindennapokban. Nehéz azonban mindezek elmesélésére alkalmas embert, hallgatóságot választani, ezért is kezd olyan emberekkel – ápoló, öregember, török sofőr –, akikkel a kommunikáció nem éppen akadálymentes. Mintha szándékosan kapcsolódna a diszfunkcionális test a kommunikációkép telenséggel, és ha ez az állapot még nem lenne elég, mindehhez még az úttalanság, otthontalanság érzete is párosul. A tényleges hallgatóságon kívül olyan elbeszélői taktikát is választ, mellyel azt az érzést kelti, hogy folyamatosan fogva tartja a hallgatóságot. Nem helyez hangsúlyt a saját személyére, csupán a tény, hogy valaki meghallgatja, jelentheti, hogy nem őriült meg, hogy tényleg megtörténtek ezek az események, még ha az emlékezés folyamata át is írta mindezeket. Bár egyből feltehetnénk a kérdést, milyen élet ez: „...és amikor megint kialudt mellette egy utcalámpa, majd pedig nem gyulladt fel helyette egy másik, akkor arra gondolt, hogy aki egyszer megmenekült a halál torkából, többé már nem tartozik teljesen az élők világához.” (229)

A háború utáni élet eltér a megszokottól, ami akár olyan apróságokban mutatkozik meg, mint a Bazooka rágógumi, vagy a Cedevita italpor hiánya, melyek újbóli felbukkanása a háború előtti időket idézik meg, ahogyan a Céliával történő szakítás emléke is: „akkor ezzel a szakítással még egyszer át kellett élnie mindazt, amit a háború kitörése jelentett, vagyis újra el kellett veszítenie valami fontos részét az életének”. (119) Mindent már csak „a repedések és a törések” (120) tartanak össze. Végig szépen felépített szimbólumrendszerrel játszik, mely sokszor jól illeszkedik az egyes részekhez, máskor viszont túl direkt, túl kézenfekvő megoldásnak tűnik.

A kötet nem tudatosan, de felkínálja a megnyugvás lehetőségét, habár ez az illúzió végig megmarad, okozhat ugyan csalódottságot, ha ezt várjuk el. Ez az illúzió azonban rendkívül hitelessé teszi a történetet, még az elcsépelet szimbólumok mellett is. *Amerika* és *A tenger* című fejezetek keretezik a történetet, és narrátor hős az elbeszélés végén azért utazik Splitbe, hogy „felülírjon magában egy történetet” (243), így nyitva hagyva a továbbiakat. Ez a fajta felülírás, az egyszerűség kedvéért nevezhetjük megnyugvásnak, a megbocsátás érzésével vegyül, hogy képes megbocsátani végre Újvidéknek az elhibázott éveikért. Régi ismerősei, Brazo és Od – akikkel dölgeltakarítóként dolgozott – szokásaihoz híven arra vágyik, hogy megigyon egy pálinkát és továbblépjen, ahogyan ők kezdték minden reggel a napot. „...jó lett volna, ha így ér véget, jó lett volna egy bácskai pálinkával befejezni ezt az egészet”. (258) Azonban mint már hangsúlyoztam, ez a befejezés nem lehetséges. A megnyugvás, a nyugalom tehát „...indokolatlan, mint a kagylóban a gyöngyszem” (141).

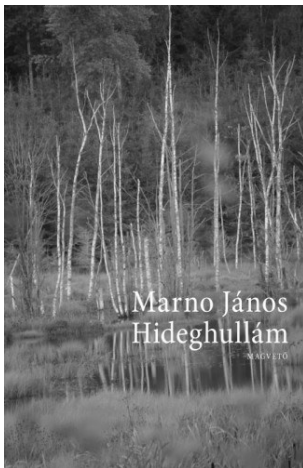
Az elbeszélői én végig középpontban van, és természetesen megfogalmazódik benne az emlékek felidézése kapcsán, hogy ki is ő valójában? Ezt a kérdést azonban elfelejtették feltenni neki, vagy nem is akarták firtatni, ahogyan azt sem, hogy akar-e egyáltalán háborúzni? A körülmények és hatásuk értékelése, átgondolása végig fontos szempontja a regénynek, mely talán kiindulópont az újraíráshoz.

Kezdett túl nagy csend lenni a szobában, és a pszichológus éppen arra gondolt, hogy nem kellett volna annyi vizet innia, mert érezte, hogy nem várhat tovább. Nem szokta megszakítani a beszélgetéseket, de amerikai akcentusával, mely még mindig kihallható volt, sűrű elnézéseket kért, és kiment. Nem lehetett nem hallani, ahogy vizek, hiszen csak úgy csobogott belőle, megszakíthatatlanul. Mire visszatért, páciense már nem volt sehol.

MOLNÁR ILLÉS

Agyaghalál

MARNO JÁNOS: HIDEGHULLÁM

Magvető Kiadó
Budapest, 2015
192 oldal, 2990 Ft

A Marno-líra hangja egy folyton egyensúlyát veszítő beszélőé, aki mégsem esik el, de nem is áll meg. Mintha a lépésnek mindig abban a pillanatában lenne, amikor a súlypont egyik lábán sincs. („*Járni mint kilépni magából*” – írta még a *Nárcisz készül* című kötetben.) Vagy az álom és az ébrenlét közötti vékony területen, amikor még emlékszünk az álomra, és bírjuk annak az éber tudat számára követhetetlen logikáját, de amint megfogalmazzuk, beleütközünk annak a hétköznapi ész számára tarthatatlan voltába, és ebben a pillanatban az álom jó része feledésbe is zuhan. A *Hideghullám* ezt a zuhanást írja körül.

A könyv egy narratív lelkigyakorlat: egy gondolati-asszociatív működési elvet, létmódot demonstrál. A kötet szerkesztője, Szegő János is mintha ezt erősítené meg a könyv bemutatóján elhangzott bon mot-jával: „*ha Marnót kell szerkesztenem, akkor utána mindig úgy megyek haza, hogy csak marnoiáákban vagyok képes gondolkodni.*” Azt persze nehéz körülírni, hogy a fenti benyomásokon túl miből is áll az a marnoiáda, de azt láthatjuk: ennek az évtizedek alatt belülről, önmagából építkező költészetnek szigorú, következetes műhelymódszerei vannak. És ha a kötet szövegei csak lassan is, de azok belső törvényszerűségei, dinamikája hamar ismerőssé válik, és – látva a kötet szerkesztő példáját – fertőzni is képes.

Marno versei a költő indulásától fogva középpont nélküliek: bár adott képek, motívumok, szintagmák visszatérnek, ezek legtöbbször egy-egy versen belül is éles váltásoknak vannak kitéve. Egy versen belül a tematikus-logikai koherencia többnyire csak néhány soron át tartja magát, látszólag önkényes, vagy nagyon távoli asszociációk mentén halad. A versen belül, ha létezik is motivikus centrum, az mozgékony, és az olvasót is dinamizálva folytonos elmozdulásban van. Másfelől a versek közötti gondolati-képi kapcsolatok a kötetnek erős vázat adnak. Megszólalói pozíciók, szereplők, fordulatok, helyszínek vissza-visszatérnek és erősen tartják a kö-

tet egészét. Ez a költői módszertan igazán radikálisan sosem változik, legfeljebb finomodik, vagy durvul.

A *Hideghullám* esetében a legfeltűnőbb változás a kötet elején álló hat prózavers. Ezek az átlag egyoldalas szövegek magukba sűrítenek minden lényegi összetevőt a Marno-receptből: gyerekkori emlékeket, sajátosan érzéki, testben lecsapódó álom-emlékezetet, rokonok, szülők, testvérek szerepeltetését és a sajátosan fanyar marnói szójátékokat.

A legelső, *Vasderes* című szöveg már első mondatában is látványos prototípusa a szerző lírai architektúrájának: „A Karádi karnagy úr szíjat hasít a hátamból, amit azután pálcája végéhez rögzít, s avval ostorozni kezdi vérző hátamat, faromat, combomat, egészen le a térdhajlatomig.” – Szíjat hasítani valaki hátából, ez a szintagma jellegzetesen népmesei-anekdotikus, ennek a nyers szószerint vétele jól érzékelteti, milyen előszeretettel leplezi le Marno az idiomatikus nyelvi formulák brutalitását. Módszere gyakorlatilag épp a líra megszokott irányának ellentéte: nem a konkrétól jut el a szimbolikusig, hanem a mindennapi szimbólumokat, metaforákat alakítja vissza eredeti formájukba, és ezzel ér el meghökkentő hatást.

A *Vallástörténet* című prózaversben pedig az álombeli felejtés tériszonya, a fentebb már említett zuhanás-közelség a meghatározó motívum: „*álomban tudniillik megsokszorozódik a tériszonyom, mert megfeledkezem magamról, a nagyanyámról ezúttal bent a fal mellett, és ez a furcsa feledékenységem hirtelen hatalmas úrt támaszt a fejemben, mely (értelemszerűen) mintha szakadékba akarná lökni a testem*”. (11.) Az álombeli látás anomáliái az alvó test fizikai térérzetében is elváltozást okoznak, az érzékelés hiátusai üres tér formájában öltönek (testtelen) testet, egy sajátos bénultságot komponálva. Mindez pedig az álomkép terére is kihatással van: „*Mellettem most is a nagyanyám, a kezemet fogja, így hát, akár a lábamat, a kezemet sem tudom szemügyre venni*”. (uo.) A töredékes énérzékelés oda fut ki, hogy a következő mondatokban már csak mint „az ember” hivatkozik magára az én-elbeszélő, egyes szám harmadik személyben, általános alanyban. Az orrdugulás, a nyitott szájjal lélegzés, az elferdült orrsövény és a kicserepesedett, összeharapdált száj képeihez már így jutunk el, egyes szám első személyből harmadikba zuhanva, az elbeszélhetetlenség tériszonyával.

Ez a múltba pillantó szédület olyan absztraktabb szövegekben is megjelenik, mint az *Agyag II.* című versben használt kút-metafora. A kút és a múlt mélységének oly gyakran kiaknázott költői egybejárásából már nehéz újat meríteni – gondolnánk.

A vers mégis épp attól működik, hogy egy teljesen költőietlen, minden didakszisától megfosztott helyzetbe kerül. Mivel a vers kiváló illusztrációja az egész kötet metalogikájának, nézzük meg teljes terjedelmében:

*„Agyagból vagyok, vidéki ember,
erek elvéve, ha futnak még bennem,
inkább kilépve körbehálóznak,
lépni sem nagyon engednek éppen,
mintha pók szötte volna őket, kövér
keresztes pók, a szomszéd kerekes
kútjának a pókja, ott váraozik,
hogy a vödrömmel megjelenjek,
és félretolva a fafödelet be-
lelessek a kútba, gyerekességből,*

*és megszokásból. S a meggyőződésből,
 hogy az én dolgom mindig idejőnnöm,
 kívárnom, hogy a dobról lepörögjön
 a lánc, s a pók hasa telemerüljön.”
 (68.)*

A múltat, tudatalattit, és általában az ember mélységeit egyszerre jelentő kútba pillantás, a céltalan, konkrétum nélküli meggyőződés, a mélység kényszeres kutatása akár az ars poetica címet is viselhetné. Ez a folyamat azonban csak az elagyagosodott, az élettől elidegenedett testet behálózó pók hasát meríti tele. Az élet utolsó jele, az érháló azonban ép ettől a póktól ered. Azaz az egyetlen lehetséges cselekvés, az én mélységeinek kutatása épp akadályozza a mozgást. A kútba beleeső versbeszélői helyzet azonnal konnotálja a beleesést is, így emlékeztetve az emlékezés veszélyeire. A „*nyelv olyan hihetetlen, dús anyag, amibe be kell menni*” – nyilatkozta a költő a kötet könyvheti bemutatóján, nem feledkezve meg arról, hogy ennek a belemenésnek – bár más járható út nem igen mutatkozik – veszélye és ára van. És mi is ez a veszély? Ne menjünk el az agyagból lét mellett, amely a vers kiindulópontja, és amely motívum – az iszap képeivel együtt – különösen sok versben bukkan föl, szinte az egész kötetet beborítja. Így megérdemli, hogy külön is elidőzzünk rajta. Mindkettő a test vagy egyes testrészek eliszaposodásának vagy elagyagosodásának kontextusában bukkan föl: disznóvágáskor a kiömlő vér iszaposítja a talajt (30.), vagy agyaggalambra lőnek – az agyag itt is, akár később a testet helyettesíti, pótolja, vagy ábrázolja. Később az emberi test agyaggá válása bukkan föl rendkívül erőteljes képekben:

„agyunk / elagyagosodott” (49.)

*„A gyomrom kezd előbb agyagosodni,
 vagy lejjebb a hasam, a lágýékom
 fölött, aztán az egész mellkasom,
 az a legmegdöbbenőbb, s azután telnek meg
 lassan a végtagok.” (69.)*

De mit is jelent ez az elagyagosodás, melynek során a test mindannyiszor a földdel lesz egyenlővé? Az agyagosodás is dinamika, folyamat, metamorfózis, a szerves szervetlenné, homogén anyaggá válása. Voltaképpen bomlás, a kozmikus entrópia képe. Marno-versről lévén szó, nem mehetünk el szó nélkül a szavak egybecsengései mellett: az agyag az aggyal és az anyaggal is erős fonetikai kapcsolatban van: a gondolkodás, a szellem szerve és a matéria szoros kapcsolódását képezi meg a szó versbe írása.

Az agyagból szobor készül, ami egy test formáját ábrázolja ki, képmása annak, de a belső szervek helyett csak homogén anyag található. Kicsit úgy, mint Marno szonett-tördelésű szabadverseiben. Itt fontos megjegyezni, hogy a kötetben egy konkrét szobor is megidéztetik, mégpedig Giacometti agara, amely ugyan nem agyag, hanem bronz, „*ellenben sugárzik belőle a salak- / színűség, ami a titkos kiegészítésnek / olyan eredendő méltóságot kölcsönöz.*” Agyagból vannak ellenben az agyaggalambok, amelyek külsőleg sem emlékeztetnek a madárra, hiszen korong alakjuk csupán egyetlen funkciót tölt be – golyó céljául szolgálhatnak. A halál

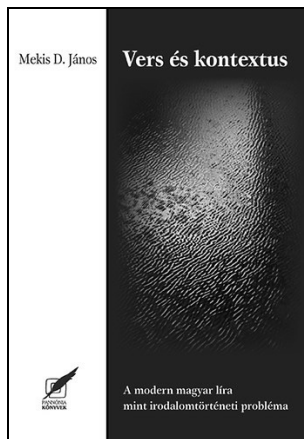
protézisei: *“Ólmot röpíteni az agyagba / ideális megoldásnak látszik.”* (35). A vadászat, az élvezetből való gyilkolás tetem-pótlékai, a vértelen vérontás üzemanyagaként: *“Mintha agyag-galambot / kellene mindjárt szitává lőni, /agyaggalambot, mely a légynek nem ártott volna egy szóval sem.”* (34.) Amit kiábrázol, attól elkülönül, így az elagyagosodott test nemcsak feláldozható, de a nem-agyag testek célpontjává is válik. Helyettes áldozattá, ha úgy tetszik, de ez a dimenzió már egy újabb, nem kevésbé hangsúlyos fogalmat hoz be, az eliszaposodást.

Ha lehet, ez kétségbeejtőbb kép: míg az agyag tartással bír, az iszap a süppedés, fulladás képzetét is magával hozza: *„Eliszaposodik, Uram, utánad / kutatva, a szemem...”* (102.) Hasonló, a zsoltárok nyelvét idéző hangot találunk az előző, Gottfried Benn-nek ajánlott Benn című versben is: *„mert holtak vagyunk itt, Uram, már / valamennyien, veled együtt, / ki kísértesz sebbel és lobbal, megalva véres árnyékodban”.* (101.) A halott, de legalábbis hiába keresett Istennel perlekedő versek nem csak Dávid zsoltárait, de Jákób birkózását is megidézik, (1Mózes 32.2–33.20), amibe Jákób csípője bele is ficamodott. Ez különleges jelentőséggel bír a combfájdalmat szinte minden kötetben, (most is) tematizáló szerző esetében. S ahogy az álom-émlék hiánya, Isten jelenlétének hiánya is testi konzekvenciákkal bír: az őt kereső szem iszapba süpped. Az Istent kutató iszapos szem képe felidézi azt az evangéliumi történetet, ahol a vakot Jézus a következő módon gyógyította meg: *„a földre köpött, sarat csinált a nyálalal, és rákenete a sarat a vakon született ember szemére”* (János 9:6). A meggyógyult vakot, mint botrányt, a farizeusok kiközösítik a zsinagógából, Jézus pedig ezt mondja nekik: *„Ha vakok volnátok, nem volna bűnötök, mivel azonban most azt mondjátok: látunk, megmarad a bűnötök.”* (János 9:41) A gyógyulás előfeltétele tehát a vakság belátása, ami besározódással, vagy ha úgy tetszik, a szem eliszaposodásával jár. A biztos tudást hirdető farizeusok vaksága azonban gyógyíthatatlan.

KOVÁCS KRISZTINA

Kultusz újratöltve

MEKIS D. JÁNOS: VERS ÉS KONTEXTUS:
A MODERN MAGYAR LÍRA MINT IRODALOMTÖRTÉNETI
PROBLÉMA

Pannónia Könyvek
Pécs, 2014
208 oldal, 2500 Ft

Mekis D. János tanulmánykötete, ahogy alcíme ígéri, a modernség líraelméleti kérdéseinek főbb csomópontjait tárgyalja. A módszertani alapvetés a klasszikus modernség kontextualizáló teóriáinak ütköztetése. Tudható, az ezen a terepen játékba kerülő elméletek egyéb más harcterek mellett a surranó pályán a kilencvenes évek nagy magyar kritikavitájába is beúsztak, a róluk folyó diskurzus máig tematizálja a magyar irodalomtörténeti gondolkodást.

Mekis hálás vagy hálátlan, de mindenképpen provokatív feladatra vállalkozott, amennyiben az elsősorban a posztmodern irodalomelméletek közül a szövegszerűség primátusát támogató, a társadalom- és művelődéstörténeti környezetet ignoráló tételeket a deskriptív irodalomtörténeti kánon teóriáival szembesítő kiindulópontot választott összegyűjtött tanulmányokat tartalmazó, de a kézikönyv hasznossági szempontjainak sem ellenálló kötete startvonalául. Mindez kétségtelenül a dialogikus nyitottság ideáját kölcsönzi a tanulmánykötetnek, amely bár különböző időpontban született írások gyűjteménye, e szervezőelv mentén mégis képes koherenciát felmutatni.

Az irodalomtörténész kötetének beazonosítható jellegzetességet adnak a „pécsi iskola” intermedialitással kapcsolatos kultúratudományi elméletei. E szempontrendszer bizonyítéka a verset a hangzósság, a szóbeli előadás értelmezési lehetőségei, a kultuszkutatás felől értelmező témák egymásra épülése. Bár a szövegek egy része a késő modernség és a kortárs lírapoétika reprezentánsaival (Nemes Nagy Ágnes, Domonkos István, Cselényi László) foglalkozik, a könyv legnagyobb terjedelmében mégis a Nyugat költészettörténeti fordulópontjaira fókuszál, Ady, Babits, Kosztolányi, Gyóni Géza nagyon ismert szövegeinek új fénytörésbe állításával.

Ady *Kocsi-út az éjszakában* című, mindenki által ismert versének értelmezésében (*Hiányszimbolika*) a szerző a mo-

dernség origójaként kultikussá váló Ady képét kísérli meg újragondolni. Az életmű egészére, köztük erre a versre is igaznak bizonyuló gyakori ismétlés az Ady-oeuvre egészét tartotta össze legfőbb retorikai alakzatként. Azt, hogy ez a módszer Adynál nem mindig működik meggyőzően, már a korabeli kritika is rögzítette, ezért nem szorul különösebben magyarázatra, hogy Mekis a verset az életmű egészének kontextusában olvassa. Írása rávilágít a tényre, hogy az ekvivalencia alkotói oeuvre-beli devalválódása, ám mindenekelőtt a gyakori motívumok összehasonlító vizsgálata felől látva a tárgyalt vers programszerűsége, ahogy az eddigi értelmezői közösségekben (közép- és felsőfokú oktatásbeli recepciói) ráaggatott sallangok megítélése is más távlatban látszódnak. Ebben a teljes alkotói bázis halmazából nem kiszakítható, ám bizonyos vonásokat (a vers hangzósága, auditív hatások) erősebben hangsúlyozó modellben a megszokott és valljuk be sokszor unalmat árasztó olvasatok is felfrissíthetők.

Az Ady-líra e szempontok szerint való elemzése csupán bevezeti azt a tanulmányt, amely a médiumváltásokkal is számot vető, nemcsak gránitszobrokról ránk zuhanó törmelékként látja a lírát. Ehelyett az elsősorban pillanatnyi műfajként reprezentálódó, emiatt pimasz és tabudöntögető élményként megtestesülő költészet korszerű, szellemes bemutatására tesz kísérletet. Babits egyik legismertebb versét, az *Esti kérdést* Mekis könyvének szóban forgó egysége (*Konszonancia és vokalitás*) az 1934-es esztergomi Babits-esten résztvevő előadók eltérő teátrális karaktereinek különbségein keresztül mutatja be. Medgyaszay Vilma a költő verseinek megzenésített változatával dolgozó előadását, Simonffy Margot zeneiségre épülő, a patetikus, a 19. század végi színjátszás dikcióira alapuló versmondását, valamint Babits emblematikus, fejhangon és modorosán deklamáló saját előadását összehasonlítva éppen ezt az alkalmiságot, a szóbeliség speciális értelmezői intencióit írja rá a szövegre az elemző. Az ismétlés mint a poétika fontos retorémája helyett, ez esetben, a rögzített versmondás identifikáló gesztusai szolgálnak a készen kapott értelmezés direktíváját részben igazoló, részben aláásó körülményként. Mindhárom előadás a költemény zeneiségének bizonyítéka, ám Mekis állásfoglalása szerint mindez csak erősíti a nyilvánvaló tény, hogy Babits verse jótáll saját zeneiségéért.

A költő saját, a magunkban olvasott szöveg értelmezését erősen megkérdőjelező, valóban nem a kellemes ingerekre vágyó mai közönség igényeit kielégítő versmondásának éppen azért van jelentősége, mert rávilágít a befogadói oldal elvárásainak sokarcúságára. A hangzóság, az elhangzás Mekis koncepciójában a végtelenségnek olyan, elsősorban természetesen a tükröződést felidéző, arra hasonlító formája, amely éppen e költemény legfontosabb tézisé, az örök körforgás motívumát erősíti. Ez az elképzelés pedig a modern lírakutatás fontos tételét vezeti elő, mely szerint a vokalitás a formai kérdések mellett a tartalom legfontosabb argumentációja lehet.

A modernség és elsősorban a Nyugat értelmezéstörténeteinek egyik szétírt toposza az Ady alakjához kapcsolt korszakindítás/korszakváltás problémája. A kánonban kitüntetett helyre „vackolódó” figuraként megjelenő Ady alakja a programszerűséggel, a nemzeti identitást meghatározó következtetésekkel legitimálja magát, pontosabban legitimálja őt a mindenkori és ez ügyben legalábbis konszenzusra épülő kánon. Mekis a kultusz kutatást, mint a kontextualizálást rehabilitáló aktust úgy szemléli, hogy a lírai szövegek és a fent említett körülmények immanenciáját feltételezi: bizonyítja mindezt a dolgozat végkövetkeztetésében megnyugtató módon. Az Ady-kultusz eredője, ahogy valamennyi irodalmi kultuszé is, a több-

féle értelmezői közösség számára otthonos identifikáló jelleg. Erős, ám vitathatatlan tézisek, melyek szerint a kizárólag esztétikai megközelítések (Babits, Schöpflin Aladár, Laczkó Géza) nem életképesek, ahogy az is sarokpontja a kutatásnak, hogy mind a református (Makkai Sándor), mind a katolikus kurzus (Sík Sándor) mértékadó esztétái legitimálják/legitimálhatják e szempontok alapján az életművet. Ady halotti maszkjai és szobrai ikonná válva árnyalják tovább ezt a képet. Mindemellett tudható, az Ady temetésén való részvétel, ahogy a halálos ágynál, a holttest mellett felbukkanás pillanata is (világirodalmi kapcsolódásainak száma végtelen, eklatáns, széles körben ismert példa Goethe haldoklása) olyan korszakjelző gesztus, amely a születő, az irodalmi gépezetbe éppen belépő figurák életművének és önreprezentációjának egyik legfontosabb pillére lehet.

A tanulmánykötet talán legjobb, problémafelvetéseiben is legizgalmasabb szövege az Ady Endre és Gyóni Géza háborús költészetét összehasonlító fejezet (*Modern apokalipszis*). A jó vers versus középszerű líra problémája ez esetben éppen azért érdekes, mert az irodalom befogadás-történetének és változó értelmezői közösségeinek legfontosabb dilemmáit veti fel újfent. A Gyóni-féle költészet életképességét éppen alkalmi és közéleti volta emeli esztétikai gyengeségei fölé. Ez persze nemcsak most, az első világháború centenáriumának apropóján izgalmas kérdés. A háborút személyesen is végigélő, annak mártírjává váló, így a hangulatjelentések változásait és a felismerés traumáját verseiben is detektáló fiatal költő alakja szépen simul bele a kultusz kutatás módszertani alapvetéseit érzékenyen követő válogatás tematikájába.

Nem is lehetne jobb helyen ez a hosszabb egység, mint a könyv középpontjában, ha meggondoljuk, hogy Gyóni versei Pržemyšl ostromakor és a krasznnojarszki fogolytáborból is kalandos úton távoztak. A várat néhány példány repülőgépen hagyta el, mindez, ahogy a költő hadifogolytáborbeli halála a mártírium, az emberi sors esztétizálásának vitathatatlanul hatásos példája. Az ezzel szemben kétes esztétikai élményt nyújtó, ám alkalmi versként patetizmus és persze morális állásfoglalásainak megkérdőjelezhetetlensége miatt is gyakran szavalt *Csak egy éjszakára* című vers az apokaliptikus tömegpusztító háború irodalmi reprezentációjának ugyanúgy jellemző szövege, mint a témába vágó Ady-versek, *A halottak élén* kötet ismert darabjai.

Bár az első világháború kollektív emlékezetbeli helyét a nagyobb téteket mozgató, nagyobb technicizáltsággal és pusztítással járó második világégés átrendezte, a jelenség nem egyedi: hasonlóan járt az amerikai kultúrában az áldozatok számában egyébként a későbbi „vietnami konfliktus” mögött egyáltalán nem alulmaradó koreai háború is. Könnyű belátni, a jelentől való távolság, a túlélők emlékezéseinek életteleenné válása, valamint az, hogy az egyes történelmi iskolák által meggyőzően prezentált tétel szerint ez az esemény zárta le a „hosszú tizenkilencedik századot” és vezette be a „rövid huszadikat”, magában hordozta e történelmi esemény anakronisztikusságát. Az utolsó „kedélyes” háború atmoszférája (bár a sebesültellátás hiányosságaitól szenvedő, a modern és az elavult technika traumájával szembesülő áldozatok éppen nem erről győződhetek meg!), valamint az első modern és méreteiben felfoghatatlanul globális kataklizma címkéje együtt él a kollektív emlékezetben. Hatásait a magyar irodalmi modernség tendenciáit vizsgálva sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Mekisénél meggyőzőbb érvelés a hatástörténet és a művelődéstörténeti kontextus rehabilitálása mellett nem is kell, de nem is nagyon érdemes e ponton gondolatmenetével vitába szállni.

A gyűjtemény centrumában álló, a kultuszok mozgását feltáró írás után, persze csak részben ehhez csatlakozva Kosztolányi halállal kapcsolatos egzisztenciális vízióinak emblematikus pillanati következnék (*Halál-motivika és életmegértés*). A *Hajnali részegség* és a *Szeptemberi áhítat* összehasonlító elemzésében valóban az elmúláshoz ikonikusan kapcsolódó Egyik és a vitalitás konnotációival terhelt Másik közös mezőjének felfedezése, a metszet létének hangsúlyozása a legfőbb következtetése. Bár a Kosztolányi-kritikai kiadás kötetét gondozó csoportok erősen hangsúlyozzák a műfordítások és a saját életmű összefonódását, az eddigi szakirodalomban is kellő terjedelemben tárgyalt kapcsolódási pontok területén napról napra újabb felfedezésekkel kell számolnunk. Lord Alfred Douglas költeménye (Kosztolányi fordításában *Az éj kijő a kertből* címmel olvasható) *Hajnali részegséggel* való párhuzamának hangsúlyozása éppen ezért fontos mozzanata a Kosztolányi-fejezetnek.

A Nemes Nagy Ágnes lírájának térpóetikai szempontjait felfejtő írás (*Tárgy-, test- és térképzetek*) ugyancsak a kontextusok dimenziójában értelmezhető interkulturalitásban találja meg helyét. Nemes Nagy poétikája nemcsak *A hegyi költő* című, sokat citált Babits-könyv kapcsán kapcsolódik a „nyugatos” hagyományhoz. A korai Babits-líra (pl. *A világhossz udvara*) a zuhanás, az eltávolítás az egész Újholdas generációt (l. Pilinszky) izgalomban tartó problémájának irányait igyekszik feltárni.

A Domonkos István *Kormányeltörésben* című poémáját elemző fejezetben (*Emigráció, nyelv-vesztés, játék*), ahogy a gyűjteményt záró, Cselényi Lászlóról szóló írásban is (*Szövegfolym, kompozíció, emlékezet*) a nyelvi közösség és a politikai koinonia közhelyszerűen is felvethető összekapcsolódása oly módon tárgyalódik, hogy a kézenfekvően kínálkozó emigránslétmódok, a minoritás posztmodern teóriák hálójában otthonos problémái a nyelvközösség önmaga megértése és főként önmaga felszámolása felőli olvasásának értelmezési irányából erősödnek meg. E tágabb kontextusban persze az elemző nemcsak az idegen nyelvi környezetben önmaga rekonstruálását megkísérlő szubjektum tapasztalatait rögzíti, hanem a fejezés poétikai toposzként működésének univerzális körülményeit is. Itt, ezen a ponton is érezhető, Mekis új könyvében a különféle teóriák egymást kizáró tapasztalatának próbál „ellene mondani”, ennyiben a válogatás összetéveszhetetlenül hordozza magán a pécsi irodalomtudományi iskola interkulturális hozzáállásának jegyeit. A könyv mind szerkesztésmódjával, mind a saját teoretikus bázisra rálátó önreflexiók gesztusaival igazolja saját tárgyát.

Mekis D. János előző önálló kötetében (*Az önéletrajz mintázatai a magyar irodalmi modernség hagyományában*, FISZ, Bp., 2002.) ugyanezt az elméleti hozzáállását bizonyította, értelmezői karaktere az elmúlt évtizedben láthatóan nem változott. Első könyve legfőbb problémája azt volt, lehetséges-e az önéletírásról a Philippe Lejeune-i paktum bázisának működtetésével, ám mégis a konvencionális irodalomtörténeti iskolák tapasztalatait mozgósítva írni. A Hevesi András, Szomory Dezső, Kassák Lajos, Márai Sándor önéletrajzi jegyeket deklaráló prózáiról írott fejezetekben mindez sikerült is, bár a többek között Mekis által szerkesztett hasonló témájú gyűjtemény (*Írott és olvasott identitás: az önéletrajzi műfajok kontextusai*, Pécs, L'Harmattan - PTE, MIIT, 2008, szerk.: Mekis D. János; Z. Varga Zoltán) írásaiban ez a kultúratudományi kontextualizálás még meggyőzőbben mutatta meg magát.

Érteni vélem, hogy ezt az „intermediális határátlépésekre” épülő szerkezetet és annak a mediális kánonváltásokat érzékenyen követő szemléletmódját erősíteni, demokratizmusát hangsúlyozni akarják az egyébként, például a Nyugat esetében, korrektül előre jelzett internetes hivatkozások. Mégis furcsa következtetlensége a kötetnek, hogy a „hálóról” hozott for-

rások jegyzetelési módját tekintve (papír- vagy könyvalapú, szemben a netes verzióval) látva (kivéve persze a csak online elérhető tartalmakat és fórumokat, illetve a külföldi adatbázisokban fellelhető, ám egyébként a hazai fórumokon nehezen beszerezhető citátumokat) az esetleges ad hoc kényelmi szempontokat kivéve semmilyen logikát nem tudtam felfedezni. Természetes lenne ez a hozzáállás, ha a könyv vállalása a minden szekunder és sokszor primer irodalmat (!) az internetről hivatkozó szemlélet volna, ám ez, világos intenció híján kicsit zavaros és egy esetleges újrakiadásnál mindenképpen átgondolandó szempontrendszer.

Mindent egybevetve invenciózus, átgondolt struktúrájú, a modern magyar líra újraolvasásával kapcsolatban számos következtetést tevő, még többet felkínáló szemléletű könyvet tart kezében az olvasó.

Megvetésem tárgyai egyszerűek: ostobaság, elnyomás, bűn, kegyetlenség, könnyűzene. Élvezeteim az ember által ismert legmélyebbek: írás és lepkevadászat. (Nabokov egy 1962-es interjújában)

Carl Mydans fényképe, 1958, Ithaca.

OLÁH TIBOR

Esztétikai engedelmesség

SÁRKÁNY PÉTER: A FILOZÓFIA MINT PRAXIS

L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2014
260 oldal, 2600 Ft

”

Talán mégiscsak színésznek kellett volna lennem, akkor most lehetnék sikeres író is. Színdarab kérdése, amely az élet érzelmi tükröződéseit jeleníti meg. Az érzelmi involváltság nem a darab ismeretén múlik. Az mindig ígéretes, ha egy tanulmányban Nietzsche-re hivatkoznak. Különösen akkor, ha etikai szempontrendszer alapján választják mintának azt a filozófust, akit a filozófiatörténet az etikai szkepticizmus tárgyszava alatt jegyez. Az említett tanulmány (*Értelemközpontú egzisztenciaanalízis és szociális munka c. In.: Korunk, III. Folyam 2011/8, 29–35.; Sárkány 2014: 176.*) Viktor Frankl-re hivatkozva említi Nietzsche-t „az ember olyan lény, aki szinte bármit képes elviselni, ha tudja, hogy annak mi a célja, mi az értelme”. Fontos tudnunk, Friedrich Nietzsche bölcséletének csak úgy van filozófiailag releváns mondanivalója, ha létezik általános etikai alapelv. Az individuum csak az általánoshoz képest bukhat el, illetve az általános mellett üdvözülhet. Amikor mások némán körbeállják, tekintik őt, de szólni nem bírnak. Éppen itt van a vallás is. Nietzsche filozófiája valójában dalszöveg avagy vers, csak hogy értsük. A filozófiatörténet azért boldogul vele nehezen, mert a gonoszt és a tragikus hőst is megjeleníti. Egy-egy kiragadott gondolat a tragikus emberről, az alábukó tömegről is szólhat, olyankor kritikát fogalmaznak meg az aforizmák és csak teljességükben érthetőek.

Arról nem tehet az élet, hogy az ember talál benne örömet, amely az emberhez tartozó engedelmesség és nem az élethez, mert azt az emberi adja, adhatja meg számára. Az élet korábbi, mint az érzélem. A halála azért tragikus, mert az ember a halállal kiszakad az időiségből és az örökkévalósággal találja szembe magát. Az a megrendítő, hogy mi már soha többet nem találkozunk, többé nem találkozhatunk vele. Valójában, ami hiányként szakad fel bennünk, az elválás nem örökre szól, időiséggel megragadható, amely a még hátralévő életünk. Ez az időiség feldolgozhatatlan problematikája megrendíti az embert.

Egy tekintet, a szeretet időbeli, egy érzés éppúgy elmúlik, mint az élet. A múltban persze megmarad jelen, de a jövőbe már nem jut át. Különösen, amikor már nem vagyok beléd szerelmes, elmúlt, ami már nem jut át a holnapunkba. Nem lehetek senkibe szerelmes, azért mert jó ember. Ezzel az etika időkívüliségének, az istenek életéhez, a mindenkori múlthoz való hasonlíthatóságát szeretnénk jelezni. Ami ma jó, az holnap, a jövőbe is átjut a múltból. Az etikai szkepticizmus a XX. századi ember, istenek társaságába keveredésére utal, mert a zsidó-keresztény etika szerint élő ember értékrendje holnap is valós lesz, ám a térben az etikai határok megnyíltak, a különböző istenségek a földön mindenhol otthon vannak. Az embernek lehet (van) választása, mely isteneket tekint uralkodónak azon a területen ahol ő él. Az esztétika és a vallástudomány feladata megértetni az időbeliséget.

Az ember szívverése az esztétika és a vallás kérdésköre. Lehetetlen elmondani valakinek miért kéne most boldognak lennie, vagy valamit szépnek látnia. Tegyük fel fordítva a kérdést: megtalálhatjuk-e mindig az életünk kérdésére a választ? Gyakorta nem. Sárkány Péter az értelemre hivatkozik a Mi dolgunk a világban? c. rövidkéjében (*In.: Vigilia 2011/12, 932–933.; Sárkány 2014: 243–245.*), a felismert értelmi összefüggésben jelöli ki a megtalálható életünk útját. A szerző szándéka szerint a most megjelenő *A filozófia mint praxis* c. tanulmánykötete a korábban már közreadott *Filozófiai lélegzõdozást (Filozófiai lélegzõdozás, Jel Könyvkiadó, Budapest, 2008)* hivatott segíteni, az azóta különböző bölcséleti tudományterületeken (filozófia, pszichoterápia és szociálpedagógia) megjelent tanulmányok egy kötetbe rendezésével.

A tanulmánykötet hasonlóan a *tudni* lehetőségén keresztül fejt ki a praxis megvalósítását. Filozófiai terápiára, bölcséleti segítő foglalkozásra gondol. Ám a szerelmes akarok lenni, mert tudom az jó, tehát ha tudom mi a jó (etika), még a legkevésbé sem vagyok szerelmes. Itt elválik a gyakorlat, a praxis bármiféle elméleti felkészültségétől. Sárkány Péter ismételve mutat rá az *elméleti tudni* és annak *megvalósulása* közti távolságra. Attól mert tudom mi a jó, még nem leszek jó, tehát nem fogom a jót cselekedni. Ahányszor szembesülünk az említett távolsággal, mindvégig áthidalhatatlannak találjuk, minthogy a szerző racionálisan – hiába is várjuk –, nem közelíti a miértet. Az sem hangzik el, miért jó az nekem, ha az élet értelmének felismerését tudni vélem a saját egzisztenciális jelenemre alkalmazni. Meglátásunk szerint ennek a hiánya valójában elhanyagolható, azért is mert a tudni hogyan kell szeretni nem a kétségbeesés oldala, hanem a másik. Aki szerelmes kétségbeesett, az élet gyakorta nem racionális. Gondoljuk meg: az örömmel mennyiben van magyarázható értelme?

A könyv handout-ra emlékeztető vázlatpontos felépítése miatt gyakran van egy olyan érzésünk, hogy órajegyzetet olvasunk. Különböző tantárgyak jegyzeteit, minthogy a megírt tanulmányok egy kötetben szerepeltetése kevés ahhoz, hogy a választott témát (etikára épített lélegzõdozás) integrálva támogassák. Szorgalmi időszak utáni hangulatunkat legyõzve a könyv különböző fejezeteiben (tanulmányaiban) szembesülnünk kell a mondatok, hivatkozások szó szerinti ismétlésével. A vizsgadrukk következtében a modern kori filozófiatörténet szempontjából megkerülhetetlen szerzők elemzésével ismerkedhetünk meg. Ludwig Binswanger, Viktor E. Frankl, Michel Foucault, Martin Heidegger a téma szempontjából evidens nevek, utalásszerűen más, kortárs szerzők releváns gondolatai is helyet kaptak a tanulmányokban. Szociológia, pedagógia, filozófia is, kitűnő elemzések-tanulmányok sora, amelyeket azért rendezett a szerző és a kiadó egy kötetbe, hogy a praxis lehetőségét az aktuális kutatási és oktatási gyakorlatnak megfelelően fejlessze tovább. Gyakorlati oktatási anyaga a *tudninak*, professzori kézikönyv iskolapéldája, amely bevallottan gyakran és sokat ismételi, ám a meg-

valósulásig nem jut el. Nem leszünk szerelmesek, pedig ez a cél: átjutni a kétségbeesettek partjára.

Összegezve a filozófia, mint praxis megvalósulhat és a könyv (tanulmánykötet) különböző etikai gyakorlatok lehetőségeit keresve az elmélet megvalósításainak útját bezárva, avagy nem tudva mégis hozzájárul ahhoz a bölcséleti segítő foglalkozás leírásához, amely a kétségbeesettekre talál. Szókratészként bábáskodik az *esztétikai engedelmesség* orvosságán.

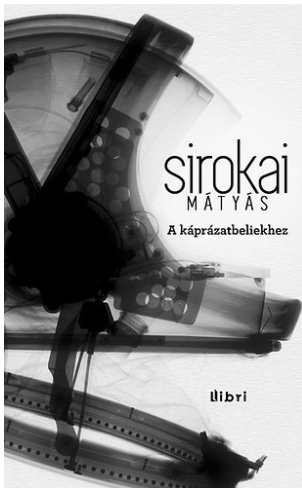
A könyv érvelésével kapcsolatban még egy dolog. A platóni dialógusok, nem azért a platóni dialógusok, mert párbeszédese filozófia a jóról, az etikáról, hanem a filozófia, a mondani-valója miatt az. Szókratész tanítása akkor is, ha azt nem dialógikus formában mondják fel. Az etikára épített lélegzõgondozásnak ott és addig lehet feladata, amikor a lehetséges döntések „kimenetelét” mutatja meg a kétségbeesettnek, a bukás vagy kudarcélmények emberi közelségét. Aki kétségbeesett, nem azért nem tud egy kérdésre felelni, mert nem látja át azt (racionálisan), hanem a lehetséges döntések nem ismert kimenetelének egyedüllététől fél. Ám az érzelmi közelségbe emelés során az etika kérdéseit felesleges olyan nagyon hangoztatni, a praxis gyakorlatát itt már az esztétikai képekre kell építeni.

A saját jelenének esztétikai ábrázolásával önmagától eltávolodik, minthogy nem csak megéli, hanem látja is, képes úgy szemlélni kétségbeesésének történetét, ahogy egy regény, vagy vers, vizuális alkotás nyílik meg az olvasó, látó előtt, érzelmi involváltságban. Ennek elsődleges szükséglete barátainkkal való érzelmi beszélgetés. Ilyenkor a főhős (énünk) érzelmeit párhuzamosan megéljük vele. Ha megtanulunk érzelmi távolságból szemlélni, mások belső világához a vágyott *alter egó*hoz érzelmileg hozzáférni – szóval, aki sokat olvas, vagy gyakran vágyik mások érzelmi közelségébe – láthatjuk énünk transzcendentális távolságból. Önmagunk ítéletét illetően a transzcendentális énünk ismerete lehetőséget ad, hogy önmagunkat vagy az *alter egó*t ne csak mások ítéletében lássuk. A szerelmes versben, a kétségbeesetten kötődő ígéreteit mi is ígérjük, még mielőtt eljutnánk a mindenünket odaadó verssorig már odaadtuk és az a dráma, ha ő akiről olvasunk friss vizet hoz kancsóban néki. A költő mást, másként adott a kedvesnek, ő most ennyit adhatott örököül. Összehasonlítás szándéka nélkül látjuk itt az érzelmi megélés párhuzamosságát, versünk olvasása közben érezzük a költő kétségben érzett bánkódását. A vigasztaló erő nyugtatja meg végül lelkünk fájdalmát, a kétségbeesettek partján állunk.

LUKÁCS BARBARA

Akik az ürességbe készülnek

SIROKAI MÁTYÁS: A KÁPRÁZATBELIEKHEZ

Libri Könyvkiadó
Budapest, 2015
68 oldal, 1490 Ft

2015 áprilisában jelent meg Sirokai Mátyás *A káprázatbeliekhez* című kötete. Felépítésében és gondolatiságában folytatja *A beat tanúinak könyvében* elkezdetteket, a meditatív, leíró jellegű líra itt is az emberen túli világba kívánczik. A prózaversek öt ciklusba rendeződnek (*Az Első Föld, A kettő és az árnya, A szövevény, A káprázatbeliek, A mennyek országa*) és a Földet elhagyó első asztronauta-generáció útját ábrázolják a mélyűr felé.

A kozmosz elsősorban az űrmagány és az új léthelyzetekre való mentális és fizikai felkészülés szempontjából érdekli Sirokait. Az űrkutatás paradox helyzete tovább élesíti a transzcendens vizsgálódás fókuszát, hiszen az űr felmérhetetlenül hatalmas és megismerése illúzióknak tűnik. Ugyanolyan hatalmasnak és titokzatosnak bizonyul a rajtunk kívüli világ, mint Isten, ebből az analógiából indul ki Sirokai harmadik kötete. Ha *A beat tanúinak könyve* a tradicionális beavatást járja körül, akkor *A káprázatbeliekhez* szövegeiben olyan utazók kerülnek a középpontba, akik állandó spirituális éhségüket az anyabolygón túllépve kívánják csillapítani. A kozmosz feltérképezése a teremtő keresésévé válik, melyben „követet menesztünk a külső sötétségbe, hogy keresse fel alkotónkat” (I.9.). „Mi, akik az ürességben hiszünk, és a teret nevezük istenünknek, mindig az ő szeretetébe térünk vissza, bármerre is induljunk el.” (II.7.)

Az első ciklusban *A beat tanúinak könyve* helyszínéről indulunk, ahol a kiindulópont az erdőbe induló, a beavatásra készülő fiatal fiú képe. Ezt a látomást idézi fel az Első Föld hajóinak formája, amiket „a fenyvesek óriásairól mintázták, mert az utazók lelke nyugalmat talált a fák tiszta gyűrűiben” (1.2). Kiderül, hogy *A beat tanúinak könyvében* közel hívott természet milyen további szövetségesekhez juttatja el a zöld álmok átélőit. A bioszférával való egybeolvadáskor a hangsúly az átváltozás során birtokba vett tulajdonságokon van, hiszen az anyabolygó közelsége, flórájával való szimbiózis nyelvi képességet kölcsönöz az asztronautának, segítségével

pedig „a zöld nyelvet beszélők lesznek az elsők, akik a kirajzás után megtanulják az új bolygók növényvilágának dialektusát” (I.3). Ez a zöld álmok hatására születő nyelv egyébként fontos szerepet kap, a növényvilággal kötött szövetség vezet el a „háromlelkű lényként” megnevezett Jézus Krisztushoz, az „úr állataihoz” vagy a már említett módon egy másik bolygó nyelvének elsajátításához. A *beat tanúinak könyvében* elért tudatállapot katalizálja az újabb szövetségeket, „a zöld álmok kiterjesztik tudatunk határait” (I.4.).

A kötetben misztikum keveredik biológiával, a zöld álmok és a zöld nyelv megismerése az ember-kozmosz analógiára ébreszt rá „Rácsatlakozunk az idegrendszerre, melynek csomópontjai az égitestek, és bolygóról bolygóra továbbbítjuk az ingerületet, amitől az alvó dúcok életre rángnak.” (I.4.) Teremtettségünkre, generációink egymásutániságára és az ideától való egyre nagyobb távolságra utalnak a „másolt” és „mesterséges” voltunkat felemlető szövegrészek, az emberiség öröksége, hogy „minden érintésünk mögött rejtőzik egy korábbi mozdulat” (I.8.) és „egyetlen döntést sem lehet meghozni az első döntésre való emlékezés nélkül.” (II.1) Az első döntés az Édenkertből való száműzést eredményezte, az Első Föld elhagyásakor ezt helyezi új kontextusba Sirokai, és von párhuzamot a kiűzetés és az anyabolygóról való távozás között.

Az emberi természet alapvető kétféleségét – „a szeretet két arcának mítosza” (II.5) – tematizálja az egész második ciklus. A belső küzdelem tétje az lesz, hogy a két pólus megtalálja közös eredőjét, hogy ők nem egy-egy külön bolygó, hanem egy égitest két féltékéje. Másik felünk, örökös vitapartnerünk elnémulásakor úgy „látjuk a világot, ahogy akkor láttuk volna, ha valóban éberek vagyunk” (II.9), földhöz ragadt, az örök racionalitások talaján mozgó énünk elhallgatásával végre színről színre láthatunk, és csak e tudás birtokában hagyhatjuk el az anyabolygót.

A harmadik ciklus utolsó szövegében is ez a megtérésélmény köszön vissza: „Akik az ürességbe készülnek, levetik páncéljukat, és bárányként várják az egyetlent, aki kész feláldozni magát a teremtmény és a teremtő között álló oltáron” (III.9). Sirokai asztronautái a biopunktól a poszthumánig jutnak; egyesülniük kell az Első Föld gombáival és zöld álmaikban kell meglátniuk a kiutat a bolygóról, miközben a „háromlelkű lény” útjára lépve elindulnak az ismeretlen felé. A káprázatbeliek „azok, akik először vágta neki a távolságnak, ami elválaszt minket a mennyek országától” (I.1.) ehhez azonban emberi mivoltuk egyik legfontosabb szegmensétől kell elbúcsúzniuk. („Nem volt idő, és lemondunk az emberi nyelvről is” III.1.).

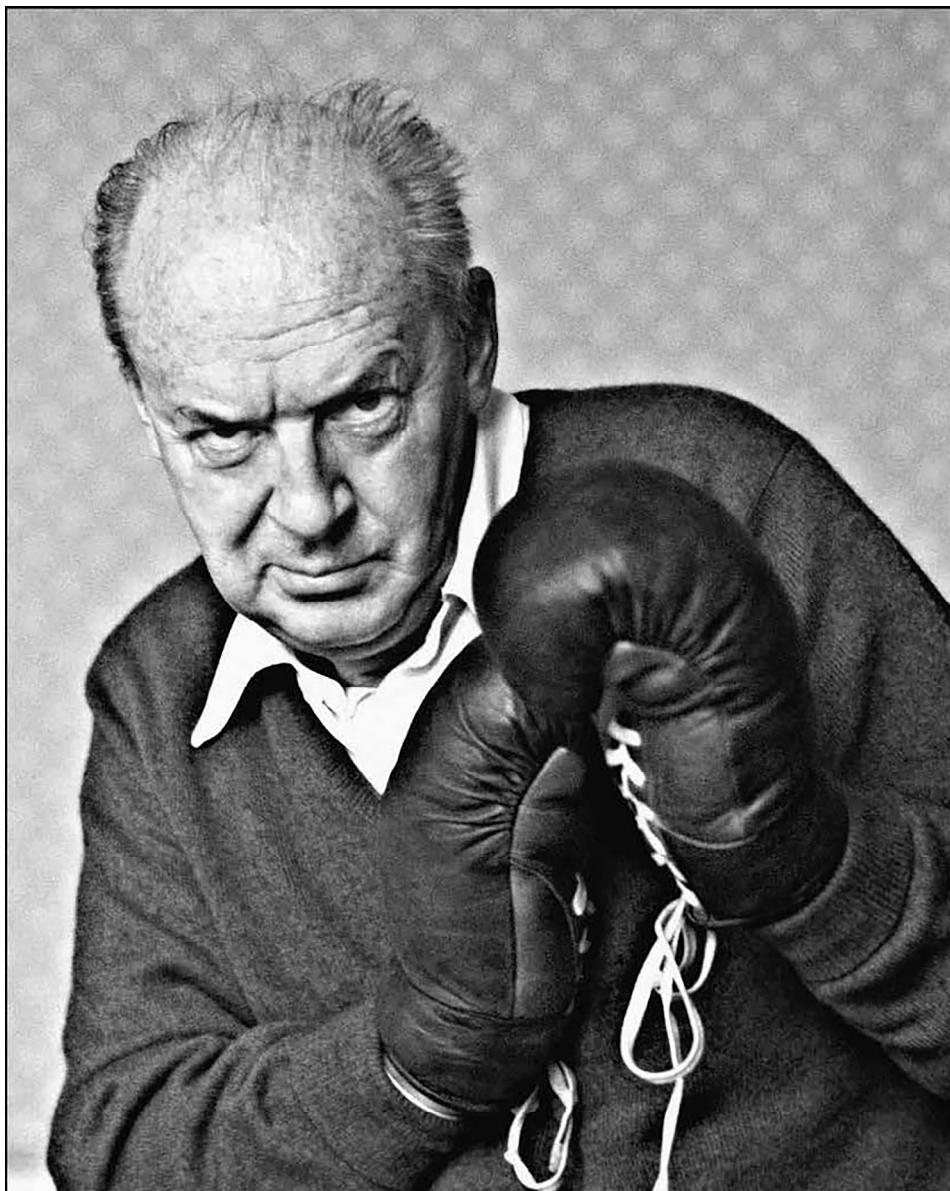
Az úrutazás, az ismeretlenbe való kilépés itt vallásos aktus, egyfajta tantrikus meditáció, melyhez a kozmikus úrmagány kiváló körülményeket biztosít. A kozmosz nyelve kihívás, mert az úr leginkább imaginárius tér, amit nyelvbe kell ágyazni. Sirokai itt hívja segítségül az ősi mítoszokat és princípiumokat, itt kerül az úr a legközelebb az istenekhez. „A szövevényt tizenkét nagy ábra, tizenkét állatöv vigyázza” (III.7) A női-férfi, teremtő és megtermékenyülő, szülő és gyermek analógiára számos példát találunk, még mindig ez a spirituális szemszög az egyetlen, aminek segítségével megpróbálhatjuk megérteni a kozmoszt és benne az ember helyét. „A mintázatok utáni vágy, mely az égi harmóniaként emlegetett virtuális valóságot generálja, ezt a burkot, amiben magzatként lebegünk a jéghideg szülőcsatorna felé.” (III.2.) „Úrhajónk a nyelv” (III.4) hangzik el másutt, az emberi civilizáció hírnökeit szállító úrbárka az emberiség utolsó kapszulája, benne egy olyan nyelvvel, ami nem tudja leírni azt, ami rajta kívül van („csak hasonlatok szíjai tartanak”).

A bolygó elhagyása megfoszt a nyelvtől, mert az általa leképezett jelentések elvesztik érvényüket az ismert világból való kilépés pillanatában. Hasonlóan a vallásos extázishoz, az űrbe való emigrálás is rákényszerít arra, hogy az elme feladja a küzdelmet az ismeretlennel és valamiképp egylényegűvé váljon vele. *„A vonzás feléledésével új konstellációk és kollapszárók ontották magukból a fogalmakat”* (III.6.) A nyelv problémáját a kötetben a képiség orvosolja. A szavakból ikonok lesznek, ezáltal lehetségessé válik a valódi jelentés megmutatása, mert *„a képek ismét közvetlenül a jelenségekhez kapcsolódnak”* (III.8.)

A káprázatbeliek ugyan rálépnek az útra, *„ami a digitális világból való felébredéshez vezet”* (V.2.) küldetésük sikere végig kérdéses marad. Hiába a kozmosz vallásos lüktetése vagy az alkotó megtalálásának ígérete, csak a sötétség és az üresség észlelhető. Mi van akkor, ha az emberiség valóban elhagyja a Földet és az általa ismert világ megszűnik létezni? Vajon képes-e az idegenben megtalálni önmagát úgy, hogy a viszonyítási pontok is értelmüket veszítették? *„Nem érthetjük meg önmagunkat, mert ha a kutatás tárgya és végzője ugyanaz, akkor közösek a határaik is”* (V.3.) A kötet végére Sirokai eljut a madáchi úrmagányhoz, ahol a növényi intelligencia birodalmától távol leginkább az üresség abszolútuma dominál, az egykori Első Föld asztronautái pedig kételkedni kezdenek abban, hogy a leggyorsabb hajó leküzdheti a távolságot köztük és alkotójuk között.

Gyakran érzem úgy, hogy kellene egy speciális tipográfiai jelölés a mosolyra – valamiféle homorú jel, egy hanyatt fekvő kerek zárójel. (Nabokov egy 1969-es interjú során)

Hiszem, hogy egy napon valaki majd újraértékeli a műveimet, és kimondja, hogy egyáltalán nem voltam én holmi frivol tűzmadár, hanem merev moralista, aki ostromozta a bűnt, becsmérelte a butaságot, kigúnyolta a vulgárist és a kegyetlent, és szuverén hatalommal ruházta fel a gyengédséget, a tehetséget és a büszkeséget.

(Nabokov egy 1971-ben adott interjújában)

Fotó: Giuseppe Pino

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,

PAGEO | PALLAS ATHÉNE
GEOPOLITIKAI
ALAPÍTVÁNY

a Magyar Nemzeti Bank, a PAGEO Alapítvány és a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
DOMÁNYHÁZI EDIT korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Online változat: tiszatajonline.hu

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549.

Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440

További információ: 06 80/444-444

Egyes szám ára: 600 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

Csak igazi művész tud lecsapni
a kinyilatkoztatás elfeledett pillangójára.

(Vladimir Nabokov: Gyér világ. Tótfalusi István fordítása)

